

Følelsemakt

*Emosjonshegemonisk strid i den norske eliten,
1660-1850*

Jarle Pedersen

Masteroppgave i historie

Våren 2018

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Det humanistiske fakultet

Universitetet i Oslo

Forsidebilde:
En aften i det Norske Selskab 1780
Malt av Eilif Peterssen i 1892

Forord

Arbeidet med denne avhandlingen begynte med et vagt ønske om å på en eller annen måte utforske “emosjonell intensitet” som historisk fenomen, og hva var vel ikke da bedre, tenkte jeg, enn å studere den revolusjonære perioden på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet i en dansk-norsk kontekst. Gradvis ble det vage formet til et gjennomførbart prosjekt. Etter to års dypdykk i spissfindig emosjonshistorisk teori/metodologi er det på tide å takke alle som har holdt ut med en historikeraspirant halvt til stede i bokenes verden og halvt i den virkelige. Først og fremst må jeg takke kona for oppmuntring og støtte hele veien, og for å ha lest korrektur på utallige utkast. Deretter må jeg takke min dyktige veileder Klaus Nathaus som har oppmuntret meg til å være ambisiøs i å formulere mine problemstillinger, vært usedvanlig rask til å svare på e-poster, hjulpet meg til å tenke teoretisk og logisk konsekvent, vært nøyaktig og punktlig i sine tilbakemeldinger og kommet med faglig relevante innspill. En stor takk rettes også til historiker Eirinn Larsen, og hennes kollokviegruppe, for å ha lest deler av avhandlingen og kommet med innspill. Jeg må også takke mine foreldre, min søster og hennes mann for støtte og for mine svigerforeldres utallige barnepass som har gjort jevnt progresjon i arbeidet mulig. Tusen takk også til familie og venner i Oslo og omegn (Odd-Petter, Sari, Richard og Camilla) for å ha latt meg overnatte de dagene jeg måtte møte opp på møter og forelesninger tidlig på Blindern. Til slutt kan det også være på sin plass å takke nasjonalbiblioteket for å ha digitalisert mye av det kildematerialet som jeg har benyttet meg av. Det var vært til stor hjelp for en student bosatt i Skien.

Jarle Pedersen
Skien 02.05.2018

Sammendrag

Denne avhandlingen analyserer i et emosjonshistorisk perspektiv hvordan følelser og maskulinitetsidealer ble brukt som maktmiddel for å oppnå og bevare kulturell og politisk hegemoni i Danmark og Norge i perioden 1660 til ca. 1850. Jeg begynner min undersøkelse med hvordan den eneveldige kongen i Danmark-Norge i tiårene etter 1660 etablerte et emosjonelt regime for å kontrollere og disiplinere undersåttene følelser og følelsesuttrykk i offentligheten. Jeg tar til orde for at undersåttene fikk et pusterom fra denne undertrykkelsen i private emosjonelle tilfluktssteder som en følge av en ny selskapskultur i siste halvdel av 1700-tallet. I denne forbindelse argumenterer jeg for at "sentimentalismen" kan ses som ikke bare et litterært fenomen, men også som en emosjonell praksis som foregikk i disse tilfluktsstedene og som et retorisk-emosjonelt maktredskap som kunne brukes av både undersåtter og politiske myndigheter. Jeg argumenterer deretter for at maktinstrumentet ble eksplisitt politisert i den norske patriotismen fra 1814 og i tiårene fram til ca. 1850. I 1814 vant de som forfektet norsk selvstendighet hegemonikampen ved å bruke maktinstrumentet. I union med Sverige i perioden fram til ca. 1830 var det den politiske opposisjonen som kan sies å ha vunnet kampen for emosjonell dominans, mens den politiske embetseliten distanserte seg fra sentimentalpatriotismen. Til slutt viser jeg hvordan studentene i intelligenskretsen i 1830-årene tok et oppgjør med denne norske sentimentalpatriotismen. I forlengelsen av det utforsker jeg også hvordan det opplevdes for de historiske aktørene å både bruke og utfordre bruken av dette maktmidlet ved å studere offentlige kilder som aviser/tidsskrifter på den ene siden og dagbøker og private brev på den andre siden.

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	1
Historiografi.....	3
Teori og metode.....	18
Avgrensning.....	20
Kilder og disposisjon.....	21
1 Sentimentalismens utforming i den dansk-norske eliten, 1660-1814.....	25
1.1 Eneveldets emosjonelle regime tar form, 1660 - ca. 1750.....	25
1.2 Sentimentalismens gjennombrudd, ca. 1750.....	30
1.3 Emosjonelle tilfluktssteder for den dansk-norske eliten.....	39
1.4 Sammenfatning.....	47
2 Etableringen av et sentimentalpatriotisk emosjonelt regime i 1814.....	48
2.1 Emosjonell plastisitet: Prins Christian Frederiks taktiske bruk av sentimentalismen.....	49
2.2 De hegemoniske: Følelser som maktredskap hos selvstendighetspartiet.....	57
2.3 Nøkterne tapere: Svenskepartiet som ofre for det emosjonelle regimet.....	65
2.4 Sammenfatning.....	70
3 Den patriotiske liberalismen: Den norske politiske elitens emosjonelle navigasjon overfor Karl Johan, 1814 – ca. 1830.....	72
3.1 De regjerende: Karl Johan og de regjeringesvennliges “fornuftige” realpolitikk.....	72
3.2 En opposisjon til besvær: “Maskulin” og sentimentalpatriotisk politisering.....	78
3.3 Sammenfatning.....	85
4 Intelligenskretsen mot patriotene: en “maskulin” konfrontasjon med følelser som maktmiddel, 1830 – ca. 1850.....	87
4.1 Intelligenskretsen: en biografisk skisse.....	88
4.2 Intelligenskretsen konstitueres som et emosjonelt fellesskap.....	92
4.3 Intelligenskretsens “maskuline” kampvirksomhet mot patriotene.....	105
4.4 Sammenfatning.....	121
Konklusjon.....	122
Bibliografi.....	125
Trykte primærkilder.....	125
Artikler i aviser/tidsskrifter.....	127
Andre kilder.....	128
Litteratur.....	128

Innledning

På Norges grunnlovgivende forsamling i april og mai 1814, ble følelser brukt som maktmiddel for å oppnå politiske seire. 13. mai 1814 holdt Georg Sverdrup (1770-1850) og Jonas Rein (1760-1821) hver sine taler om Norges finansielle utfordringer. De polemiserte mot dem i forsamlingen som mente at landets økonomiske situasjon var for svak til at Norge kunne erklæres som en selvstendig stat. En betydelig minoritet ønsket av derfor å gå inn i en union med Sverige. Mens Sverdrups tale var mer moderat, var Reins et brennende patriotisk innlegg for at Norge burde ta på seg de økonomiske byrdene for å kunne hevde Norges “Frihed og Selvstændighed”.¹ Talen vekket hele følelsesregisteret i forsamlingen. Den skapte glede og tårer hos noen, samt sinne og motløshet hos andre. Rein brennmerket dem som ikke var enige i selvstendighetslinjen som forrædere. Det var ingen gråsoner i budskapet. Man var forræder eller patriot. Rein innrømmet at Norges økonomiske situasjon ikke var den beste, men tok likevel til orde for en selvstendighet som måtte “hentes fra vor egen Villie, egen Kraft, fra vort Patriotiske Sind”. De som argumenterte for at Norges økonomiske situasjon var for dårlig til å erklære selvstendighet, kalte han upatriotiske og “uægte Sønner” av Norge og ba dem dra fra landet. Jacob Hersleb Darre (1757-1841) var en av de tilstedeværende representantene. Han noterte i dagboken etter å ha hørt Reins tale at “Taarer strømmede os ud af Øinene” og at det var en “Sindsrørelse i Forsamlingen” uten like. Han fortsatte med å skrive at “hele Forsamlingen, endog en deel af selve Modpartiet, reiste sig som een Mand og med Klappen i Hændene raabte: 'Bravo! Bravo!’”² Gustav Peter Blom fra motpartiet var ikke like begeistret. Han skrev i ettertid at han anså talen som “tomme og intetsigende Floskler” ment for å “ophidse Partiaanden”.³ Talen førte til at riksforsamlingen vedtok en katastrofal økonomisk politikk som måtte oppheves av stortinget i 1816.

Mye stod på spill mens de 112 representantene på Eidsvoll i løpet av omtrent seks uker utferdiget grunnloven. Det viktigste spørsmålet gjaldt om Norge skulle være en selvstendig stat eller gå inn i en union med Sverige. Det siste var stormaktenes vilje etter at Norge, som en del av Danmark-Norge, hadde vært på den tapende siden i napoleonskrigene. I denne avhandlingen er emosjoner i fokus.⁴ Hovedproblemstillingen handler om *hvordan den kulturpolitiske eliten i perioden 1814 til og med 1840-årene brukte følelser som maktinstrument i en*

1 Dette og de følgende sitatene av Rein er sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 270-272.

2 Darre sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 269, 273.

3 Blom, *Norges Statsforandring i Aaret 1814*, 175.

4 I avhandlingen brukes ordene emosjoner og følelser synonymt for å variere språkbruken.

kamp for å oppnå en hegemonisk stilling både kulturelt og politisk. Det vil fremgå at det å bruke følelser som maktmiddel ikke bare påvirket dem som ble konfrontert, men også mot de som brukte maktmidlene. I forsøket på å befeste eller erobre makt med emosjoner ble det ikke bare demonstrert en viss emosjonell stil, men også *skapt* emosjonelle individer.

Jeg kommer til å drøfte denne problemstillingen ved å plassere den inn i en større tidsmessig ramme. Jeg begynner analysen i 1660 ved å redegjøre for hvilke emosjonelle betingelser eneveldet levnet undersåttene generelt og den norske kulturpolitiske eliten i Danmark-Norge de siste tiårene før 1814 spesielt. Jeg argumenterer for at det var en begrenset emosjonell frihet i det som fantes av offentlighet i eneveldet og at den kulturpolitiske eliten dannet “emosjonelle tilfluktssteder” i ulike typer klubber og selskaper. Jeg tror at de her opplevde en emosjonell frihet og tok i bruk et emosjonelt språk. Dette er viktig for å forstå hvordan følelser ble brukt som maktmiddel i den ovenfornevnte talen til Rein i 1814.

Deretter flytter jeg fokuset til perioden fra 1814 til ca. 1850 og argumenterer for at den nye demokratiske kulturen i Norge skapte et rom hvor følelser ble brukt som maktmiddel for å få en hegemonisk plass i offentligheten. En fri presse førte til at den typen retoriske øvelser med følelser som maktmiddel som hadde blitt brukt på Eidsvoll nå kunne brukes av alle, også av samfunnsgrupper utenfor den kulturpolitiske eliten. Jeg vier spesiell oppmerksomhet til hvilken utforming den norske patriotismen fikk i perioden og hvordan den ble aktivt utfordret av en generasjon av studenter, den såkalte intelligenskretsen, i de tidlige 1830-årene. Både de som selvidentifiserte seg som patrioter og intelligenskretsen brukte følelser som maktinstrument for å bli toneangivende i offentligheten. I denne følelsesmaktkampen lå også en rekke *maskulinitetsidealer* til grunn som vil bli kartlagt i denne avhandlingen. Et viktig aspekt i denne kampen handlet om hvordan man skulle forstå norsk nasjonalitet. Jeg argumenterer for at intelligenskretsen ble emosjonelt støtt av hvordan patriotene målbar sin forståelse av norsk nasjonalitet, og at intelligenskretsen mot slutten av 1840-årene omfavnet en nasjonalitetsforståelse som for dem ikke vakte emosjonelt anstøt. Her sikter jeg til det som i norsk historiografi omtales som “nasjonalromantikken” og “det nasjonale gjennombrudd”.⁵

Jeg kommer til å drøfte hovedproblemstillingen ved å gjøre bruk av nyere emosjonsforskning fra disipliner som psykologi og nevrologi på den ene siden (de såkalte *life sciences*), og humanistiske fag som kulturanthropologi og historie på den andre siden. Avhandlingen opererer med et teoretisk premiss om at emosjoner har en egen dynamikk som har betydning for politisk og kulturell utvikling.

⁵ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, 32.

Historiografi

At følelser hos nordmenn under eneveldet hadde betydning for grunnlovsarbeidet i 1814 har hos norske historikere i stor grad vært knyttet til en debatt om nasjonalisme. Det har blitt drøftet hvorvidt nordmenn hadde en særegen nasjonal identitet, særlig fra 1770-årene, og om denne eventuelle identiteten var utslagsgivende for karakteren til og utfallet av det norske opprøret mot Kieltraktaten.⁶

Den overveldende delen av norsk historieskrivning var lenge dominert av dem som svarte bekreftende på at nordmenn hadde en slik nasjonal identitet før 1814. Johan Ernst Sars (1835-1917) var en av de tidligste norske historikerne i en tradisjon preget av utviklingsoptimisme når det gjaldt fremveksten av nasjonalstaten.⁷ Han skrev at i andre halvdel av 1700-tallet var det “to Følelser” som det var en motsetning mellom, hvorav den ene representerte lojalitet til det dansk-norske monarkiet og den andre en særegen norsk selvstendighetsfølelse i tråd med folkesuverenitetstanken.⁸ Det var den andre følelsen som i 1814 slo ut i full blomst i form av begeistret entusiasme, ifølge Sars. Halvdan Koht (1873-1965) tenkte også utviklingsoptimistisk og antydte likeledes at entusiasmen i 1814 måtte forklares med opplysningstidens folkesuverenitetstanker, som for han ikke var abstrakte, men det han kalte “livsmagter” som for samtidsaktørene betydde frihet fra det absolutte monarki.⁹ Arne Bergsgård (1886-1954) skrev at flere hundre år i union med Danmark hadde ført til mye “oppdemd fedrelandskjensle” hos nordmenn og at muligheten for politisk frihet i 1814 betydde at følelsene kunne slippes “laus”.¹⁰ Øystein Rian (1945-) har senere fremmet en lignende oppfatning av følelser ved å hevde at med Kieltraktaten så ble “lokket på folkeviljen fjernet”.¹¹ Kåre Lunden (1930-2013) har også i senere tid vektlagt nasjonale forestillinger hos det han kalte en “sosiologisk minoritet” i tiårene før 1814, men reservert seg for å snakke om faktiske følelser for heller å

6 Forskningslitteraturen her er omfattende. Se for eksempel Lunden, *Dialog med fortida*, 114-134; Idem, *Norsk Grålysning*; Sørensen, “Ernst Sars' teori om 1814”; Idem, “Hegemonikamp om det norske”; Idem, “Når ble nordmenn norske?”; Idem, *Kampen om Norges sjel*; Storsveen et al., *Norsk patriotisme før 1814*; Fjeldstad, “Nasjon og nasjon, Fru Winsnes”; Gustafsson, “Refleksjoner over Danmark-Norges historia”; Idem, “Identiteter i Danmark-Norge”; Rian, “Refleksjoner over Harald Gustafssons refleksjoner”; Idem, “Hvorfor var det ikke nordmennene som forlot Frederik 6.?”

7 Francis Sejersted har påpekt at det var denne typen historietradisjon, kalt historisismen, med dens metafysiske og teleologiske undertoner, som Karl Popper og Pieter Geyl tok et oppgjør med etter andre verdenskrig. Sejersted, “Historiefagets fortellinger”, 21.

8 Sars, *Samlede Værker B.2*, 514.

9 Koht, *1814*, 2f.

10 Bergsgård, *Året 1814*, 144.

11 Rian, “Hvorfor var det ikke nordmennene som forlot Frederik 6.?” , 33.

snakke om forestillinger.¹²

Metaforene om følelser som “oppdemd” og under “lokket” ligner på en emosjonsteori som historikeren Barbara Rosenwein har omtalt som en “hydraulic’ model [where] the emotions are like great liquids within each person, heaving and frothing, eager to be let out”.¹³ Den hydrauliske modellen har røtter i den århundregamle humoralpatologien og anser følelser som dype mekaniske drivkrefter som før eller siden vil frigjøres om de ikke blir kontrollert, undertrykt eller kanalisert i andre retninger. I det følgende vil det framgå at jeg tar avstand fra denne måten å forstå følelser på.

Denne historieskrivningstradisjonens nasjonalistiske utgangspunkt ble samtidig opponert mot av 1800-tallets konservative historikere. De var uenige i den implisitte kritikken av eneveldetiden og mente at eneveldet ikke hadde vært et undertrykkende regime for Norge. I det store og hele mente de at regimet var preget av gode følelser mellom nordmenn og dansker, selv om de innrømmet at nordmenn hadde noen grunner til å være misfornøyd med hvordan den norske delen av helstaten hadde blitt behandlet av myndighetene i København. Ludvig Daae (1834-1910) omtalte norske fiendtlige følelser for dansker som “unaturlige”.¹⁴ Michael Birkelands (1830-96) dom var at det som fantes av entusiastisk norsk nasjonalisme førte til at nordmenn “forvildes”.¹⁵ T. H. Aschehoug (1822-1909) skrev at den sterke nasjonalistiske “Følelse” kun representerte et mindretall¹⁶ og Yngvar Nielsen (1843-98) understrekte at det i århundrer hadde vært et “inderligt Samarbeide”.¹⁷ På 1900-tallet var særlig historikerne Sverre Steen, Sverre Bagge og Knut Mykland representanter for et positivt syn på eneveldet preget av høy rettssikkerhet. De to sistnevnte har kanskje gått lengst i det positive synet da de i 1987 skrev at norske borgere på 1700-tallet hadde den “ubetingede følelse av å leve i et fritt samfunn.”¹⁸

Det var først etter andre verdenskrig at den utviklingsoptimistiske historieskrivningstradisjonen ble brutt. Med det ble det også tatt avstand fra den hydrauliske modellen for følelser. Sverre Steen (1898-1983) fokuserte på forhold i 1814 da han skulle forklare entusiasmen i 1814. Han brukte riktignok et bilde som kan minne om den hydrauliske modellen da han skrev at “et begeistringens sus” kom i 1814 som et “plutselig utbrudd av

12 Lunden, *Norsk Grålysning*, særlig kapittel 5.

13 Rosenwein, “Worrying about Emotions in History”, 834-836. Se også Rosenwein, *Emotional communities in the early Middle Ages*, 13-15.

14 Daae, *Stemninger i Danmark og Norge i Anledning af og nærmest efter Adskillelsen*, 47.

15 Birkeland, *Historiske Skrifter*, 103.

16 Aschehoug, *Norges Offentlige Ret*, 590.

17 Nielsen, *Bemærkninger ved det af Professor Dr. J.E. Sars udgivne Skrift “Historisk Indledning til Grundloven.”*, 41.

18 Bagge et al., *Norge i dansketiden*, 257. Se også Steen, *Langsomt ble landet vårt eget*, 112f.

Norges eneste vulkan.”¹⁹ Men hos Steen forstås ikke følelsene som en kraft som endelig kunne slippe ut på grunn av århundrelang undertrykkelse, men som helt og holdent skapt av den høyst unormale politiske situasjonen i 1814. Steen skrev bitende om det utviklingsoptimistiske historiesynet. At de historiske aktørene, ifølge Steens lesning av utviklingsoptimistene, hadde “lest sin Montesquieu og Voltaire og Rousseau” og at de hadde “vært misnøyd med unionen og eneveldet” kan gi inntrykk av at “Christian Frederik bare hadde å trykke på knappen, så spratt det selvstendige Norge fram”. I ordet “spratt” antydes hans avstandstagen fra den hydrauliske modellen for følelser. Slik mente Steen at en angivelig (følelsesmessig) forberedelse av 1814-revolusjonen i tiårene før ikke anerkjente den konkrete innsatsen som først og fremst riksforsamlingens medlemmer fremviste i ukene på Eidsvoll.

Jens Arup Seip (1905-1992) tok senere opp Steens perspektiv. Som Steen brukte også Seip en metafor om følelsene i 1814 som minnet om den hydrauliske modellen og snakket om en “flamme av følelser.”²⁰ Men som hos Steen, var det ingen uunngåelig framskrittstanke som lå til grunn for at Norge *måtte* bli selvstendig. Seips tilnærming var i stor grad idéhistorisk. Det var ideologien som for Seip førte til de intense følelsene. Dette var riktignok en ideologi basert på eldre byggestener fra 1700-tallet, men i 1814 fikk ideologien en ny form. Hvordan Seip forstod forholdet mellom idéer og følelser skimtes gjennom hans påstand at “ord som repeteres fremkaller de følelser de står for, og propaganda er en boomerang som kan treffe propagandistens egen panne”.²¹ Slik forklarte han at mange av de som tidligere hadde en følelsesmessig lojalitet til det danske kongehuset ble norsksinnede. Jeg deler det teoretiske premisset til Seip om at man ikke kan avgrense idéer og ord fra følelser. Det blir også bekreftet av nyere forskning innen psykologi, antropologi og nevrologi. Nevropsykologen Lisa Feldman Barrett sier at “words are powerful” og at følelser følger av ordene man bruker.²² Men jeg følger ikke Seip i hans metodologisk individualisme som skimtes i hans påstand om at de som benyttet seg av boomerang-effekten måtte skjule sitt sanne sinn. Forestillingen om et egentlig selv bryter med de teoretiske anskuelsene som ligger til grunn for denne avhandlingen.

Senere har andre historikere forsøkt å balansere mellom det utviklingshistoriske perspektivet og tolkningen til Steen og Seip. Odd Arvid Storsveen tok høyde for at de fleste nordmenn gjerne omtalte seg som danske, men mente det var en liten minoritet som anså seg

19 Alle sitater i dette avsnittet er fra Steen, *1814*, 143f.

20 Seip, *Utsikt*, 53.

21 *Ibid.*, 22.

22 Barrett, “Constructing Emotion”, 370. Jeg redegjør for denne nyere forskningen nedenfor i avsnittet om teori og metode.

som *nasjonalpatrioter*, til forskjell fra allmennpatrioter. I nasjonalpatriotismen var det “naturlige, følelsesmessige eller historiske bånd som en patriot hadde til sin nasjon”, altså til Norge fremfor den dansk-norske staten i sin helhet.²³ Mens allmennpatriotene hadde en tendens til “avmatting med alderen” når det gjaldt politisk aktivitet, og her antydes det en følelsesmessig avmatting, var det motsatte tilfellet med nasjonalpatriotene.²⁴ Senere har den danske historikeren Rasmus Glenthøj adoptert Storsveens begrep om nasjonalpatriotisme.²⁵ Kai Østberg har også tatt til orde for å gjenintrodusere aspekter av den nasjonalistisk orienterte historieskrivningen. Østberg tok høyde for Seips formening om at elitepersoner kan skape en folkestemming, men mener at det er “usannsynlig at de skulle kunne fremkalle den ut av intet”.²⁶ I den forbindelse appellerte han til Kåre Lundens tese om at den norske eliten hadde en nasjonal identitet gjennom å idealisere og identifisere seg med det de oppfattet som den frie og stolte norske bonden.

Anette Storli Andersen har også forsøkt å gjenintrodusere aspekter av den nasjonalistiske historieskrivningen.²⁷ Hun gjorde det ved å kombinere det med poststrukturalistisk teori. Fra 1970-årene ble den metodologiske individualismen som Seip benyttet seg av utfordret av poststrukturalismen, særlig ved arbeidene til Michel Foucault. Individens intensjoner, erfaringer og følelser har i større grad blitt sett på som diskursivt konstruerte. Av den grunn har flere historikere flyttet fokus til kollektive størrelser som for eksempel kultur og religion. Eksempelvis stilte Joan Wallach Scott spørsmålsteget ved om historikere kunne bruke individens erfaringer i historisk kildemateriale som empirisk evidens, og noen kulturanropologer hevdet i løpet av 1980- og 1990-årene at følelser helt og holdent var diskursivt konstruerte.²⁸

Storli Andersen forklarte følelsenes rolle i 1814 diskursanalytisk i sin doktoravhandling om norsk teaterhistorie.²⁹ For det første benyttet hun seg av Kåre Lundens begrep om en “sosiologisk minoritet” som hadde en nasjonal identitet. For det andre så Andersen følelsene i 1814 som et uttrykk for en patriotisk diskurs, inspirert av Tine Damsholts diskursanalytiske tilnærming. Andersen fant forutsetningene for følelsene i 1814 i en pre-politisk kroppslig praksis i de dramatiske selskapene som dukket opp i flere norske byer i 1780-årene.

23 Storsveen et al., *Norsk patriotisme før 1814*, 18.

24 *Ibid.*, 132.

25 Glenthøj, *Skilsmissen*, 48.

26 Østberg, “Frispråk eller ubehøvelsethet”, 327.

27 Andersen, *Deus ex machina?*.

28 Scott, “The evidence of experience”. Historikeren William Reddy har redegjort for hvordan noen kulturanropologer anser følelser som helt og holdent diskursivt konstruerte i Reddy, “Against Constructionism”, 327-330.

29 Andersen, *Deus ex machina?*, 82-95.

For Damsholt kunne det hun kaller følsomhetskulten på 1700-tallet med dens kroppslige praksisformer “ses som led i den subjektiveringsprosess, hvor individer ble subjekter for følelser, fornuft og dermed moralitet.”³⁰ Slik ble det, ifølge Damsholt, skapt individer som var særlig disponible for spontane aktiviteter som for eksempel “at græde, at besvime eller at falde på knæ.”³¹ Opplysningstiden var med andre ord ikke fornuftens tidsalder kontrastert med romantikken som følelsens tidsalder.³² Den tankegangen er en arv fra romantikken. Tvert imot var raffinert følsomhet et tegn på det moralske menneske i opplysningstiden. Et ømt hjerte ble betraktet som uttrykk for personens dyd. Andersen har vist hvordan en slik følsom patriotisme fungerte som en pre-politisk arena i det Dramatiske Selskab (fra 1780) i Christiania. Den følsomme patriotismen kom til uttrykk i sanger og symboler og kunne også danne grunnlaget for politiske beslutninger. Hun viser blant annet til at en kjøpmann på riksforsamlingen i 1814 skal ha sagt: “Skal jeg følge min Fordeel, saa siger jeg ja, - Skal jeg følge min Følelse (her slog han sig paa Hjertet) siger jeg nei. - og da Præs[identen] spurgte ham, hvem han da vilde følge, svarede han: jeg maa følge Følelsen og svare nei!”³³

I motsetning til Storli Andersen og Damsholt ser jeg ikke de sentimentalpatriotiske følelsene som kom til uttrykk på riksforsamlingen i 1814 ene og alene som uttrykk for en diskursiv formasjon som var performativt forberedt gjennom en kroppslig praksis på slutten av 1700-tallet. Dette fokuset er viktig, men i og med at performativitet som metode fokuserer på kroppslig fremvisning av etablerte normer, får det ikke godt nok fram hvordan denne framvisningen ble opplevd og reagert på. Kildene fra 1814 viser mange eksempler på hvordan representanter i riksforsamlingen reagerte, både negativt og positivt, på eksempelvis hvordan ritualer ble gjennomført. Det var med andre ord et maktspill mellom ulike politiske fraksjoner. Andersen refererer til taler og ritualer som fremprovoserte sterke følelsesmessige reaksjoner og understreket samtidig at dette virket harmoniserende ved å skape vennskap og samhold. Kort oppsummert sier hun at den patriotiske diskursens symboler virket enighetsskapende i riksforsamlingen.³⁴ Senere har Mona Ringvej også understreket denne enigheten blant representantene på riksforsamlingen.³⁵ Ringvej tok imidlertid ett forbehold. Det gjaldt personen

30 Damsholt, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*, 136.

31 Ibid., 127.

32 I norsk historieskrivning er denne oppfatningen utbredt. Se Schnitler, *Slegten*, 107; Sørensen, “Hegemonikamp om det norske”, 22, 44; Storsveen, *Norsk patriotisme før 1814*, 25-44; Bliksrud, *Den smilende makten*, 63f. Noen steder blir skillet mellom fornuft og følelser forstått nærmest ontologisk. Et eksempel er når Storsveen snakker om at opplysningstidens fornuftspatriotisme (allmennpatriotismen) ble videreutviklet av det han kaller nasjonalpatriotisme ved å “inkorporere ikke-fornuftsbaserte elementer i patriotismen”. Se Storsveen, *Norsk patriotisme før 1814*, 44.

33 Sitert i Andersen, *Deus ex machina?*, 111.

34 Ibid., 111f.

35 Ringvej, “1814 og opplysningen”, 18-20.

Jacob Aall som på ingen måte var enig i selvstendighetslinjen i 1814. Men Aall var en del av et betydelig mindretall av motstandere av selvstendighetslinjen. Jeg tror som Andersen og Ringvej at den patriotiske diskursen virket enighetsskapende, men jeg vil påstå at diskursen ikke var like *effektiv* for alle og at den skapte grobunn for emosjonell lidelse hos noen. Hvis man ser bort fra det politiske maktspeillet forsvinner muligheten for å spore diskursens følsomhet som et maktmiddel til å splitte.

Historikere som Steen og Seip har i mindre grad neglisjert det politiske maktspeillet i 1814, men tenderer uansett til å understreke bestrebelsene på Eidsvoll som et fellesprosjekt.³⁶ Mitt emosjonshistoriske perspektiv handler om å fokusere på det politiske maktspeillet i lys av følsomhetsdiskursen som jeg her velger å kalle sentimentalisme.

Sentimentalisme

Dekonstruksjonen av det vanntette skottet mellom fornuft og følelser har ført til at noen historikere har omtalt opplysningstiden som *sentimentalismens* tid. William Reddy er en av disse historikerne. Han benytter seg av David J. Denbys ord for å problematisere den tradisjonelle oppfatningen av opplysningstiden som fornuftens periode: “Reason and sentiment can no longer be posited as contradictory polarities in eighteenth-century cultural formations”, skrev han og la til at man på 1700-tallet antok at “rationality can be accessed experientially and affectively”.³⁷ Emosjoner ble i andre halvdel av 1700-tallet likestilt med fornuften på en måte uten historisk sidestykke. Det handlet om et helt nytt optimistisk samtidssyn på emosjoner som en positiv moralsk kraft for menneskelige samfunn, og samtidig en oppvurdering av det å uttrykke emosjoner. Dette stemmer overens med Damsholts analyse, men Reddys definisjon av sentimentalisme er mer ekspansiv enn Damsholts begrep om følsomhetskulten. Mens Damsholt fokuserte på hvordan følsomheten ble dannet gjennom kroppslige praksiser som bekledning, ritualer og hagevandring, fokuserer Reddy på hvordan mennesker tok i bruk og videreutviklet et sentimentalt språk på grunn av en erfart emosjonell lidelse i Frankrikes enevælde under Ludvig XIV. Diskurser sier med andre ord lite om hvordan faktiske mennesker opplevde slike abstraksjoner. Den franske kulturpolitiske eliten (først og fremst adelen og senere det øvre borgerskap) dannet slike tilfluktssteder, i form av klubber,

36 Steen, *1814*, 143; Seip, *Utsikt*, 51-53, 59.

37 Denby sitert i Reddy, *Navigation of Feeling*, 154. De tyske historikerene Ute Frevert og Anne-Charlott Trepp påpeker det samme. Frevert, “Defining Emotions”, 12ff.; Trepp, “The Emotional Side of Men in Late Eighteenth-Century Germany”, 132f. Trepp skriver således om tyske forhold: “The eighteenth century was not only the century of reason, [...] it also brought the 'breakthrough of the emotional life'”. Det tyske begrepet var “*Empfindsamkeit*, a sociability aiming at a higher humanity that imparted to human social contact totally new impulses – not least in the form of conscious conviviality.” Ibid., uthevelse original.

salonger og frimurerlosjer, på grunn av en opplevd mangel på å uttrykke sine følelser fritt, særlig på grunn av eneveldets seremonialitet i hoffet og æreskulturen som gjennomsyret eneveldets rangsamfunn i tiårene etter 1660. De søkte frihet fra det Reddy kaller eneveldets “emosjonelle regime”. I utgangspunktet var disse uformelle emosjonelle tilfluktsstedene arenaer for litteratur, diktning og kunst, men mot slutten av 1700-tallet foregikk det også politisk diskusjon.³⁸ I denne avhandlingen vil jeg argumentere for at den dansk-norske opplysningstiden var sentimental, og at sentimentalismen også vedvarte etter 1814.

I det sentimentale narrativet var ulykkesbegrepet sentralt og konnoterte offerstatus, maktesløshet og uskyldighet.³⁹ I forlengelsen av det hadde sentimentalismen også det Reddy kaller en manikeisk strukturert virkelighetsanskuelse. “The plots of sentimentalist novels, plays, and operas were often Manichean in structure, that is, they pitted good against evil in an effort to arouse empathy and right moral judgment”.⁴⁰ Det var med andre ord en klar dualistisk motsetning mellom det gode på den ene siden og det onde på den andre siden. Ofte ble denne enkle dikotomien brukt for å kritisere først og fremst aristokratiets angivelige intrigemakeri ved hoffet, men ble også brukt av noen ytterliggående skribenter til å kritisere kongemakten. Reddy har vist til forskning som påpeker at denne dualistiske virkelighetsforståelsen smittet over på politisk propaganda på slutten av 1700-tallet i Frankrike, og at dette skapte en emosjonell dynamikk som førte til at den franske revolusjonen munnet ut i terroren i 1793/94.⁴¹ Den danske historikeren Ulrik Langen har påpekt at det fantes utbredte forestillinger i andre halvdel av 1700-tallets Danmark-Norge om aristokratiet (omtalt som “de Store”), og om onde rådgivere som undergravde kongens makt for å sikre sin egen maktposisjon.⁴² Så sent som i 1849 foregrep nordmannen Gustav Peter Blom i forordet av en selvskrevet roman innvendingen om at han nettopp ikke hadde strukturert handlingen dualistisk: “Jeg hører Kritikerens spørge: hvor er Intrigen i denne Fortælling? Hvor er det onde Princip, der fremkalder Begivenhederne og hvis Stræben tilsidst maa vige for en retfærdig Skjæbne?”⁴³

Mens de danske historikerne Tine Damsholt og Thomas Lyngbø er opptatt av hvordan

38 Reddy, *Navigation of Feeling*, 141-161.

39 Denby, *Sentimental narrative*, 71f. Det er ulykkestilstanden (*misfortune*) ledsaget med “notions of powerlessness and innocence, which is the basis of the process of sentimentalisation.” Denby sitert i *ibid.*

40 *Ibid.*, 171. Bakgrunnen for dualismen var moralfilosofien til den 3. jarlen Shaftesbury som opererte med en forestillingen om en indre følelse (*sentiment*) av rett og galt og hvordan denne virkelighetsanskuelsen ble inkorporert i det fremvoksende romanvesenet på 1700-tallet. Se *ibid.*, 155-159.

41 For Reddys behandling av terroren se *ibid.*, 190ff.

42 Langen, “The Great, the Pages and the end of Eighteenth-Century Danish Court Culture”, 68. Retorikken gjorde seg også gjeldene i Norge, særlig i krigsårene 1807-1814 hvor svenskene ble omtalt som onde i religiøs-politisk propaganda. Se Hemstad, *Propagandakrig*, 226-235.

43 Blom, *Fordum og Nu*, forordet (upaginert).

den følsomme patriotismen som utviklet seg i Danmark-Norge i andre halvdel av 1700-tallet var en statlig sanksjonert form for patriotisme som skulle fostre dydige og samfunnsnyttige borgere, er jeg, som Reddy, opptatt av hvordan den sentimentale retorikken ble brukt og videreutviklet i de emosjonelle tilfluktsstedene hvor den også hadde *potensial* til å være regimeundergravende.⁴⁴ De dansk-norske tidsskriftene og avisene florerer av lojale ytringer overfor regimet i denne perioden. Det kan tolkes som at borgerne faktisk *var* lojale. Det kan være en god grunn til å holde spørsmålet om de *egentlig* var lojale på en armlengdes avstand ettersom det er vanskelig å etterprøve indre og autentiske følelser. Men det kan være verdt å spørre, slik Reddy gjør, ved å retorisk legge ordene i munnen på en undersått under Ludvig XIV: “If I feel a deep culturally constructed loyalty to Louis XIV, can we say I am oppressed by this feeling?”⁴⁵ Det Reddy vil fram til med spørsmålet er problematisere forestillingen om følelser som helt og holdent kulturelt konstruerte. Hvis svaret på Reddys retoriske spørsmål er nei, så er det ikke undertrykkelse i det å adlyde en eneveldig monark, og hvis svaret er ja, så kan ikke følelser være *helt* konstruerte. Det må også da finnes mer “naturlige”⁴⁶ følelser som ikke får uttrykkes fritt i den internaliserte lojalitetsdiskursen som hørte eneveldet til. Reddy mener at nyere forskning innenfor livsvitenskaper som psykologi og nevrologi bekrefter tanken om at ord former det faktiske følelsesliv og at når begreper får nye konnotasjoner så endres også den følelsesmessige effekten. Her ligger også nøkkelen til å forstå hvordan det sentimentale språket *både* kunne virke regimeunderbyggende, men også potensielt regimeundergravende i private og halv-offentlige emosjonelle tilfluktssteder hvor det sentimentale språket fikk andre nyanser og dermed en annen følelsesmessig opplevelse.

Et av de emosjonelle tilfluktsstedene jeg løfter fram i denne avhandlingen er Norske Selskab (1772-1812) i København. Det var en klubb for norske studenter, dannet etter inspirasjon fra franske salonger.⁴⁷ Myndighetene i København tolererte, men lovregulerte det fremvoksende klubbvesenet i Danmark-Norge fra 1770-årene. Ifølge Liv Blikrud betraktet medlemmene i Norske Selskab “mennesket som et vesen hvis grunnleggende og sammenbindende egenskap var fornuften, ikke følelsen”.⁴⁸ Utsagnet handler imidlertid ikke om at medlemmene ikke var sentimentalister, men at medlemmene ikke hadde en særegen norsk nasjonalitetsforståelse, slik de tidligere nasjonalistiske historikerne tok til orde for. Hennes utsagn i dette henseende var spesielt myntet på Kåre Lunden. I sin argumentasjon viser

44 Lyngbø, *Den sentimentale patriotisme*, 54-65; Damsholt, *Fædrelandskærlighed og borgerdyd*, 88-96.

45 Reddy, *Navigation of Feeling*, 74.

46 Jeg gjennomgår det teoretiske grunnlaget for dette i avsnittet “Teori og Metode” nedenfor.

47 Blikrud, *Den smilende makten*, 28.

48 *Ibid.*, 63f.

Blikrud til opplysningsfilosofen Voltaire som fornuftens fanebærer og kontrasterer han med Rousseau som følelsens mann. Også A. H. Winsnes i sin biografi om Norske Selskab lot Voltaire representere fornuften.⁴⁹ Men Voltaire så seg selv, ifølge Frank Baasner, som “[a] man of feeling”, og Voltaires angrep på religiøs intoleranse var dypest begrunnet i det han anså som naturlige moralske følelser (*sentiments*).⁵⁰ Blikrud innrømmer også dette. Hun viser hvordan Claus Fasting, som var en av Norske Selskabs toneangivende grunnleggere, hadde et fornuftsbegrep som stod i arv til Voltaire og som adskilte seg fra 1600-tallets franske klassisisme. Fasting mente i likhet med Voltaire, ifølge Blikrud, at 1600-tallets diktning var følelsesløs, uoriginal og hjertekald.⁵¹ Fasting var således en sentimentalist og Norske Selskabs diktning kom også i praksis til å bære preg av det.

Flere av de ledende norske politikerne våren 1814, både i opptakten til riksforsamlingen og etter den, hadde vært studenter ved Københavns universitet i de siste tiårene av 1700-tallet og medlemmer i Norske Selskab. Enkelte av dem deltok også i andre emosjonelle tilfluktssteder. Her vil jeg trekke frem den borgerlige salongen Bakkehuset (1799-1830) i utkanten av København som fikk en norsk avlegger i den såkalte Hovindkretsen (1802-1814) på Hovind i Ullensaker. Norske Selskab fikk en norsk avlegger i vennekretsen som kalte seg Quodlibet (1813-1837) i Bergen. 19 av de 112 representantene på Eidsvoll i 1814 hadde vært medlemmer av Norske Selskab. Flere av disse 19 var også medlemmer av de andre emosjonelle tilfluktsstedene. Av disse 19 personene tar jeg utgangspunkt i de som var mest aktive i følelsesmaktspillet i 1814.

Jeg har valgt å kalle de emosjonelle tilfluktsstedene for *sentimentale*. Det gjør jeg på tross av at av de fire jeg nevnte ovenfor, fant alle, bortsett fra Norske Selskab, sted i den tidsperioden som gjerne kalles romantikkens tid, fra perioden rundt år 1800.⁵² Selv om det var kvalitative forskjeller mellom 1700-tallet sentimentale dydsoptimisme og 1800-tallets romantikk var det ikke vanntette skott mellom dem. Som nevnt ovenfor var forestillingen om fornuft og følelse som to motsatte størrelser en arv fra romantikken. Selv om romantikerne ble påvirket av tyske idealistiske filosofer som Kant, Schiller og Fichte, og som kritiserte 1700-tallets dydsoptimisme, var også romantikerne opptatt av at en indre følelse skulle være et

49 Ibid., 14; Winsnes, *Det norske Selskab*, 62.

50 Baasner sitert i Reddy, *Navigation of Feeling*, 159f.

51 Blikrud, *Den smilende makten*, 33-36.

52 Kulturhistorikeren Nina Witoszek har gått hardt ut mot tanken om at Norge i det hele tatt har en romantisk tradisjon. Witoszek, *The Origins of the 'Regime of Goodness'*, 28-34. Jeg har imidlertid valgt å fokusere på den minoriteten av den norske eliten som fikk formative romantiske impulser fra København og fra universitetet i Göttingen i studietiden. Men det er nok riktig som Witoszek sier at romantikken ikke ble så ytterliggående som i andre europeiske land. Unntaket er den norske dikteren Henrik Wergeland som Witoszek også er enig i.

grunnlag for moralen.⁵³ En europeiske romantiker som Madame de Staël mente at det var et sentimentalt aspekt ved de tyske idealistene.⁵⁴ Overgangen fra sentimental opplysningstid til romantikk var derfor intet skarpt brudd i denne forstand. Den sentimentale opptattheten med det indre som et grunnlag for moralen fortsatte å gjøre seg gjeldende også i romantikkens periode.

I sentimentalismen ble visse honnørord sterkt oppvurdert. I negativ forstand var dette begreper som slaveri, despoti, forestillingen om “de store” etc. Slike begreper var forbundet med et følelsesmessig og moralsk anstøt. Man utviklet en sensitivitet overfor disse begrepene som stod i sterk kontrast til sentimentalismens positivt ladede ord, som frihet, likhet vennskap, humanitet, etc. Reddy viser eksempelvis til den franske historikeren Jean Ehrards ord om at opplysningsfilosofen Montesquieus verk *Lovenes Ånd* (1748) stod i arv til og bygget opp under forestillingen om naturlige moralske følelser (*sentiments*). For Montesquieu måtte slaveriet “revolt sensitive souls”.⁵⁵ Selv om overbevisningen om at ord som frihet og vennskap var positive, var det ikke enighet om hvilke praktiske konsekvenser man skulle trekke av frihetsbegrepet. Noen ytterliggående personer mente man måtte trekke politiske konsekvenser av frihetsbegrepet, særlig under den franske revolusjonen, mens de fleste holdt seg innenfor loven.

Jeg tror at den emosjonelle stilen de tilegnet seg i de emosjonelle tilfluktsstedene er viktig for å forklare intensiteten i følelsesmaktpillet på riksforsamlingen i 1814. Det var denne emosjonelle stilen de grep til når de viktigste avgjørelsene skulle tas i løpet av de seks ukene på Eidsvoll. Sentimentalismen var en offentlig ressurs selvstendighetsmennene kunne gripe til for å vinne fram med sin politiske linje.⁵⁶ Det var spesielt effektivt for dem fordi den manikeiske dikotomien i sentimentalismen passet bedre for selvstendighetssaken. Det var med andre ord lettere å bruke sentimentalismens honnørord for å kjempe for selvstendighet. Implikasjonen av at selvstendighetsmennene brukte en sentimentalpatriotisk stil var en beskyldning om at motstanderne var upatriotiske.

Reddys begrep om emosjonelle tilfluktssteder er en implisitt kritikk av forskningen på offentlighetsbegrepet i etterkant av Jürgen Habermas doktorgradsavhandling om den

53 Knut Nygaard har eksempelvis pekt på hvordan Jonas Reins lesning av Kant gav Rein et følelsesbasert, og transcendentalt, grunnlag for moralen. Nygaard, *Jonas Rein*, 80, 131. I min analyse av en av Georg Sverdrups taler på Eidsvoll i kapittel to vil det samme fremgå.

54 Reddy viser til forskningen til John Claiborne Isbell som påpeker at De Staël mente at aspekter av Kants filosofi baserte seg på sentimentalisme. Reddy, *Navigation of Feeling*, 208. Se også Denby, *Sentimental narrative*, 207.

55 Ehrard sitert i Reddy, *Navigation of Feeling*, 159.

56 Begrepet om sentimentalismen som en offentlig ressurs er William Reddys. *Ibid.*, 164.

borgerlige offentligheten, som har vært innflytelsesrik i forskningen både internasjonalt og i Norge.⁵⁷ Habermas behandlet salonger, kaffehus, lesesaler etc., som arenaer med en fremvoksende politisk kultur hvor en kritisk-rasjonell, intersubjektiv og kommunikativ prosess utfordret myndighetene. På slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet i Europa, representerte disse arenaene “den sfære der privatfolk samles til publikum”.⁵⁸ Med privatfolk mente han det fremvoksende borgerskapet på 1700-tallet. Habermas var her opptatt av at dette borgerskapet utgjorde en konfrontasjon overfor statsmakten ved at de selv gjorde rede for de regler de ønsket skulle gjelde for deres private sfære.⁵⁹ Empirisk forskning har imidlertid kritisert dette bilde i ettertid, noe norske historikere i nyere undersøkelser av den dansk-norske offentligheten på 1700-tallet har trukket veksler på. I en bok om dansk-norske tidsskrifter på 1700-tallet skriver eksempelvis Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Rinvej at Habermas' offentlighetsbegrep var for enhetlig, og at i virkeligheten var offentligheten preget av større variasjon åpen for andre samfunnsgrupper enn borgerskapet.⁶⁰ Derfor var det også et potensial for konflikt og uenighet til stede. Jeg stiller meg helt og holdent bak dette tilskuddet til forskningen. Men Reddys implisitte kritikk viser i tillegg at man ikke har fokusert nok på den emosjonelle tonen som fantes i noen (ikke alle) av de arenaene som Habermas skisserte. Det ble ikke bare utvekslet argumenter i disse arenaene, men de var også emosjonelle fristeder fra de snevre emosjonelle betingelsene som eneveldet levnet borgerskapet. I min avhandling ser jeg Habermas' offentlighetsbegrep i lys av Reddys emosjonsteori og argumenterer for at i det fremvoksende borgerskapets selvbevissthet var det en økende frustrasjon over eneveldets emosjonelle regime. Anseelsen til eneveldets normative emosjonelle retningslinjer – hvordan det var tillatt å uttrykke seg emosjonelt – var med andre ord i ferd med å slå sprekker.

Sentimentalismen etter 1814

I avhandlingen argumenterer jeg for at mange av de som aktivt hadde brukt det sentimentale språket som et middel i en følelsesmaktkamp, vek tilbake fra å fortsette med dette i årene etter 1814. Årsaken til det mener jeg er at det sentimentale språket i særlig grad var egnet til å stimulere følelsene for den norske nasjonalpatriotismen etter 1814. Stemningsfull norsk

57 Habermas, *Borgerlig offentlighet*.

58 Ibid., 41.

59 Teorien om den borgerlige offentlighet er beslektet med Jens Arups Seips teori om det opinionsstyrte enevelde som handler om at regjeringsutøvelsen bare var legitim når den var i overensstemmelse med den offentlige opinion. Ifølge Seip var dette en utbredt forestilling blant det dansk-norske borgerskapet i andre halvdel av 1700-tallet. Seip, *Teorien om det opinionsstyrte enevelde*.

60 Krefting et al., *En Pokkers Skrivesyge*, 12f., 22, 283f. Tematikken er også behandlet i Tjønneland, *Kritikk før 1814*; Krefting et al., *Eighteenth-century Periodicals as Agents of Change*.

patriotisme falt ikke i god jord hos den svensk-norske kongen Karl Johan som etter beste evne forsøkte å begrense det. Den norske sentimentalpatriotismen som hadde blitt kraftig stimulert våren 1814, måtte tøyles, noe embetsmennene i sin realpolitiske innstilling tok innover seg, men som den politiske opposisjonen ikke gjorde. Opposisjonen brukte følelser som maktmiddel ved å benytte seg av det sentimentalpatriotiske språket og dermed stemple regjeringsvennlige realpolitikere som upatriotiske. Det ble gjort av skribenter i flere ulike opposisjonsaviser som *Det Norske Nationalblad*, *Morgenbladet*, *Patrioten*, *Patrouillen*, *Folkebladet* og *Statsborgeren*.

I denne forstand representerer 1814 et brudd i denne avhandlingens perspektiv. Karl Johan bannlyste så godt han kunne sentimentalpatriotisk retorikk, særlig i 1820-årene. Dette emosjonelle regimet splittet den norske politiske eliten. “Arven fra 1814 var en dobbel; den brakte fellesskap, men også fiendskap inn i nasjonens liv”, skrev Jens Arup Seip.⁶¹ En forklaring på det er nordmennesenes ulike reaksjoner på Karl Johans tøyling de norske patriotiske følelsene. En annen forklaring, som henger sammen med den første, er hvordan embetsmennene ble skuffet av at bøndene undergravde den dannede embetsmannskulturen ved at de fikk tilgang til det politiske livet.

Seip har begrepsfestet ideologien som lå til grunn, i perioden 1814 til ca. 1830 i Norge, som den *patriotiske liberalismen*. I hans beskrivelse av den kommer den manikeiske sentimentalismen tydelig frem:

“Når den norske patriot åpnet øynene og betraktete det politiske liv omkring seg, så han ikke en kaotisk rekke av hendelser, men et klart og skarpt bilde hvor alt hadde sin plass og sin mening. Grunnmønsteret var utpreget dualistisk, en kamp mellom to makter eller to tendenser, den ene ond, den andre god. Det var en tegning mellom to poler, hver av dem karakterisert ved et sterkt følelsesladet ord: *frihet* og *despoti*.”⁶²

For Seip var dette en ideologi som favnet både avisredaktører, skribenter, stortingspolitikere, embetsmenn, studenter, akademikere, diktere og i mindre grad regjeringsmedlemmer og statsråder. For Seip fungerte dermed begrepet samlende. I avhandlingen min skiller jeg mellom dette begrepet på den ene siden og sentimentalpatriotismen på den andre siden. Med dette skillet vil jeg tydeliggjøre at det var den politiske opposisjonen, hovedsakelig i form av byborgere og deres allianser med bøndene, som i størst grad brukte det sentimentalpatriotiske språket, mens de regjeringsvennlige embetsmennene av realpolitiske årsaker måtte distansere seg fra det på grunn av Karl Johans maktbestrebelse. Det sentimentalpatriotiske språket var et

61 Seip, *Utsikt*, 62.

62 *Ibid.*, 90 uthevelse original.

sterkt maktmiddel fordi det å være oppriktig i sin patriotisme var et ideal i tiden, også for de regjeringsvennlige.⁶³

I 1830-årene skulle intelligenskretsen ta opp kampen mot den patriotiske liberalismen. Det var både et angrep på opposisjonens sentimentalpatriotisme og de regjeringsvennliges politiske filosofi. Intelligenskretsens kamp mot patriotene foregikk langs to linjer. For det første angrep de det som for dem var det åpenbare, nemlig den udannede offentlighet. Denne kritikken rettet seg særlig mot at for mange bønder med manglende kompetanse og dannelsesgjorde seg gjeldende i rikspolitikken. Kritikken rettet seg også mot studentkulturen i Christiania, særlig Studentersamfundet. For det andre angrep de det filosofiske grunnlaget hos den dannede eliten som ifølge intelligenskretsen understøttet den mer udannede politiske opposisjonen. Her var det selve dannelsesidealet som hadde preget de ledende selvstendighetsmennene i riksforsamlingen gjenstand for intelligenskretsens skyts. Dette dannelsesidealet var tett forbundet med tysk idealistisk filosofi og romantisk diktning, som jeg viser i kapittel fire. Bjarne Bjørndal har pekt på hvordan både idealistisk filosofi og romantisk diktning hang tett sammen med en teori om dannelses; det såkalte *Bildung*-idealet eller formaldannelses teorien. "Gjennom innleving i den klassiske litteraturen og i dei klassiske hellensk-romerske kulturtilhøva, skulle edukanden verta ført mot den 'ideelle' og opphøgde åndstilstanden", ifølge Bjørndal.⁶⁴ Jeg følger Fredrik Thue når han mener at hele det kulturkomplekset som Bjørndal her setter ord på må ses i sammenheng med den norske patriotismen etter 1814.⁶⁵ Jeg tror at det var denne formen for romantikk som intelligenskretsen kjempet mot og som de mente lå til grunn for den patriotismen som hadde tatt form siden 1814.

Når norske historikere har beskrevet intelligenskretsens kamp mot patriotene har et gjennomgående trekk vært hvordan intelligenskretsen hadde en lett kamp. I tillegg har flere historikere ment at uenighetene egentlig ikke stakk så dypt.⁶⁶ Litteraturhistorikeren Lily Heber baserte seg i stor grad på intelligenskretsen egen offentlige retorikk da hun beskrev deres overlegne analytiske og resonnerende egenskaper som akademikere og hvordan denne dyktigheten ble mobilisert i offentligheten.⁶⁷ Seip poengterte også deres dyktighet som akademikere,

63 Yngve Skjæveland har pekt på hvordan retorikken i opposisjonsavisen *Det Norske Nationalblad* var elastisk og derfor lett kunne brukes til å stemple mennesker man mistenkte for mangel på patriotisme. Skjæveland, *Nasjonal retorikk i Det norske Nationalblad 1815-1821*, 64f.

64 Bjørndal, *Frå Formaldaning til Allmenndaning*, 107.

65 Thue, "Norge som dannelsesprosjekt", 80.

66 Sejersted, *Den vanskelige frihet*, 332, 370. Heber, *Norsk Realisme*, 43. Vassenden, «Welhaven og den andre romantikken», 132. Thue, "Norge som dannelsesprosjekt", 103.

67 Heber, *Norsk Realisme i 1830 og 40 Aarene*, 278-284.

men understrekte også at de kom fra embetsfamilier, hadde tilgang på bedre utdannelse enn forrige generasjon og fikk støttespillere i den politiske eliten. Seip viste også til at intelligenskretsen ikke hadde opplevd de politisk turbulente hendelsene i 1814, og at det unionelle forholdet til Sverige var i ferd med å bli politisk avspent i 1830-årene.⁶⁸ Historikerne John Sanness og Francis Sejersted har understreket intelligenskretsens optimisme.⁶⁹ Sanness mente at optimismen skyldtes at de hadde en seiersvisshet og et pågangsmot som gjorde at de ikke vek tilbake for å være særdeles konfronterende overfor patriotene. Sejersted tolket deres optimisme som et idealistisk ønske om å utvikle Norge gjennom politiske reformer og gjennom et forfinet kulturliv.

Jeg er imidlertid opptatt av å, i tillegg til å beskrive selve kampen, utforske hvordan det opplevdes for intelligenskretsen å stå i den. At de levde i en roligere tid og var mer privilegerte i forhold til andre samfunnsgrupper betyr ikke at de selv ikke opplevde kampen som krevende. I avhandlingen argumenterer jeg for at striden med patriotene var eksistensiell for intelligenskretsen. Den bitre konfrontasjonen med formaldannelsesteorien som de mente lå til grunn for den patriotiske liberalismen, kan ses som intelligenskretsens *egen* kamp for å identifisere seg med og bli en del av embetsstanden. Etter 1814 utgjorde embetsstanden en kulturpolitisk elite som var nærmest selvsupplerende gjennom utdanningssystemet, dvs. latinskolen og universitetet. Et embete var i denne perioden ikke bare en vei til økonomisk sikkerhet, men også en nøkkel til kulturell kapital gjennom deltakelse i selskapslivet. Et embete kan derfor også ses som et middel til å unngå en *skambelagt* tilværelse. Intelligenskretsens nøkterne livsstil, i kontrast til patriotenes festkultur og patriotiske retorikk, kan dermed ses som et selvpålagt emosjonelt ideal for å oppnå gode embeter.

Jeg argumenterer for at intelligenskretsen brukte følelser som et maktinstrument ved å ydmyke patriotenes patosfylte sentimentalpatriotisme. I denne maktkampen etablerte intelligenskretsen egne maskulinitetsidealer. I norsk historiografi har det vært vanlig å karakterisere patriotene fra 1814 som “mandige”, mens den neste generasjonen som intelligenskretsen representerte var av “et mykere stof”.⁷⁰ Særlig innflytelsesrik i å fremme dette synet har vært kunsthistorikeren Carl W. Schnitlers klassiske studie av embetsmanns-

68 Seip, *Utsikt*, 98f.

69 Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 119f.; Sejersted, *Den vanskelige frihet*, 373f. Ellers kan nevnes at Johan Ernst Sars hadde en teleologisk forklaring på hvorfor intelligenskretsen lyktes i sin kamp overfor patriotene. Han skrev at denne kretsens retning “skulde ogsaa have sin Tid” ettersom den hadde “en Opgave at løse i det norske Aandsliv”. Sars, *Samlede Værker B.4*, 170. Men få historikere idag abonnerer på en teleologisk historieforståelse.

70 Schnitler, *Slegten fra 1814*, 452.

kulturen slik den eksisterte fra 1814 til ca 1840.⁷¹ Schnitler hadde et ambivalent forhold til denne generasjonen. På den ene siden var den patriotiske retorikken, ifølge Schnitler, primitiv og hysterisk, og på den andre siden var den et nasjonalpatriotisk bolverk mot Sveriges politiske trusler mot Norge. I denne doble forstand var patriotene “mandige” for Schnitler. Over intelligenskretsen derimot var det, skriver Schnitler, “intet heroisk drag, ingensomhelst episk stemning” når det gjaldt både politikk, religion, litteratur og kunst.⁷² I løpet av 1830-årene, da intelligenskretsen gjorde seg gjeldende, var ikke lenger den svenske trusselen den samme, særlig ikke etter at den svenske kongen Karl Johan døde i 1844. Av den grunn var ikke mandighet lenger en nødvendig egenskap i offentlig liv, argumenterer Schnitler.

Denne beskrivelsen var Seip tro mot. Mens mandighet var en egenskap som heftet ved patriotene, ble intelligenskretsen, ifølge Seip, opptatt av andre idealer: “Ikke de krigerske, men de 'prudentielle' dyder, ikke mandighet, men driftighet”.⁷³ Ifølge Fredrik Thue som har historisert Seips forfatterskap, mente Seip at patriotene til syvende og sist målbar en ansvarsløs innstilling til politikk i betydningen å passivt vedlikeholde utformingen av de politiske institusjonene som hadde eksistert siden 1814. Derfor kan patriotene, ifølge Thue, sies å ha hatt en kantiansk sinnelagsetikk hvor de ikke tenkte nok på konsekvensene av sine handlinger. I motsetning til dette var intelligenskretsens innstilling til politikk preget av en ansvarsetisk holdning som handlet om å bevisst “gripe villende og styrende inn i verden”, og kretsen var derfor mer åpne for å gjennomføre grunnleggende politiske reformer.⁷⁴

Jeg tror derimot at nettopp gjennom den mer aktive innstillingen til politikktutforming som karakteriserte intelligenskretsen kan deres maskulinitetsidealer skimtes. Det finnes med andre ord ikke bare *én* maskulinitet. Intelligenskretsen hadde egne maskulinitetsidealer som de mobiliserte i kampen mot patriotene. Dette var et ledd i å bruke følelser som maktmiddel overfor patriotene. Mens maskulinitet for patriotene var knyttet til en stolt nasjonalpatriotisk ideologi som favnet høy og lav, var intelligenskretsens maskulinitetsidealer i en snevrere forstand knyttet til *deres* akademiske dannelse (de omtalte seg selv som “Intelligentsens Aristokratie”). Intelligenskretsens maskulinitetsidealer tror jeg kan forstås som en kompensasjon for at de selv følte de manglet den type mandighet som ble assosiert med patriotene på den ene siden og et ønske om “respektabilitet” gjennom å bli en del av embetsmannseliten på den andre siden.

71 Ibid.

72 Ibid.

73 Seip, *Utsikt*, 112. Her refererer Seip til sitt samlede begrep om den *patriotiske liberalismen*.

74 Thue, “En modernist krysser sitt spor”, 217. Thue sitert i *ibid.*, 236.

Teori og metode

For å svare på problemstillingen gjør jeg bruk av nyere emosjonshistorisk forskning. Den er interdisiplinær og trekker veksler både på teorier innenfor de såkalte “life sciences”, psykologi, biologi og nevrologi, men også innenfor humaniora, først og fremst kulturanthropologi. Innenfor historiefaget har man snakket om en emosjonell vending.⁷⁵ Innenfor denne emosjonshistoriske forskningen opereres det hovedsakelig med fire metodologiske tilnærminger.⁷⁶ Den første tilnærmingen ble lansert av Peter N. Stearns og hans daværende kone Carl Z. Stearns som var pionerer i den emosjonelle vendingen i 1980-årene. Den handler om å kartlegge emosjonelle standarder (*emotionology*).⁷⁷ Tilnærmingen fokuserer på standarder av ord og uttrykk og hvordan disse standardene forandres over tid. I min avhandling er sentimentalismen en emosjonell standard, men i og med at jeg i liten grad fokuserer på spesifikke ord, er det ikke denne tilnærmingen jeg først og fremst baserer meg på.

Min avhandling hviler tungt på den andre tilnærmingen som handler om emosjonelle regimer og begrepet “emotives”.⁷⁸ Begge begrepene er lansert av historikeren William Reddy og henger tett sammen. Alle emosjonelle regimer er politiske regimer for Reddy, men noen politiske regimer gir bedre betingelser for emosjonell frihet enn andre. I den forstand har Reddy en normativ intensjon bak begrepene. Han brukte dem til å kritisere at det franske eneveldet levnet undersåttene liten emosjonell frihet. Det vil si at eneveldet kun tillot få følelsesuttrykk i offentligheten. Her kommer begrepet “emotives” inn. Begrepet konnoterer ikke følelser i seg selv, men *forsøk* på å uttrykke følelser. Det handler med andre ord om en psykologisk dynamikk, fremfor å studere ords utvikling i et samfunn, som var tilfelle med den forrige tilnærmingen (emosjonelle standarder). For Reddy er følelser grunnleggende elastiske, de flyter over i hverandre og de forandres i det man uttrykker dem. De sterkeste følelsene er knyttet til menneskers viktigste livsmål (*goals*), mens dagligdagse følelser er mer eller mindre automatiserte vaner. Reddys anliggende er at mennesker *qua* mennesker driver med konstant emosjonell selvutforskning, og mener dermed at et emosjonelt regime som kun tillater et lite antall “emotives” er undertrykkende. Mennesker som lever i undertrykkende emosjonelle

75 Matt et al., *Doing Emotions History*, 3.

76 Rosenwein et al., *What is the History of Emotions?*, 29ff.

77 Stearns et al., “Emotionology”.

78 Reddy introduserte “emotive”-begrepet i 1997 i Reddy, “Against Constructionism”. I 2001 utdypet han det i Reddy, *Navigation of Feeling*, 96-110.

regimer blir tvunget til å bruke “emotives” som ikke oppleves som naturlige for dem, som igjen fører til emosjonell lidelse. På denne bakgrunnen mente Reddy at franske salongvesenet ble etablert som emosjonelle tilfluktssteder. For Reddy er “emotives” ikke bare en dynamisk teori, men også en kraftig menneskelig psykologisk mekanisme. “Emotives” påvirker både den som bruker dem, eksempelvis gjennom at følelsene som uttrykkes potensielt forsterkes, og påvirker også den som “emotivene” blir rettet mot.⁷⁹ I det siste ligger muligheten for å bruke følelser som maktmiddel. “Emotives” kan brukes i forskjellige øyemed; skape sosial samhörighet, signalisere statusforskjeller og dermed demonstrere hvor makten ligger og påføre andre ære eller skam. Denne typen “emotives” tror jeg ble brukt hyppig gjennom våren 1814 av norske patrioter ved å anklage mistenkte svenskvennlige som fedrelandsforrædere. Jeg bruker “emotives”-begrepet konsekvent i hele avhandlingen.

Å anskue følelser som forsøksvise har også implikasjoner for hva vi tenker på som ærlighet. På grunn av at emosjoner er elastiske og at de kan forandres i det de uttrykkes må uttrykkene ses på som effektive eller ineffektive, fremfor sanne eller falske. Reddy har i denne forbindelsen brukt uttrykket “fugitive instrumentalism”.⁸⁰ Eksempelvis trenger ikke underdanige kjærlighetserklæringer til kongen på 1700-tallet i Danmark-Norge nødvendigvis å anses som enten sanne eller falske. For noen kan slike “emotives” ha fungert ved å være effektive. Selv om undertrykkelsen kan sies å være der, kan opplevelsen av undertrykkelsen svekkes ved å bruke offentlig sanksjonerte følelsesuttrykk.

Å bruke følelser som et maktinstrument henger sammen med den tredje metodologiske tilnærmingen emosjonshistorikere idag bruker. Det er emosjoner som fremvisninger (*performances*). Mens første tilnærming handler om konkrete følelsesord og disse ordenes utvikling, og den andre tilnærmingen handlet om forsøksvise følelsesuttrykk, er fokuset i den tredje tilnærmingen på fremvisningen av følelser på en kroppslig måte. I det performative synet er fremvisningen av følelser i tråd med veletablerte normer og regler, og derfor ses også følelser som mer eller mindre statiske størrelser.⁸¹

Den fjerde og siste tilnærmingen handler om studiet av emosjonelle fellesskap. Denne tilnærmingen bruker jeg for perioden 1814 til og med 1840-årene for å vise forskjellene på ulike emosjonelle fellesskap. Det er med andre ord en metode for å studere variasjon. Jeg bruker begrepet særlig om intelligenskretsen i 1830-årene for å vise hvordan de konstituterte

79 Mens Reddy først og fremst er opptatt av hvordan “emotives” brukes til emosjonell selvutforskning, har historikeren Nicole Eustace først og fremst vært opptatt av hvordan “emotives” brukes som maktinstrument i sin forskning om den amerikanske revolusjonen. Se Rosenwein et al., *What is the History of Emotions*, 38.

80 For begrepet “fugitive instrumentalism” se Reddy, *Navigation of Feeling.*, 108-110.

81 Rosenwein et al., *What is the History of Emotions*, 45-49, 60.

seg i forhold til den norske patriotiske tradisjonen fra 1814, særlig slik den nedfelte seg i studentkulturen ved hovedstadsuniversitetet. Emosjonelle fellesskap er “groups in which people adhere to the same norms of emotional expression and value – or devalue – the same or related emotions.” De har også “a common stake, interests, values and goals”.⁸² Slike fellesskap er sjeldent tydelig avgrensede. De er i virkeligheten ofte delt opp i over- og underordnede nivåer eller de er helt uavhengige. Eksempelvis kan nordmenn i 1814 ses som et emosjonelt fellesskap, riksforsamlingen som et underordnet nivå med de ulike “partiene” i enda et nivå. Slik kan ulike emosjonelle fellesskap ses som konsentriske sirkler (dog ikke nødvendigvis jevne sirkler).

Det er paralleller mellom Reddys elastiske emosjonsteori og det å studere følelser performativt.⁸³ Men forskjellen er at mens Reddy er opptatt av følelsenes betydning for å forandre diskurser, fokuserer den performative tilnærmingen på emosjoner som stabile og dermed som uttrykk for diskurser.⁸⁴ Det er særlig i labile situasjoner hvor grunnleggende menneskelige verdier står på spill at intense følelser kan utløses. Våren 1814 generelt og riksforsamlingen spesielt hvor spørsmålet om selvstendighet gjorde seg gjeldende var en slik situasjon. Reddy definerer følelser som “goal-relevant activations of thought material that exceed the translating capacity of attention within a short time horizon”.⁸⁵ To ting i denne definisjonen er viktig med tanke på hvorfor følelsesmaktkampen i 1814 ble så intens. For det første aktiveres sterke emosjoner når individers livsmål (*goals*) blir utfordret, i dette tilfellet drømmen om selvstendighet. Dette er uttrykk for en kognitiv vurdering (*appraisal*). For det andre konnoterer Reddys definisjon av følelser at mennesker i større eller mindre grad alltid er i sine følelsers vold (“exceed the translating capacity of attention”), men disse følelsene utløses altså av en kognitiv vurdering.

Avgrensning

Emosjonelle standarder endres over lange tidsperioder. Derfor er det nødvendig å ha et langt tidsperspektiv for å kunne svare på hvordan de kulturpolitiske elitene brukte følelser som maktmiddel i perioden fra 1814 til og med 1830- og 1840-årene, og hvordan denne makt-

82 Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 2, 24; idem, *Generations of Feeling*, 3f.

83 Reddys “emotives”-teori var modellert på J. L. Austins performative talehandlinger (*speech acts*). Se Reddy, *Navigation of Feeling*, 97.

84 William H. Sewell Jr. er en annen historieteoretiker som tillegger emosjoner en egen dynamikk som kan forandre diskurser, men teoretiserer ikke dette utover å henvise til Emile Durkheims begrep om “collective effervescence.” Se Sewell, “Historical Events as Transformations of Structures”, 865-867.

85 Ibid., 128.

kampen gav seg uttrykk i ulike maskulinitetsidealer. Jeg har begynt min analyse i 1660 for å redegjøre for hvordan sentimentalismen ble etablert i eneveldet som emosjonell standard som så kunne brukes som maktinstrument, både før 1814, men også i og etter 1814 i form av “emotives”, og i form av mer eller mindre teatralisk-sentimentale handlinger.

Når det gjelder geografisk avgrensning, har avhandlingen et transnasjonalt utgangspunkt. Det er nødvendig av to grunner. For det første var Norge en del av en dynastisk helstat i eneveldetiden, og Norske Selskab var lokalisert i København. For det andre var de sosiale gruppene jeg studerer i stor grad kosmopolitisk anlagte. De hadde transnasjonale fellesskap og utvekslet ideer. De sosiale gruppene jeg studerer har jeg valgt å kalle eliter. Her tenker jeg først og fremst på det mindretallet av befolkningen som hadde mer eller mindre direkte betydning for politisk og kulturell utvikling. Jeg diskriminerer dermed i liten grad hvilke sosiale grupper jeg velger å studere. Eksempelvis var både Norske Selskab og riksforsamlingen i 1814 sammensatt av svært forskjellige sosiale grupper, men jeg velger å kalle dem en elite fordi de var viktige kulturelle og politiske aktører som påvirket omverdenen i kraft av deres dannelse. Eliten er dermed adelige, embetsmenn (både byråkrater og politikere) og velstående kjøpmenn, men også kulturbærende, som diktere, dramatikere, litterater og filosofer. Eliten var innflytelsesrike i følelsesmaktkampen på grunn av deres kjennskap til sentimentalismens idealer. I det første kapitlet er eliten de norske og danske medlemmene av et utvalg av emosjonelle tilfluktssteder. I Norske Selskab ble eksempelvis flere av Københavns litterære og kunstinteresserte intelligentsia samlet. Mange av dem var litterater, dramatikere, og noen redigerte tidsskrifter.⁸⁶ I det andre og tredje kapitlet er eliten først og fremst de politiske aktørene i henholdsvis riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 og i norsk politisk liv generelt. I fjerde og siste kapittel flyttes fokuset til eliten blant studentene ved universitetet i Christiania.

Kilder og disposisjon

Jeg behandler her kilder og disposisjon sammen, ettersom de kildene jeg har brukt i stor grad sammenfaller med kapittelinnvidlingen. Første kapittel handler om eneveldetiden fra 1660 til 1814 og baserer seg i hovedsak på sekundærlitteratur, som svarer relevant på min problemstilling. I tillegg har jeg brukt utvalgte primærkilder for å belyse enkelte aspekter. For å forstå maskulinitetsforestillingene i Norske Selskab har jeg undersøkt hvordan historikeren Gerhard Schøning (1722-1780) brukte mandighetsbegrepet i sin innflytelsesrike *Norges Riiges*

⁸⁶ Bliksrud, *Den smilende makten*, 24.

Historie.⁸⁷ Mange av de sentrale dikterne i Norske Selskab var sterkt påvirket av Schønings retorikk i dette verket. Jeg har kun forholdt meg til det første bindet. Jeg har tatt utgangspunkt i det første bindet og søkt etter begrepene 'mandighed' og 'mandig(e)'. Så har jeg på en grundig måte lest konteksten som disse begrepene ble brukt i for å få en god pekepinn på maskulinitetsforståelsen som Schønning la til grunn. I løpet av det første kapittelet henviser jeg til landsloven for den norske delen av Danmark-Norge fra 1687.⁸⁸ Jeg har også lest artikkelen *Om Selskabelighed* av Christen Pram i Minerva for desember 1791, fordi den gir et innblikk i hvordan et sentralt medlem i Norske Selskab forstod den nye selskabelighetskulturen i andre halvdel av 1700-tallet, og dermed kaster lys på den emosjonelle praksisen.⁸⁹

I kapittel to har jeg brukt dagbøker og brev fra eidsvollspolitikere som de viktigste primærkildene. Jeg bruker i stor grad brev sendt til og fra Jacob Aall, og hans dagbok, både fordi han skrev mange brev i løpet av ukene riksforsamlingen pågikk, men også fordi han skrev mye om følelser.⁹⁰ I tillegg har jeg brukt prins Christian Frederik og Carsten Ankers brevveksling.⁹¹ De utvekslet brev hyppig i 1814, da Anker var i England. Disse brevene har vært svært relevante på grunn av den sentrale rolle prinsen spilte i konstruksjonen av det kortvarige emosjonelle regimet våren 1814. Jeg har også gjort bruk av dagboken til Frederik Schmidt.⁹² Schmidt er en relevant aktør for min avhandling på grunn av at han som dikter var med å skape en emosjonell stemning på riksforsamlingen. Han var også en sterk støttespiller av prins Christian Frederik. Jeg har gjort bruk av dagboken som Gustav Peter Blom skrev mens riksforsamlingen pågikk, og hans senere (1860) skildring av hendelsene i året 1814.⁹³ Han var en venn av Jacob Aall og, skildret sin misnøye med hendelsene våren 1814. En annen som skildret sin misnøye var presten Nicolai Wergeland. Jeg bruker hans brevsamling som ble publisert i 1830.⁹⁴ Jeg har også studert taler holdt av Christian Frederik, Georg Sverdrup og Jonas Rein på riksforsamlingen som er publisert i Eli Fures kildeutvalg *Eidsvoll 1814*.⁹⁵ Jeg trekker frem disse talene fordi jeg mener de er eksempler på hvordan følelser på ulike måter ble brukt som maktinstrument. Jeg bruker også utvalgte passasjer i Ludvig Stoud Platous

87 Schønning, *Gerhard Schønings Norges Riiges Historie*.

88 For Norges lov se *Kong Christian Den Femtes Norske Lov*.

89 Pram, "Om Selskabelighed".

90 Aalls brev fra 1814 er trykt i Steen, *Breve fra Slekten Aalls Arkiver*. Jeg har brukt Yngvar Nielsens redigerte versjon av Aalls dagbok. Se Aall, "Jacob Aalls Dagbog".

91 Anker et al., *Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814*.

92 Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*.

93 Blom et al., *Gustav Peter Bloms Dagbog under Rigsforsamlingen Paa Eidsvold*; Blom, *Norges Statsforandring I Aaret 1814*.

94 Wergeland, *Fortrolige Breve Til En Ven, Skrevne Fra Eidsvold I Aaret 1814*.

95 Fure, *Eidsvoll 1814*. Prinsens tale, *ibid.*, 28-30; Sverdrups tale, *ibid.*, 266-269; Reins tale, *ibid.*, 270-272.

selvbiografi utgitt i 1871 og Christiane Korens dagbøker.⁹⁶ Korens dagbøker er relevante på grunn av hennes lederfunksjon i en krets som inkluderte mange av de viktigste kulturelle og politiske aktørene i 1814. Dessuten bruker jeg både i kapittel to og tre dagbøkene til slottspresten Claus Pavels. Han var en kulturbærende person som gav inngående kommentarer på stemningen i Christiania både før, i og etter 1814.⁹⁷

Det tredje kapitlet omhandler perioden 1814 til omtrent 1830 og er i stor grad basert på sekundærlitteratur. Av primærkilder har jeg benyttet meg av Peter Motzfeldts dagbok og brev.⁹⁸ Motzfeldt var en viktig kulturpolitisk person og aktiv i de emosjonelle tilfluktsstedene som jeg undersøker i denne avhandlingen. Så har jeg også brukt artikkelen “Prophetier af C.M. Falsen” i avisen *Det Norske Nationalblad* av opposisjonspolitikeren Jonas Anton Hielm for å eksemplifisere hvordan sentimentalpatriotisk retorikk kunne se ut.⁹⁹

Det tredje kapitlet omhandler 1830- og 1840-årene. For denne perioden bruker jeg offentlige kilder som aviser og tidsskrifter, og private dagbøker og brev. Dette har jeg gjort for å studere både den offentlige og den private delen av deres emosjonelle reaksjon på det Seip kalte den patriotiske liberalismen. Jeg har vært på utkikk etter skildringer av emosjonelle erfaringer. Av denne grunn, og fordi litteratur og politikk var tett sammenvevde fenomener i norsk offentlighet på 1800-tallet, har det vært naturlig å vie god plass til den bitre striden rundt Johan Sebastian Welhavens polemiske dikt *Norges Dæmring*.¹⁰⁰ Jeg har tatt utgangspunkt i litteraturhistorikeren Edvard Beyers oversikt over de viktigste avisinnleggene i denne striden, som for det meste foregikk i *Morgenbladet*.¹⁰¹ Noen lengre innlegg ble utgitt som egne publikasjoner. Av disse har jeg studert to stykker, ett av Nicolai Wergeland og ett av Andreas Nicolai Hesselberg Stenersen.¹⁰² Jeg har også studert retorikken i en rekke avisartikler og egne publikasjoner av sentrale medlemmer i intelligenskretsen hvor ulike fasetter av deres reaksjon på den patriotiske liberalismen skinner igjennom. Dette gjelder Carl Fougstad, Fredrik Stang, Anton Martin Schweigaard og Peter Jacob Homann.¹⁰³ Her har jeg valgt å studere artikler som

96 Platou, *Professor (senere Statssekretær) Ludvig Stoud Platous Optegnelser for Aaret 1814*; Lindbæk, “Moer Korens” *Dagbøger: 1808-1810*; idem, “Moer Korens” *Dagbøger: 1813-1815*.

97 Pavels, *Claus Pavels's Biografi Og Dagbøger*; idem, *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812-1813*; idem, *Claus Pavels's Dagbogs-Optegnelser 1815-1816*; idem, *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817-1822 B.1*.

98 Motzfeldt, *Breve og optegnelser*.

99 Hielm, “Prophetier af C.M. Falsen”.

100 Welhaven, “Norges Dæmring”, i Løchen, *Udvalgte digte*, 1-79.

101 Beyer et al., *Norsk Litteraturkritikks Historie 1770-1940*, 104-122.

102 Wergeland, *Forsvar for Det Norske Folk Og Udførlig Kritik over Det Berygtede Skrift Norges Dæmring*; Stenersen, *Motiveret Protest Imod Skriftet*.

103 Fougstad et al., *Det Norske Storting I 1833*; Stang et al., “Statsraadernes Deeltagelse i Stortingets Forhandlinger”; Schweigaard, “Indførselstolden og dens Historie (1836)”; idem, “Om den tyske Filosofi (1835)”; idem, “Om den ufortjente Ringagt, der hos os vises det classiske Underviisningssystem”; idem, “Om Forslaget til en forandret Grændse for Bankcoursens Nedsættelse”; Homann, *Et Blik Paa Vore Politiske*

var konfronterende, og som tydeliggjør intelligenskretsens ideologi. Disse artiklene har jeg funnet først og fremst i avisene *Morgenbladet* og *Den Constitutionelle* (1836-1847), og tidskriftet *Vidar* (1832-34).

Private brev og dagbøker har vært viktige for å kaste lys på hvordan intelligenskretsen privat opplevde sin egen deltagelse i den offentlige striden. Her har jeg valgt å studere brev av Anton Martin Schweigaard utgitt av Ludvig M. B. Aubert, av Johan Sebastian Welhaven utgitt av Ingard Hauge og av Halfdan Kjerulf utgitt av Wladimir Moe.¹⁰⁴ Jeg har også benyttet meg av dagboken Jonas Peter Collett.¹⁰⁵ Denne dagboken er relevant ettersom Collett tidlig i 1830-årene var tiltrukket av den patriotiske liberalismen, men beveget seg i løpet av tiåret til å bli en sterkere sympatisør av intelligenskretsen. Jeg benytter de samme nevnte offentlige og private kildene for å redegjøre for intelligenskretsens maskulinitetsidealer.

Forholde.

104 Aubert, *Anton Martin Schweigaards Barndom og Ungdom 1808-1835*; Welhaven et al., *Samlede Verker*. 5: *Brev*; Moe, *Halfdan Kjerulf: Av hans efterlatte Papirer 1831-1847*.

105 Collett et al., *Studenteraar*.

1 Sentimentalismens utforming i den dansk-norske eliten, 1660-1814

“Da det almindelige Beste er den høieste Lov i Staten og det Maal, hvortil alle Gierninger bør henføres, saa bestaaer og det, som man kalder Borgerlig Dyd, i Kierlighed til det almindelige og i den Drift i Sindet, som gjør, at vi elsker det for sin egen Skyld, for den større Fuldkommenhed, som der er i et Selskab og i mange Menneskers Lyksalighed, og at vi derfor, naar det er fornødent, endog opofrer vor egen.”¹⁰⁶

Sitatet kommer fra Jens Schelderup Sneedorffs statsteoretiske hovedverk *Om den borgerlige Regiering* fra 1757 og gir uttrykk for at det er dyd som bør være grunnlaget for opprettholdelsen av det menneskelige samkvem i staten. Det var en nyvinning i tidens forståelse av kontraktteorien hvor statsborgerne ikke lenger skulle forholde seg til sine rettigheter og plikter som noe som var påtvunget dem, men som uttrykk for en indre følelse.¹⁰⁷ Sneedorff tok her til orde for en borgerlig patriotisme som kan sies å være sentimental på grunn av at en følelse skulle underbygge den. I det følgende vil jeg redegjøre for sentimentalismens bakgrunn fra 1660, dens gjennombrudd ca. 1750 og dens videre utvikling fram til og etter 1814. Det er nødvendig å begynne analysen i 1660 for å redegjøre for hvordan eneveldets myndigheter etablerte et emosjonelt regime som sentimentalismen siden stod i et ambivalent forhold til. I andre halvdel av 1700-tallet kom sentimentalismen til uttrykk hos en dansk-norsk elite, først hos aristokratiet og deretter hos høyborgerskapet. De fant emosjonell tilflukt fra det emosjonelle regimet i nye omgangsformer i klubber og salonger. Fokuset mitt er på det fremvoksende borgerskapet deltakelse i det nye klubbvesenet fra 1770-årene, og på de borgerliggjorte salongene omkring år 1800. Dette borgerskapet målbar en selvbevisst holdning i opposisjon først og fremst til aristokratiet.

1.1 Eneveldets emosjonelle regime tar form, 1660 - ca. 1750

Den danske historikeren Hans Jensen har sagt at eneveldet var “literally [...] absolute as nowhere else in Christendom”.¹⁰⁸ Sitatet er velkjent i dansk historiografi. Helstaten Danmark-Norge ble i tiårene etter 1660 et av de mest absolutistiske eneveldene i Europa hvor all makt

106 Sneedorff sitert i Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie* 4, 217f.

107 Damsholt, *Fedrelandskjærlighed*, 88-92.

108 Jensen sitert i Bregnsbo, “Struensee and the Political Culture of Absolutism”, 55.

ble samlet hos kongen. Kirken bidro til å opprettholde eneveldet.¹⁰⁹ De lutheranske prestene hadde helt siden reformasjonen vært fullstendig lojale overfor de politiske myndighetene i Norden. I kongeloven (1665) stod det at alle samfunnets stender i 1660 frivillig hadde overdratt all makt til kongen, men det var etter at Gud hadde beveget stendene til denne overdragelsen. Slik ble eneveldet tidlig legitimert som grunnleggende teokratisk. Talestolene i kirkene var en kilde til opplysninger om lovendringer og andre offisielle meddelelser fra myndighetene. Herfra ble det også forkynt at kongene på jorden var guddommelige ettersom de hadde uinnskrenket makt og at undersåttene skyldte kongene troskap fordi kongen stod ansvarlig overfor Gud. Undersåttene skulle adlyde passivt og gjøre som de ble fortalt uten å oppta seg med eller mene noe om statlige anliggender.

Rangsamfunnet

En måte konge økte sin makt i den tidlige eneveldeperioden var ved utarbeidelsen av et finmasket rangsamfunn.¹¹⁰ Rangsamfunnet var en nyordning i forhold til det eldre standsamfunnet som hadde eksistert siden middelalderen. I standssamfunnet var innordningen av kongens undersåtter klart inndelt i kategoriene bønder, borgere, geistlige og adelige. Til hver av disse stendene var det knyttet ulik grad av ære, med bønder på bunnen og adel på toppen. I det nye rangsamfunnet ble undersåttenes ære ikke knyttet til stand, men til hva slags rang man tilhørte. I tiårene etter 1660 ble det utarbeidet mange nye rangforordninger som spesifiserte graden av ære som var knyttet til de ulike nivåene. Peter Henningsen har påpekt at det i 1746 hadde det blitt så mange som 99 kategorier av ærestrinn.¹¹¹ Rangprinsippet fortrenget ikke standsprinsippet etter 1660, fordi undersåttene fortsatte å forstå seg selv innenfor de eldre begrepene bønder, borger, geistlig og adelig. Det nye rangsamfunnet førte til en sosial kappestrid hvor mange forsøkte å emulere de med høyere rang. Mange beklaget seg over dette sosiale systemet, og “Rangsyge” ble et negativt ladet begrep i tiden.¹¹²

Parallelt med innføringen av rangsamfunnet ble kulturen ved hoffet radikalt endret i tiårene etter 1660. Det skjedde ved utviklingen av nye seremonielle formaliteter og skikker ved hoffet. Det ble innført regler for alle slags anledninger, som fødsler, begravelser, ekteskap,

109 Bregnsbo et al., “Gradual Reconsiderations of Lutheran Conceptions of Politics”, 108, 110f.; Rian, “Hvorfor var det ikke nordmennene som forlot Frederik 6.?”, 21ff.

110 Første rangforordning kom i 1671. Forordningen ble revidert ved flere anledninger i 1680, 1693, 1699, 1717, 1730, 1734, 1744, 1746, 1784, 1805 and 1808. Se Olden-Jørgensen, “State Ceremonial”, 74.

111 I rangforordningen av 14.10.1746 var det ni rangklasser. Hver klasse var delt inn i mellom åtte og 17 kategorier. Mellom høyeste rangnummer i klasse en og laveste i klasse ni var det altså 99 ærestrinn. Henningsen, “Den bestandige maskerade”, 334.

112 Ibid., 332.

måltider, dans, sang, hilsener, gange og for å stå opp og legge seg i sengen. Flere hundre personer oppholdt seg til enhver tid ved hoffet og utgiftene utgjorde omtrent 15 til tjue prosent av statens totale utgifter. Det danske hoffet hadde et forbilde i den franske hoffkulturen. Seremoniene var et etikettevesen som skulle skape orden og vise fram absolutismens verdighet.¹¹³

Hoffet fikk etter 1660 også en ny sosial sammensetning.¹¹⁴ Før 1660 hadde adelige hatt privilegiet av å ferdes i hoffet. Etter 1660 ble hoffet åpnet opp for ikke-adelige som hadde statsembeter (charger). Det betydde at høyborgerskapet nå fikk en plass ved hoffet. Dermed ble ære ikke bare knyttet til den fininddelte rangen, men også til embeter. Å inneha et embete ble en kilde til sosial prestisje. Tidligere var de adeliges ære basert på at de var født som adelige, men etter 1660 måtte de ha et embete. Det betydde at en som var født som adelig etter 1660, men ikke hadde embete, kunne overgå i prestisje av en ikke-adelig som hadde statsembete. Rangforordningene var således ett maktredskap for kongen til å undergrave adelens tidligere uavhengighet. Adelen historiske betydning ble redefinert fra å være ærefull i kraft av avstamning til det å inneha et embete som hvilte på kongens nåde. Dette var en mulighet for kongen til å tvinge adelen, og andre samfunnsgrupper, til lojalitet på. Lojalitet ble skapt gjennom mulige karriereveier. En ting var å avansere gjennom rangsystemet, noe annet var mulighetene til å kjøpe rene ærestitler som kanselliråd, justisråd eller etatsråd. Kjøp av titler var attraktivt for adelige uten embeter. Ære ble på den måte til en handelsvare. Kongen hadde også mulighet til å hedre sine tjenere med ordener som Dannebrogordenen og den mer eksklusive Elefantordenen. Slik fikk rangforordningene betydning for omgangsformer i det offentlige liv, både for gjennomføringen av offentlige seremonier, for tiltale- og omgangsformer og for daglige arbeidsrelasjoner. Offentlighetens spilleregler ble fastlagt i normer og regler.

Denne typen rangforordning var et europeisk fenomen. I Frankrike vokste det i samme periode (under Ludvig XIV) en ny æreskultur i hans hoff i Versailles.¹¹⁵ Det var et bevisst trekk fra kongens side å temme en krigslysten adel via det nye etikettevesenet. Adelen hadde i over to hundre år ført landet inn i voldelige borgerkriger. William Reddy har hevdet at den nye etiketten ved hoffet og statsadministrasjonen kan ses som et emosjonelt kompromiss. På den ene siden fikk adelen garantier for at deres ære ble opprettholdt ved rangforordningen. På den

113 Hougaard et al., *Dansk Litteraturhistorie* 3, 234f.

114 Det følgende er basert på Henningsen, "Den bestandige maskerade", 325-329; Dyrvik et al., *Norsk historie 1536-1814*, 93-96.

115 Reddy, *Navigation of Feeling*, 145-149, 324.

andre siden måtte de støtte opp under den enevelldige monarken. På den måten ble den nye æreskulturen i Frankrike, som i Danmark-Norge, et instrument i kongens hender. Med kongens økte spillerom fikk han muligheten til å favorisere noen og ekskludere andre. Usikkerheten, ettersom all ære i siste instans hvilte på kongelig nåde, ble et grunnlag for emosjonell lidelse. I denne forstand kan den emosjonelle lidelsen ses som en betingelse for kongens økte makt. Som i Danmark-Norge ble det en sosial kappestrid hva ære angår.

Emosjonell disiplinering

Reddy har påpekt, særlig i lys av den historiske forskningen til Robert Muchembled, at det franske samfunnet var et “policed society”.¹¹⁶ I samfunnet var det en institusjonalisert form for byråkratisk og effektiv kontroll av offentlig atferd som penetrerte ned på individnivå. Det var strenge normer hvor hva som kunne tillates av offentlige emosjonsuttrykk. De tillatte “emotives” var derfor få i det som fantes av offentlighet i eneveldet og det var kongens embetsmenn som håndhevet dette emosjonelle regimet.¹¹⁷ Øystein Rian har fokusert på enevelkets repressive karakter og har karakterisert Danmark-Norge som en ensrettet stat.¹¹⁸ Med det ønsker han å påpeke noe av det samme som Muchembleds “policed society” og dermed det William Reddy har kalt et emosjonelt regime. Med ensretting mener Rian disiplineringen av folks ytringer, tanker og følelser i det som fantes av offentlighet i eneveldetiden. De rette tankene og holdningene skulle prentes inn i folket for å opprettholde eneveldet.

Emosjonell disiplinering foregikk på subtile måter. Det kan ses i hvilke idealer som ble presentert i diktning og skuespill på 1700-tallet.¹¹⁹ Bak komediediktningen og det heroiske drama lå det et emosjonelt ideal som gikk tilbake til antikken (humoralpatologien). Her var de ulike emosjonene (affektene) utviklet klassifikatorisk. Emosjonene var distinkte og ikke del av en sammenhengende karakterstruktur, men kunne kombineres for å danne en harmonisk karakter. Det var således en atomistisk forståelse av de menneskelige emosjoner. I komediediktningen var hensikten dels å skape individer med et harmonisk følelsesliv og dels å holde individene innenfor deres standsmessige rammer. Det første var ymtet på den borgerlige overklassen og det siste på dens tjenerskap. Komedien handlet om å framstille emosjonelt

116 Muchembled sitert i *ibid.*, 147.

117 Et eksempel er hvordan ekteskap var arrangert for å beskytte familiens ære. Ludvig XIV utviklet juridiske verktøy (*lettres de cachet*) for å straffe ulydige barn, men også ektefellers kriminelle virksomhet eller sinnssykdom. *Ibid.*, 148. I Danmark-Norge var også ekteskap arrangert for unge adelige og borgerlige. Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie 4*, 114.

118 Rian, *Sensuren i Danmark-Norge*, 63.

119 Det følgende er basert på Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie 4*, 112-118.

ubalanserte mennesker, ofte unge forelskede personer, som av den grunn opptrådte hjelpeløse ved å være i sine følelsers vold og dermed lett kunne utsettes for manipulative maktspill. Det heroiske drama, som ofte var tragisk, var ymtet på aristokratiet. Her ble lidenskapelige følelser skildret, men ikke som komiske. Dramaets oppgave var å temme disse lidenskapelige følelsene. Det ble ansett som nødvendig på grunn av den typen oppdragelse som adelige barn fikk. Aristokratiets barndom skilte seg ut fra borgerstanden ved at de ble skjermet fra husholdningsoppgaver. I tillegg manglet de aristokratiske barna borgerskapets intimsfære ved at omsorgen ble gitt til ulike typer tjenestepersoner. Derfor utviklet de et mer lidenskapelig følelsesliv som det heroiske drama hadde til hensikt å foredle.

I ytterste konsekvens var brudd på regimets lover forbundet med dødsstraff. Den danske (1683) og norske loven (1687) redegjorde for straffene. I den norske loven stod det at alle undersåttene var juridisk pliktige til å “agte Kongen for det ypperste og høyeste Hoved her paa Jorden over alle menneskelige Love [...] og å være [...] lydige, underdanige, hulde og tro.”¹²⁰ Straffene var potensielt meget alvorlige. Den som spottet kongen risikerte i verste fall å få hånden avkappet, kroppen partert og hode satt på påle.¹²¹ Da adelsmannen Kaj Lykke rømte rømte fra Danmark i 1661 etter å ha blitt dømt til døden ved lemlestelse for å ha begått en majestetsforbrytelse (*crimine majestatis*), ble det laget dukke som skulle forestille han og som ble “lemlestet”. Hundrevis av soldater var tilstede ved “henrettelsen”, det samme var kongehuset og en nysgjerrig befolkning. To år senere ble en lignende “henrettelse” gjennomført. “Hodet” ble hogget av og satt til utstilling i 55 år ved Københavns rådhus til advarsel. På 1700-tallet ble to oppsiktsvekkende majestetsforbrytelser gjennomført. Begges kropper ble lemlestet. Den siste personen var tyskeren Johan Friedrich Struensee. Hans hode og genitalier ble hugget av offentlig til skue foran en stor folkemengde hvor også tusenvis av embetsmenn var tilstede.

Struensees dødsstraff hang blant annet sammen med hans eksperimentering med å oppheve sensuren av det trykte ord som var et annet aspekt av eneveldets emosjonelle regime. Før 1770 var det forhåndssensur i den forstand at alle bøker måtte godkjennes av universitetet i København før publisering. I 1770 sikret Struensee seg eneveldig makt som kong Christian VIIIs livlege etter at kongen i slutten av 1760-årene ble sinnssyk. Et av hans mange eksperimenter i tråd med opplysningstidens liberale idealer var å oppheve all sensur høsten 1770. Det utløste en flom av skrifter i offentligheten, mange av dem regimekritiske, og også kritikk av

120 Straffebestemmelse sitert i *Norske lov*, 14. Adelige fikk mildere straffer. De risikerte kun å miste privilegier. Se *ibid.*, 238.

121 De følgende straffeeksemplene er basert på Rian, *Sensuren*, 122-133.

Struensee selv. Selv om Struensee litt over ett år senere strammet noe inn på sensuren ved å innføre en lovforordning som gikk ut på at de strenge straffene kodifisert i den danske loven var gjeldende, ble han etter kort tid dømt og henrettet i kjølvannet av et politisk kupp. De nye myndighetene strammet i 1773 trykkefriheten ytterligere til.¹²² Både denne innstrammingen og den groteske henrettelsen av Struensee gjorde nordmenn og dansker smertelig oppmerksomme på at offentlige ytringer måtte gjøres med varsomhet. Selv etter en liberalisering av sensuren med det nye progressive regimet som tok makten fra 1784, ble den aldri så vidtgående som den hadde vært under den første perioden av Struensees regjeringstid. Trykkefriheten var på sitt mest liberale i 1790-årene, men på grunn av frykten for hendelsene i den franske revolusjonen valgte myndighetene å stramme igjen grundig i 1799. Det var en bestemmelse som var gjeldende fram til 1814 for Norges del.¹²³

1.2 Sentimentalismens gjennombrudd, ca. 1750

Impulsene til sentimentalismen i Europa, først og fremst England og Frankrike, kom fra ulike kulturfenomener som britisk moralfilosofi, endringer i brevformen, romaner, teater, statsteori og aviser/tidsskrifter. Brevkulturen endret seg i retning av å bli mer “naturlig” på 1700-tallet. Den skulle formidle kontakt mellom likemenn og var en litterær nydannelse i forhold til det eldre og formelle brevet (reverensen).¹²⁴ Ut av det naturlige brevet vokste romanen frem. Den fikk et særlig gjennombrudd med Samuel Richardsons *Pamela* (1740) som ble en trendsetter for europeisk romanskrivning. Graham J. Barker-Benfield har vist hvordan Anthony Ashley Coopers (den tredje jarlen av Shaftesbury, 1671-1713) moralfilosofi ble overført til Richardsons roman.¹²⁵ Lynn Hunt har skrevet at romanen skapte en ny psykologisk forståelse av menneskets sinn.¹²⁶ I selvets dyp var det et indre som var felles for alle mennesker. Romanene kunne omhandle menneskeskjebner på tvers av de tradisjonelle standsinndelingene noe som gav leserne muligheten til å forestille seg et fellesmenneskelig sjelsliv.

Sentimentalismen var en emosjonell standard i den forstand at det var visse ord som var sentrale som honnørord. Et av disse var dydsbegrepet. Dyden var noe som mennesker kunne oppnå og som signaliserte menneskets høye verdighet, en verdighet som ble omtalt som

122 Reskriptet som opphevet all sensur kom 14/9-1770. Reskript med innskrenkningen kom 7/10-1771. Kuppet mot Struensee skjedde 17/01-1772. Det nye regimet innførte forbudt mot alt som angikk staten og regjeringen 20/10-1773. For disse detaljene se Seip, *Teorien om det opinionsstyrte enevelde*, 5, fotnote 8; Rian, *Sensuren*, 180.

123 Hortsbøll, “The Politics of Publishing”, 153-156.

124 Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie* 4, 62-69.

125 Reddy, *Navigation of Feeling*, 157.

126 Hunt, *Inventing Human Rights*, 39, 48.

“Menneskeadel”.¹²⁷ I sentimentalismen lå det en optimisme som dels var en tro på kraften til den menneskelige fornuft og dels en tro på at visse naturlige følelser (*sentiments*) kunne danne et grunnlag for moralen og i siste instans for politiske reformer.¹²⁸ Til grunn for idealet lå det en annen type moralsk bevissthet enn den tidligere atomistiske inndelingen av følelser. Istedenfor at følelseslivet var noe som skulle undertrykkes eller i beste fall bearbejdes, fikk nå det menneskelige følelsesliv en egenverdi. Gjennom å foredle følelsene ble man ansett som dydig og dermed moralsk. Uttrykk for dette ses i endringer i oppfatningen av hva kunst var på 1700-tallet.¹²⁹ Før 1700-tallet hadde vitenskapen blitt ansett som kunst, men dette århundret ble man opptatt av at vitenskapen skulle være sann. Kunsten ble derimot estetisk. Det vil si den skulle være skjønn og behage. “Smag” ble i denne sammenheng et moteord. I *Selskabet til de skjønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse* (1759) ble det lagt vekt på at litteraturen skulle være “skjønn” (*belles lettres*) hvor følelse, intuisjon og sansning ble viktigere enn det rasjonelle.¹³⁰

Kunsten skulle gjøre menneskene selskavelige.¹³¹ Selskapelighet som begrep fikk et helt annet innhold på 1700-tallet enn tidligere og ble et av sentimentalismens honnørord. Det ble en svært populær metafor i samtiden og handlet om at det dydige og følsomme mennesket ikke kunne dannes utelukkende ved lesning. Dannelse skulle derimot skje gjennom fri selskavelig omgang med andre mennesker. I første omgang var det aristokratiet som, etter forbilde av de parisiske salonger, tok opp de mer frihetlige omgangsformene som brøt med det tunggrodde rangsamfunnets seremonielle former i hoffet og offentligheten. Det var den tyskdanske adelsmannen Johan Hartvig Ernst von Bernstorff som introduserte salongkulturen i København i 1751 da han flyttet til Danmark etter å ha vært i Paris og latt seg inspirere av de parisiske salonger.¹³² Han hadde vært diplomat i Frankrike og ble i 1751 utnevnt til dansk utenriksminister. I Frankrike hadde Ludvig XIVs emosjonelle regime, ifølge Reddy, ført til at det franske salongvesenet tok form allerede fra 1600-tallet og ble emosjonelle tilfluktssteder. Det var intime arenaer, de såkalte “*précieuses*”, og fungerte som emosjonelle fristeder fra det som ble opplevd som en stiv hoffseremonialitet.¹³³

I utgangspunktet var Bernstorffs salongkultur et lukket rom hvor bare den tysk- og

127 Pram, “Om Selskabelighed”, 363. Her er Christen Pram (1756-1821) sitert i det opplysningsvennlige og innflytelsesrike tidsskriftet *Minerva* hvor Pram var redaktør.

128 Reddy, *Navigation of Feeling*, 145.

129 Grøgaard, “Batteux og den moderne inndelingen av kunstene”, 532-534.

130 Meldahl, “Opplysningsessayet som kritisk form”, 142.

131 Grøgaard, “Batteux og den moderne inndelingen av kunstene”, 542.

132 Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie 4*, 33-39.

133 Reddy, *Navigation of Feeling*, 145-154.

fransktalende overklassen fikk tilgang, men senere spredte den nye selskapeligheten seg til nye samfunnsgrupper. Jens Schelderup Sneedorff (1724-1764) og Tyge Rothe (1731-1795) var noen av de få danskene som fikk tilgang til den nye overklassekulturen og ble begeistret. Tyge Rothe skrev i 1759 om mennesket som et “selskabeligt væsen” og menneskelivets fremste mål var å leve i “selskab med sine liige” og at “han skal leve lykkelig”.¹³⁴ Det var imidlertid først i begynnelsen av 1770-årene at den nye frie selskapeligheten for alvor skulle bli et fenomen hos borgerstanden. Det borgerlige klubbvesenet så dagens lys i Danmark-Norge fra 1772 og var en halv-offentlig og selvorganisert selskapsform. Klubbvesenet vokste gradvis ut av de offentlige kaffehusene i den forstand at man samlet seg i private rom i kaffehusene.¹³⁵ For å bli medlem i klubbene måtte man bli invitert. Her kunne man uformelt diskutere kunst, litteratur og senere, særlig i de turbulente 1790-årene, ble det vanligere å diskutere politikk. Mange av klubbene var også lystige hvor klubbviser og alkohol ikke var fremmedelementer. På den måten skilte de seg ut fra den finere selskapeligheten til aristokratiet. Klubbene kom i særlig grad til å bli en særegen type emosjonelle tilfluktssteder fra eneveldets emosjonelle regime. Etter utbruddet av den franske revolusjonen dannet det seg revolusjonære jakobinerklubber og illuminatklubber både i København og i helstatens tyske områder.¹³⁶ Rundt år 1800 tok borgerskapet opp salongkulturen. Salongene til ekteparet Knud Lyhne Rahbek og Kamma Rahbek i Danmark og kretsen rundt Christiane Koren i Norge er eksempler.

Det var en spenning mellom aristokratiets og borgerskapets følsomhetskultur. Denne spenningen ble skildret i teaterstykker hvor aristokratiets selskapskultur ble kontrastert med borgerskapets. Det kunne gjøres i teateret ved å fremvise sentimentale skuespill som var parisisk kulturimport. I Frankrike skrev Diderot om teatret: “To say that one must not move [the audience] beyond a certain point, is to suppose that they must not come away from a play too enamored of virtue, or too cool toward vice”.¹³⁷ Teatervirksomhet var således ikke bare tidsfordriv, men et middel til å fostre ikke bare dyd, men kjærlighet til dyd. I Danmark hadde embetsmannsdatteren Charlotte Dorothea Biehl (1731-1788) tilgang til den aristokratiske salongkulturen uten selv å være adelig. I den sentimentale komedien *Den kierlige Mand* (1764) utfordret hun aristokratiets livsførsel gjennom kontrasten med det følsomme og ømme hjertet som hun mente var sofistiskerte identitetsmarkører for det høyborgerskapet hun selv var en del av.¹³⁸ Sentimentalismens manikeiske tendens var synlig i komediestykket. I en scene

134 Rothe sitert i Andersen, “Teatret og Riksforsamlingen i 1814”, 286.

135 Monrad, *Den Københavnske Klub*, 58ff.

136 Engelhardt, *Borgerskab og fællesskab*, 62f.

137 Diderot sitert i Reddy, *Navigation of Feeling*, 164.

138 Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie 4*, 133-136.

uttrykte en av hovedpersonene, Leander, seg om at hans barn i oppdragelsen måtte lære å beskytte seg mot aristokratiets “slette Opførsel og onde Exemepel [som] udrydder Dydens Sæd af denne uskyldige Siel”.¹³⁹

Selskapsbegrepet fikk også betydning for danske intellektuelles statsteorier ved at hele staten ble forstått som et selskap. Rothe skrev om hvordan små private selskaper skulle være miniversjoner av det store selskapet forstått som fedrelandet, altså alle Danmark-Norges innbyggere.¹⁴⁰ Sneedorff skrev i 1763 om at det aldri var ved “egen Magt, men ved *Selskabet*, at et Menneske regierer over andre”, og refererte her til kongen.¹⁴¹ Både Rothe og Sneedorff var påvirket av den franske statsteoretikeren Montesquieu, først og fremst fra dennes statsteoretiske verk *Lovenes Ånd* fra 1748. Den franske historikeren Jean Ehrard har argumentert for at dette verket stod i arv til og bygget opp under forestillingen om naturlige moralske følelser. For Montesquieu måtte slaveriet, ifølge Ehrard, “revolt sensitive souls”.¹⁴² Påvirkningen fra Montesquieu var gjennomgående i Sneedorffs *Om den borgerlige Regiering* (1757) og Rothes *Tanker om Kierlighed til Fædrelandet* (1759). Som titlene antyder handlet de om patriotisme. Sneedorffs verk gav uttrykk for at det var dyd som burde være grunnlaget for opprettholdelsen av staten. Det var en nyvinning i tidens forståelse av kontraktteorien hvor statsborgerne ikke lenger skulle forholde seg til sine rettigheter og plikter som noe som var påtvunget dem, men som uttrykk for en indre følelse som skulle være grunnlag for patriotismen.¹⁴³ Dydsbegrepet var, i tillegg til Montesquieu, inspirert av moralfilosofien til den engelske filosofen Shaftesbury. Sistnevnte hadde allerede i 1711 skrevet at dyden opprettholdt “fællesskab, venskab og overensstemmelse mellom mennesker” i staten.¹⁴⁴ Likeledes løftet Sneedorff frem tanken om at den høyeste lov i staten skulle handle om kjærlighet til det alminnelige slik at alle statens borgeres lykke skulle realiseres. I disse frasene ble det signalisert en forskyvning i status fra undersåtter til statsborgere.¹⁴⁵ Det fremvoksende borgerskapet kan i denne sammenhengen sies å ha fått en modell for en ny statsborgerbevissthet. Det betydde at for å bli lykkelige i staten måtte alle borgere sette sin egeninteresse til side, til fordel for alles interesser, altså for staten i sin helhet. I Sneedorffs visjon skulle det

139 Leander (Biehl) sitert i *ibid.*, 134.

140 Andersen, “Teatret og Riksforsamlingen i 1814”, 286.

141 Sneedorff sitert i Seip, *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*, 34 uthevelse original.

142 Ehrard sitert i Reddy, *Navigation of Feeling*, 159.

143 Damsholt, *Fedrelandskjærlighed*, 88-92.

144 Mai, *Hvor Litteraturen Finder Sted*, 337; Shaftesbury sitert i *ibid.*, 435, fotnote 174.

145 Flere danske og norske historikere har behandlet overgangen fra undersåtter til borgere. Se for eksempel Nevers, “The Transformation of Danish Monarchism in the Age of Enlightenment”, 157-167; Fjeldstad “Nasjon og nasjon, Fru Winsnes”, 151-153; Bliksrud, *Den smilende makten*, 115f.; Damsholt, *Fædrelandskærighed og Borgerdyd*, 88-96.

utvikles en samvittighet hos alle borgere som bandt dem sammen med staten til én enhet. Derfor var det nødvendig å kultivere dyd for å skape indre motivasjon for å yte det beste for staten. Man skulle selv *ville* yte det beste for staten. Bare på den måten kunne staten bli fullkommen, ifølge Sneedorff. Til grunn lå et optimistisk menneskesyn. Mens tidligere stats-teoretikere, som Ludvig Holberg, hadde hatt en større skepsis til den menneskelige samvittighet og mangel på selvstendig dømmekraft, var Sneedorff optimistisk på den menneskelige naturs vegne. Han poengterte at statens borgere måtte leve i harmoni med monarken, og ikke i frykt på grunn av de nedarvede normene i samfunnet.¹⁴⁶

Sentimentale “emotives”: En utfordring for myndighetene og undersåttene

Vektleggingen av den indre følelsen i sentimentalpatriotismen fra 1750-årene var ikke nødvendigvis en utfordring for styresmaktene. Rothes og Sneedorffs statsteoretiske verk var statsunderbyggende og representerte en patriotisk diskurs som var statlig sanksjonert. Samtidig hadde sentimentalismen potensial til å virke undergravende på eneveldets tradisjonelle patriarkalisme. Historikeren Juliane Engelhardt har pekt på at det var en diskursiv forskjell mellom patriotismen og den tradisjonelle patriarkalismen, uten at samtiden nødvendigvis oppfattet disse som antonymer.¹⁴⁷ Med utgangspunkt i Engelhardts påpekning vil jeg foreslå at sentimentalismen som en emosjonell standard kan ses som et reservoar av ord og uttrykk som kunne brukes til å formulere effektive “emotives” som var en utfordring for myndighetene. Kombinasjonen av fokuset på den indre følelsen på den ene siden og ord som dyd, frihet og likhet strukturert i en manikeisk dualisme på den andre siden var spesielt egnet til å skape følelser gjennom “emotives”. “Emotives” kan virke undergravende på politiske regimer hvis myndighetene ikke klarer å kanalisere det følelsesforsterkende potensialet i en retning som understøtter regimet. Det var viktig for myndighetene å framstå som et frihetlig regime fremfor despotisk.¹⁴⁸ Derfor tillot myndighetene kun bruken av sentimentale “emotives” som understøttet regimet. Emosjonelle fristeder som det fremvoksende klubbvesenet var arenaer hvor man kunne ta i bruk “emotives” på en friere måte enn ellers i offentligheten, og var dermed også steder hvor man kunne føle seg friere.

I den tradisjonelle patriarkalismen var retorikken annerledes. Kongen ble forestilt som

146 Om Holbergs manglende interesse for den menneskelige natur se Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie* 4, 214-219.

147 Engelhardt, *Borgerskab og fællesskab*, 309-316.

148 Dette var også tilfelle i Frankrike. Ludvig XV, som ble konge i 1715 som femåring, ble oppdratt til at ikke frykt, men kjærlighet skulle binde folket til ham. Kaiser, “Louis le Bien-Aimé and the Rhetoric of the Royal Body”, 137-139.

en farsfigur (*Pater Patriae*) hvor undersåttene ble omtalt som barn som skulle lyde kongen ubetinget. Selv embetsmenn av høy rang hadde et underdanig språk i kommunikasjonen med kongelige. Så sent som i 1813 skrev for eksempel den norske biskopen Peder Olivarius Bugge (1764-1849) i brev til prins Christian Frederik om sine “Hjertes Følelser for Deres Høihed ere unævnelige.”¹⁴⁹ Språket var tydelig i offentligheten i utformingen av supplikker (klageskrifter), kongehyllester, aviser og pamfletter og andre offentlige ytringer. I en norsk pamflett fra 1771 ble eksempelvis kongen omtalt som “han Far skiøl i Kiøpenham”.¹⁵⁰ En supplikant formulerte seg slik: “Din Deylighed [...] Din Mildhed, som af dine Øyne straalere [...] forsikrer mig [...] at du taaler, Jeg klager mig for dig.”¹⁵¹ Kongehyllestene kunne bli fremført beundrende, stående på kne med løftet ansikt og utstrakte armer. Øvelsene hadde til hensikt å bekrefte det bestående regimet. I statskirken ble kongehyllesten knyttet til gudsyndelsen. Et hyllestidikt til kongen lyder: “Og troe, min Christian, at Himlen skabte Dig, Saa viis, kun for at see Dit Norden lykkelig.”¹⁵²

Ifølge litteraturhistorikeren Liv Bliksrud var det intet autentisitetfokus i disse kongehyllestene.¹⁵³ De var med andre ord ikke hyklerske, noe Bliksrud begrunner med at hyllestene var panegyriske. Det vil si at hensikten var at kongen skulle roses i svulmende lovtaler. Dikterne bestrebet seg på å uttrykke at kongen hadde visse dyder slik at leserens begeistring og respekt skulle vekkes. Det var ikke et poeng å fremme den “egentlige” personligheten til hverken dikteren eller kongen. Dermed kunne også alkoholiserende, frivole og sinnssyke konger hylles som kristne dydsmønstre. Det var en pakt mellom dikteren og kongen hvor kongen forpliktet seg til å leve opp til idealene som ble skildret og dikteren forpliktet seg til en viss lojalitet overfor kongen. Kongehyllestene var, slik Bliksrud ser det, konservative i sin funksjon ved at de skulle befeste individers sosiale roller i en sosial orden.

Om autentisitetfokus ikke var til stede kan det sies at hyllestene gjorde utøverne sårbare. Mona Ringvej har argumentert for at kongehyllestene kunne gjøre monarken sårbare.¹⁵⁴ Hun mener at hyllestene ikke bare hadde en konservativ, men også en kritisk funksjon. Ringvej påpeker at kongehyllestene var uttrykk for det Aristoteles kalte epideiktisk retorikk. Retorikken skulle opphøye prisverdige verdier og handlinger på den ene siden og forsømme klanderverdige verdier og handlinger på den andre siden. Slik sett skulle retorikken under-

149 Bugge, brev til Christian Frederik, 18.6.1813, sitert i Thrap, *Fra Biskop Bugges Haand*, 24.

150 Berge, “Developing a New Political Text Culture in Denmark-Norway 1770-1799”, 178.

151 Ditlevine Feddersen sitert i Østberg, “Kvinnelighet og mannlighet som dimensjoner i det politiske liv i Norge før og etter 1814”, 97.

152 Sitert i Bliksrud, *Den smilende makten*, 95.

153 Ibid., 82-85, 93-97.

154 Ringvej, “Bowing Deeply without Tipping Over”, 259-266.

støtte eksisterende samfunnsnormer, men samtidig var denne formen for retorikk den vanskeligste å beherske. I Danmark-Norge ble kongehyllestene fremført programmatisk og gjenspeilet rangsamfunnet og den stive hoffseremonialiteten. Det var en dobbeltsidighet i panegyrikken ettersom relativt små nyanser i både tekst og utførelse lett kunne endre retorikkens mening. Ved for eksempel å overdrive lovprisningen av kongen kunne det sås tvil om den fremførende virkelig mente det som ble sagt. Ringvej påpeker at under seremoniene kunne deltagere betrakte hverandres reaksjoner og kommunisere seg imellom ved subtile blikk og andre kroppslige tegn. Dette antyder, ifølge Ringvej, at panegyrikken gjorde det absolutte monarkiet sårbart.

Hvis Ringvej har rett så er det plausibelt å anta at denne sårbarheten også gjaldt den fremførende tatt i betraktning de strenge straffene i loven for spott av kongen. For det første var den epideiktiske retorikken som nevnt en vanskelig stil å beherske. For det andre kunne også den fremførende observere andre deltageres ikke-verbale reaksjoner som tegn, gester, ansiktsuttrykk og intonasjon. Fremføreren kan dermed sies å aldri ha hatt full kontroll over mottagelsen, noe som kan ha blitt en kilde til nervøsitet. Hvis en fremfører opplevde negative reaksjoner i form av en verbal eller ikke-verbal anklage, og fremføreren prøver denne anklagens sannhetsbasis i sitt eget hode, kan det ha hatt “emotive”-effekt for den fremførende.¹⁵⁵ På grunn av det følelsesgenererende potensial i bruk av “emotives”, kan en slik prøvelse føre til høyst ulike følelser som igjen den anklagede må forholde seg til. Slik er enhver offentlig opptreden også en emosjonell opptreden hvor egen og andres verbale og ikke-verbale kommunikasjon prosesseres i sanntid. Fremførernes sårbarhet er et annet fokus enn forestillingen om dem som hyklerske. Tvert imot kan det ligge emosjonell lidelse også i det å etter beste evne følge etablerte normer. Sårbareheten jeg ønsker å fokusere på handler mindre om hvorvidt en fremfører ønsker å fremstille sitt “egentlige” jeg, og mer om bekymringen om hvordan den intenderte mening, kritisk eller ei, ble oppfattet.

Denne teoretiske betraktningen kan understøttes ved at det finnes empiriske tegn til at kongehyllestene ble tatt mindre alvorlig i private sammenhenger. Ved en anledning harselerte den norske dikteren og forfatteren Johan Herman Wessel med kongehyllesten på kongens fødselsdag. Han endret et omkved fra “Sid Christian! Sid fast, sid eene paa din Throne” til “Lig Christian! Lig fast, lig eene paa din Kone!”¹⁵⁶ Selvsagt kunne ikke dette omkvedet blitt fremført i en offentlig sammenheng, men i en privat kontekst slapp man å forholde seg til de mange formelle reglene som de panegyriske kongehyllestene var styrt av. For Blikksrud var det

¹⁵⁵ Dette er en egen type “emotives” som Reddy redegjør for i Reddy, *Navigation of Feeling*, 107.

¹⁵⁶ Wessel sitert i Winsnes, *Det Norske Selskab*, 174f.

ingen motsetning mellom disse royalistiske lojalitetserklæringene og det å hylle frihetsidealene i den franske revolusjonen. Sannsynligvis kan vi, ettersom hyllestene inkluderte “emotives”, snakke om effektive eller ineffektive “emotives”. Mange kan ha brukt “emotives” instrumentelt for å tilpasse egne emosjoner til eneveldets emosjonelle regime. For slike som Wessel kan de samme “emotives” ha vært mindre effektive.

I tillegg til å la seg hylle som frihetens garantist kan kongen sies å ha håndtert utfordringen i de sentimentale “emotives” gjennom overvåkning av klubbvesenet. I 1780 utstedte myndighetene en lovforordning som skulle gjelde for alle privatinitierte klubber og andre private selskapsdannelser. I åpningsordene til lovforordningen ble det redegjort for at det ikke var noe galt i “de saakaldte Klubs, som ere blevne indførte her i Staden” i seg selv, men en regulering måtte til for at ikke ungdommen skulle forsømme “deres høie Pligter” og skusle bort “Statens kostbare Tid”.¹⁵⁷ I lovforordningens paragrafer ble patriotismens nytteorienterte og nøkterne livsstil påbudt. Dermed prøvde kongen å gjøre klubbvesenet mer lik de patriotiske selskapene som i større grad var statsinitierte selskaper som tok sikte på å utføre samfunnsnyttige aktiviteter. Den manikeiske-sentimentale opplysningsretorikken kom imidlertid også til uttrykk i disse selskapene. Eksempelvis formulerte Det Søsterlige Velgørenhedsselskab at patriotismen skulle fordrive “den mørkeste Vankundigheds og den raaeste Vildheds tunge Lænker [med] Oplysningens Soel”.¹⁵⁸

Kongen håndterte også utfordringen med sentimentale “emotives” gjennom rettsvesenet og gjennom regulering av trykkefriheten. I håndteringen av straffer søkte kongen å styrke sin prestisje ved å fremstå som streng på den ene siden og nådefull og mild på den andre siden. Mennesker som var dømt til barbariske straffer kunne sende petisjoner til kongen som ofte gjorde dommen mildere.¹⁵⁹ Når det gjelder regulering av trykkefriheten var det i trykkefrihetsforordningen av 1799 en tvetydig formulering hvor det stod at myndighetene ikke ville “at redelige og oplyste Mænd skulle hindres fra, med Frimodighed og Anstændighed offentligen at tilkiendegive deres Tanker, om hvad der [...] kunde bidrage til at fremme det almindelige Bedste”, samtidig som offentlige skribenter burde “udtrykke sig med Beskedenhed, og ei tilsidesætte den Ærbødighed han [...] er Regieringen og Lovgiveren skyldig.”¹⁶⁰ Selvmotsigelsen handler om at på den ene siden ble skribenter oppfordret til å frimodig uttrykke sine tanker. På den andre siden skulle dette gjøres med beskjedenhet og ærbødighet.

157 Lovforordning sitert i Våhlin, “Opposition og statsmagt”, 113.

158 Sitert i Engelhardt, *Borgerskab og fællesskab*, 59.

159 Om kongens strategiske bruk av straff se Rian, “Hvorfor var det ikke nordmennene som forlot Frederik 6.?”, 21.

160 Trykkefrihetsforordningen av 1799 sitert i Viken, “Underdanig opposisjon”, 341.

Myndighetene var slik hele tiden opptatt av å fremstå som et regime med trykkefrihet for derfor ikke bli beskyldt for å være et despotisk regime. Historikeren Øystein Lydik Idsø Viken har hevdet at dette behovet for legitimering hos myndighetene kunne utnyttes av skribenter i et strategisk spill med myndighetene. I denne forbindelse nevner Viken redaktøren av den norske avisen *Tiden*, Niels Wulfsberg, som appellerte til at det i “Almindelighed er Kongens Ønske og Villie, at enhver af Undersaatterne skal nyde al den Frihed, som kan bestaae med Orden i Staten; saa ynder Han og især Trykkefriheden, fordi Han anseer denne, som det virksomste Middel, til at udbrede Oplysning og almeennyttige Kundskaber iblandt alle Borger-Klasser.”¹⁶¹

Slike ytringer utnyttet tvetydigheten i den type ordlyd som fantes forordningen av 1799, i dette tilfelle ved å bruke kongens “Ønske og Villie” som en rettferdiggjørende legitimering for sine egne offentlige ytringer. Det var vanskelig for kongen å slå ned på slike ytringer i frykt for å fremstå som et regime som styrte helstaten med vilkårlighet. Skribenter som Wulfsberg måtte uansett veie sine ord på gullvekt.

Disse strategiene fra myndighetenes side kan ses som en måte å regulere følelser på. Ved å lovregulere emosjonelle tilfluktssteder, trusler om straff og regulering av trykkefriheten la myndighetene begrensninger på emosjonell eksperimentering gjennom sentimentale “emotives”. Selv den type “emotives” som kom til uttrykk gjennom den elegiske sentimentalismen ble forsøkt regulert av myndighetene. Den elegiske sentimentalismen kom til uttrykk i vedmodsstemt diktning og i sentimentale romaner fra 1775 som var året da “den passionerede Følsomhed naaede til Danmark”, ifølge den danske litteraten Alf Henriques.¹⁶² I elegien ble følelsene dyrket for følelsenes skyld. Sannsynligvis var årsakene en kombinasjon av politisk avmaktfølelse i kjølvannet av det politisk reaksjonære regimet som hadde styrtet Struensee i 1772 på den ene siden og borgerstandens utfordringer når det gjaldt kjærlighet og ekteskap som på denne tiden først og fremst var et kontraktforhold på den andre siden. Etablering av ekteskap var for mange borgere først mulig ved trettiårsalderen. Disse vilkårene for kjærlighet ble tematisert i den elegiske diktningen ved å fremstille ekte kjærlighet som tungsindig og smertefull. I 1776 ble Goethes *Den unge Werthers Lidelser* (1774) oversatt til dansk og forbudt av myndighetene samme året. På tross av forbudet fikk den arvtagere i mange plagiater. Offisielt ble forbudet begrunnet med at følelsedyrkingen i romanen undergravde samfunnsmoralen. Romanen var samfunnskritisk ved at hovedpersonen, Werther,

161 Wulfsberg sitert i *ibid.*, 342.

162 Henriques, “Shakespeare og Danmark indtil 1840”, sitert i Haugen, “Den kritiske mottakelsen av engelsk skjønnlitteratur”, 414. Det følgende er basert på Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie 4*, 440-448.

begikk selvmord. Selvmordet ble et symbol på en tydelig kritikk av de snevre livsbetingelsene som borgerstanden var underlagt. Elegisk litteratur ble i seg selv noe å ta emosjonell tilflukt i. Den var en måte å formulere virkekräftige “emotives” og var samtidig samfunnskritikk.

Da det reaksjonære regimet til Ove Høegh-Guldberg ble utsatt for et kupp av et nytt progressivt politisk regime i 1784, og særlig etter reformer av dansk jordbruk (landboreformene) og økonomiske reformer i slutten av 1780-årene, ble klubbene politisert. Men det var særlig den franske revolusjonen som skulle begeistre klubbmedlemmenes i politisk forstand.¹⁶³ Utviklingen av et terrorregime i 1793 førte imidlertid til splittelse i en moderat og radikal fløy i den dansk-norske borgerstanden hvor myndighetene forfulgte de mest radikale.¹⁶⁴

1.3 Emosjonelle tilfluktssteder for den dansk-norske eliten

I et offentlig kaffehus i Læderstræde i København hadde norske studenter samlet seg i lengre tid. Våren 1772 tok den nyutdannede teologen og juristen Ove Gjerløw Meyer (1744-90) initiativ til å leie andre etasje av kaffehusets eier for å etablere et privat samlingssted for de norske studentene. Med det ble Danmark-Norges første klubb Norske Selskab stiftet med de franske salonger som forbilde. Klubben ble formelt etablert i 1774 og oppløst i 1813. Selv om Norske Selskab i utgangspunktet var en klubb for norske studenter, ble den etterhvert åpnet for dansker.¹⁶⁵

Klubbvesenets organisasjonsform vokste organisk ut av kaffehusene som initiativet til Meyer er et eksempel på.¹⁶⁶ Sneedorff hadde i 1762 i sitt tidsskrift *Den patriotiske Tilskuer* meddelt at i kaffehusene hadde man et slags tvangsløst frirom fra den finmaskede æreskulturen som fantes i offentligheten.¹⁶⁷ Ti år senere ville Meyer danne et lignende, men mer privat frirom. Klubbene var, som kaffehusene, emosjonelle tilfluktssteder. I sin beskrivelse av hvilket psykologisk behov klubben tilfredsstilte, pekte Blikrud på et undertrykt behov i tiden for å dyrke følelsesforhold (*Venskab*) i en betryggende atmosfære (*Frihed*).¹⁶⁸ Claus Fasting (1746-91) var en av klubbens grunnleggere og var, ifølge Andreas H. Winsnes, med å gi klubben karakter fra starten av.¹⁶⁹ Han hadde en beskrivelse av klubbene som minner om

163 Ibid., 501-505.

164 Ibid., 478-482.

165 Winsnes, “Meyer”, 181f.; Blikrud, *Den smilende makten*, 26-30. Selskapet ble etablert på nytt i 1818 i Christiania.

166 Monrad, *Den Københavnske Klub*, 58ff.

167 Krefting et al., *Skrivesyge*, 86.

168 Blikrud, *Den smilende makten*, 38.

169 Winsnes, *Det Norske Selskab*, 124.

Sneedorffs beskrivelse av kaffehusene. Fasting skrev at klubbvesenet var en “saadan Indretning, hvor Frihed og Venskab foreene sig for at fordrive Kiedsommelighed og Bekymringer“. Han fortsatte med å si at her kunne man ha det “behageligt” og “leve uden al Tvang”.¹⁷⁰ I tillegg til at klubbene var et lyspunkt i livets bekymringer og utfordringer, var de også for Fasting et fristed fra det han oppfattet som stive omgangsformer som eneveldets rangsamfunn var gjennomsyret av. Ifølge Johan Sebastian Welhaven skal dikteren og presten Jonas Rein, som ble medlem fra 1777, ha fortalt noe av det samme til sin biograf Lyder Sagen, som også var medlem: hans opphold i Norske Selskab var hans “behageligste Asyl”.¹⁷¹ I et dikt han dedikerte til en annen av klubbens grunnleggere, Johan Wibe (1748-82), skimtes hva han mente med asyl: “I denne Kreds Jeg lærte at forstaae Min Følelse og lønlige Attræe”.¹⁷² Det var den inderlige vennskapsfølelsen han lærte å sette pris på.

Wibe var som en av grunnleggerne med å sette preg på klubbens karakter og tone som visedikter. Med hans selskapsviser tok Norske Selskab tidlig en frivol og munter tone, godt hjulpet av den alkoholholdige punsjen. Nye medlemmer ble hilst med Wibes velkomstsang: “Velkommen til Friheds Sæde! Velkommen til uskyldig Glæde!”¹⁷³ Slik kan klubben ses som en tidlig form for bohemtilværelse. Dette var en del av frigjørelsen fra rangsamfunnets statusjag og et ønske om en friere livsholdning. Rangsamfunnets tilstivnede seremonialisme ble hånet med latter som våpen.¹⁷⁴

Klubbens lystige og bohemaktige kultur førte til at det fikk et negativt rykte. Eksempelvis diktet Wibe med brodd mot helstatens religiøse normer: “I strænge Theologi! Hindrer mig ej at vandre bekrandset den lystige Vej”.¹⁷⁵ Også ekteskapet ble drevet gjøn med. Wibe diktet at lykkelig er den “Som uden Ægteskab tør sove hos sin Pige, Og drikke naar han vil, og elske naar han kan”.¹⁷⁶ Klubbens drikkekultur bidro også til ryktet. Filosofien var at livet var kort og måtte derfor nytes. Her kan igjen Wibes stemningsfulle dikt tjene til eksempel. Om alkoholens gleder skrev han: “Jeg veed Trøst mod dig: Ved Bacchi Gaver [...] Mig ej hindre skal, At være lykkelig”.¹⁷⁷ Norske Selskabs to norske biografer Andreas H. Winsnes og Liv Blikrud har begge imidlertid understreket selskapets moderasjon ved å henvise til selskapets slagord: det gyldne måtehold (*aurea mediocritas*).¹⁷⁸

170 Fasting et al., *Samlede skrifter* 2, 439, 442.

171 Welhaven, “En literair Situation og en Digter-Række”, 500.

172 Nygaard, *Jonas Rein*, 18. I samme diktet sa Rein også at han lærte “at tolke sit længselsfulde Hierte”. Ibid.

173 Wibe sitert i Winsnes, *Det Norske Selskab*, 175.

174 Ibid., 48.

175 Wibe sitert i ibid., 120.

176 Ibid., 118.

177 Ibid.

178 For slagordet se ibid., 462; Blikrud, *Den smilende makten*, 159.

I tillegg til skålsanger for alkoholens og vennskapets gleder, ble det også skålt for Norge. I forbindelse med Struensees trykkefriheteksperiment, fremmet en rekke nordmenn kravet om et eget universitet i Norge. Ove Gjerløw Meyer var en av bidragsyterne for å fremme dette kravet i offentligheten.¹⁷⁹ Denne iveren hos en liten elite av patriotiske nordmenn bidro til å skape en samhørighetsfølelse mellom studentene i Norske Selskab da det ble stiftet i 1772.¹⁸⁰ En av dem som lot seg begeistret var teologen Johan Nordal Brun (1745-1816). Som 26-åring reiste han i 1771 til København som sekretær til den norske biskopen som blant annet skulle levere planer om opprettelsen av et universitet i Norge. Inspirert av ønsket om norgesvennlige reformer diktet Brun dette året en skålsang for Norge (*Norges Skaal*). Den senere dikteren Henrik Wergeland (1808-1845) mente de første verselinjene “For Norge Kjæmpers Fødeland [...] saa *vaagne* vi vel op engang, og *bryde Lænker*, Baand og Tvang”, gjorde at skålsangen fortjente å bli kalt en “en norsk Marseillaise”.¹⁸¹ Visen ble sunget ved festlige anledninger i Norske Selskab, selv om den ble ulovliggjort av myndighetene. De trykte kopiene som verserte i 1772 ble beslaglagt av politiet. Da en trykt versjon dukket opp i Norge i 1784 ble den igjen beslaglagt. Først i 1814 kunne den trykkes lovlig, noe den ble 17. mai 1814 da Christian Frederik ble valgt til konge.¹⁸²

Bruns *Norges Skaal* var tydelig inspirert av den norske historikeren Gerhard Schøning (1722-1780) som tidligere hadde vært Bruns lærer i Trondhjem. Schøning var ikke medlem av Norske Selskab, men han påvirket diktningen til mange av medlemmene. Han var historiker og en del av samme miljø som den tidligere nevnte statsteoretikeren Sneedorff. Begge var professorer ved akademiet i Sorø i Danmark som var preget av sentimentalismens estetiske smakslære.¹⁸³ Schøning hadde fungert som professor i veltalenhet og historie fra 1765. Da han skrev sitt hovedverk *Norges Riiges Historie* publisert i tre bind i 1771, 1773 og 1781, var ikke hans anliggende utelukkende å være empirisk korrekt, men han skulle også “udforme det til et Kunstverk”, slik hans biograf Ludvig Daae har uttrykt det.¹⁸⁴ Første bind kom ut ett år før stiftelsen av Norske Selskab og vakte stor begeistring blant klubbens medlemmer.

Både Schønings norgeshistorie og Bruns skålsang målbar visse maskulinitetsidealer.¹⁸⁵

179 Winsnes, “Meyer”, 181.

180 Idem, *Det Norske Selskab*, 22f.

181 Wergeland, *Henrik Wergelands Skrifter I Udvalg* 6, 62. Uthevelsen tilhører Wergeland. Med uthevelsen ville han understreke de kontroversielle politiske undertonene som Wergeland mente å se i sangen.

182 For myndighetenes forfølgelse av visen se Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, 38f.; Feldbæk, “For Norge, Kjæmpers Fødeland”, 82.

183 Fjord-Jensen et al., *Dansk Litteraturhistorie* 4, 197f.

184 Daae, *Gerhard Schøning*, 72. Schøning var ikke original i sine betraktninger. Se Feldbæk, “For Norge, Kjæmpers Fødeland. Norsk kritikk og identitet 1770-1773”, 40ff.

185 Schønings historikerkollega Peter Frederik Suhm kalte *Norges Riiges Historie* for et “mandig” verk. Suhm sitert i Daae, *Gerhard Schøning*, 74.

Begge karakteriserte det de oppfattet som typiske norske karakteregenskaper: modighet, hardførhet og nøysomhet ("tarvelighet"). For Schøning var dette moralske idealer. Mandighet var knyttet til det å utføre modige stridshandlinger,¹⁸⁶ til monarkens legitimitet,¹⁸⁷ til forsvaret av andres ære¹⁸⁸ og til ekteskapsinngåelse¹⁸⁹. Ifølge Schøning var de fleste europeiske statsforfatninger opprinnelig stiftet av Nordens etterkommere og dens lover og skikker.¹⁹⁰ Det var det nordiske mot som opprinnelig hadde frigjort Europas underkuede nasjoner ut av det romerske slaveri, slik Schøning så det.

I denne forbindelse var Schøning, som hans kolleger ved akademiet i Sorø, påvirket av Montesquieus klimateori fremlagt i sistnevntes *Lovenes Ånd* (1748).¹⁹¹ Denne teorien handlet om at nasjonalkarakteren avspeilet naturen som omgav folket. Montesquieu hevdet i tillegg at Skandinavia var frihetens urhjem, hvor frihet ble forstått som politisk frihet knyttet til stenderforsamlinger og kongevalg. Ikke bare var Nordens klima slik innrettet at man var tilbøyelige til å gjøre opprør mot tyranner, men det kalde klimaet hadde også en god innvirkning på moralen. Hardførheten som norsk karakteregenskap kom fram i forbindelse med hvordan Schøning skildret det kalde nordiske klimaet.¹⁹² I oldtiden hadde nordmenn, ifølge Schøning, puttet nakne barn i snøen for å herde dem og nordmenn måtte ofte bruke snøen som puter til hode på nettene når man var ute å jaktet. Nøysomheten som norsk karakteregenskap kom fram i hvordan Schøning kontrasterte det kalde nordiske klimaet i oldtiden med sin samtids opptatthet med økonomisk velstand. I denne forstand var Schønings helt på linje den med statssanksjonerte sentimentalpatriotismen hvor idealet var å skape selvoppofrende borgere. Det var også en implisitt kritikk av påvirkningen internasjonal handel fikk på nasjonalkarakteren ved stadig økt komfortnivå. Det var en logikk hvor import av utenlandsk luksus forringet en naturlig og hardfør livsførsel. I denne forbindelse har folkloristen Olav Christensen har formulert det slik at "motsetningsparet natur/kultur blir i nordmenns argumentasjon til vi/de og norsk/ikke-norsk".¹⁹³

Schønings skildring av norske maskulinitetsidealene fikk innpass i Norske Selskab via Johan Nordahl Bruns selskapsdiktning som estetiske idealer. Men ikke alle i selskapet delte

186 Schøning, *Norges Riiges Historie*, 24, 166, 199, 322, 328, 331. Det gjelder også kvinnelige stridshandlinger, *ibid.*, 402f.

187 Kongene og hoffet måtte forsvare landet med "Tapperhed især, deres Aarvaagenhed og Mandighed i at forsvare de dem betroede Lande". *Ibid.*, 306. Se også *ibid.*, 229, 322, 414f.

188 *Ibid.*, 466.

189 Ekteskapsmoralen var avhengig av i hvilken grad frieren hadde gjort seg berømt ved tapre og mandige gjerninger. *Ibid.*, 131.

190 Se upaginert fortale (særlig de tre første sidene) i *ibid.*

191 Bliksrud, *Den smilende makten*, 100-102.

192 Schøning, *Norges Riiges Historie*, 18-20.

193 Christensen, "En nasjonal identitet tar form", 67.

dem uforbeholdent. Claus Fasting tok for eksempel bestemt avstand fra fokuset på nøysomhet og mente forbruk av luksusvarer var et gode da det skapte økonomisk virksomhet og således ville gagne staten. Han kontrasterte det å være en moderne forbruker av luksus med “den Skam at være Barbarer” som alle jorden folk hadde vært inntil få hundre år siden.¹⁹⁴ Også Christen Pram argumenterte på samme måte i tidsskriftet *Minerva*.¹⁹⁵ Så selv om Bruns skålsang ble et viktig innslag i Norske Selskabs festkultur, ser det ikke ut til å ha vært fullstendig enighet om at de typiske karakteregenskaper til nordmenn i oldtiden skulle gjelde for nordmenn i samtiden.

Flere av dem som kom til å synge Bruns skålsang for Norge som eidsvollsrepresentanter i 1814, ble medlemmer av Norske Selskab i 1790-årene. Dette var en yngre generasjon enn de som hadde grunnlagt klubben. På dette tidspunktet var flere i den eldre generasjonen avgått med døden, og de yngre ble fylt av ærefrykt for de eldres minnetavler i klubblokalet. Lyder Sagen (1777-1850) fortalte i et senere tilbakeblikk at de yngre medlemmene følte “National-Stolthed” overfor den eldre garde.¹⁹⁶ Av denne yngre generasjonen av studenter vil jeg særlig trekke fram Frederik Schmidt (1771-1840), Jonas Rein (1760-1821), Georg Sverdrup (1770-1850), Jacob Aall (1773-1844), Peter Motzfeldt (1777-1854) og Wilhelm Frimann Koren Christie (1778-1849).¹⁹⁷ Jeg trekker frem disse fordi de var særlig viktige i følelsesmaktspillet som kom til å gjøre seg gjeldende på riksforsamlingen i 1814. Jeg er interessert i de emosjonelle erfaringene de hadde ikke bare i Norske Selskab, men også i andre emosjonelle tilfluktssteder i årene etter 1800.

På grunn av myndighetenes liberalisering av trykkefriheten i 1784 og på grunn av utbruddet av den franske revolusjonen i 1789 ble denne yngre generasjonen i Norske Selskab mer opptatt av å samtale om politikk.¹⁹⁸ Pram var en av den eldre garde i klubben og samtidig en av Danmark-Norges mest toneangivende skribenter om kulturpolitiske forhold i tidsskriftet *Minerva*, som han redigerte sammen med dansken Knud Lyhne Rahbek (1760-1830), som også var medlem i Norske Selskab. Da den franske revolusjonen brøt ut ble Pram så begeistret at han så revolusjonen som lysets seier over mørket og som “Menneskerettighedernes glimrende Triumftog over usurperet Stovælde.”¹⁹⁹ Denne entusiasmen smittet også over på den yngre generasjonen av studenter. Peter Motzfeldt fortalte i et tilbakeblikk i 1815 om “den

194 Fasting sitert i Winsnes, *Det Norske Selskab*, 131.

195 Evju, *I revolusjonens skygge*, 99f.

196 Sagen sitert i Jordåen, *Wilhelm F. K. Christie*, 76.

197 Klubben hadde over 250 medlemmer. Av disse kom 19 stykker til å bli representanter på riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814. Bliksrud, *Den smilende makten*, 9, 284-292.

198 Winsnes, *Det Norske Selskab*, 344-352.

199 Pram sitert i *ibid.*, 319.

Friheds Aand, som den franske Revolution udbredede”.²⁰⁰ Prams glød for den franske revolusjonen i Minerva førte til at han trakk seg fra redaksjonen etter press fra myndighetene.

Andreas H. Winsnes har antydnet at de stadige politiske samtalene i klubben kan ha ført til en viss tretthet. Rahbek skal ha diktet en vise hvor han oppfordret: “Nu bort med alskens Politik og lad os passe vores Drik” og dansken T. C. Bruun skal ha ytret sitt ønske at om bare “hele Verden vilde kiønt forliiges” da kunne man nyte “muntert Vennelag”.²⁰¹ Rahbeks vise skal visstnok ha blitt til en kveld da de politiske diskusjonene var spesielt intense.²⁰² Selv om det ikke finnes entydige empiriske belegg for at klubbmedlemmene i Norske Selskab var direkte kritiske mot monarkiet som styreform, var de venner med dansker som var tydelige i sin kritikk mot ikke bare adelen, men også mot kongemakten. Flere av medlemmene i Norske Selskab var venner med to av de mest prorevolusjonære stemmene i Danmark, Malthe Conrad Bruun og Peter. A. Heiberg. Begge ble utvist av landet på livstid på grunn av sin ytterliggående skribentvirksomhet etter trykkefrihetsinnskrenkningene i 1799. I 1797 stiftet Peter Collett, Rahbek og P. A. Heiberg Selskabet for Sandhed. De to førstnevnte var medlemmer av Norske Selskab, og siden ble også Jonas Rein, Frederik Schmidt, Lyder Sagen og Claus Pavels med. Lyder Sagen omtalte selskapet som “en ægte Jaccobiner Klub”.²⁰³ Det samme synet hadde myndighetene, først og fremst på grunn av at både Collett og Heiberg hadde presset trykkefrihetens grenser til det ytterste.²⁰⁴

De politiske diskusjonene i de ulike selskapene, klubbene og tidsskriftene i 1790-årene handlet i stor grad om folkesuvereniteten slik den blant annet var blitt popularisert av Rousseau og den franske revolusjonen. Tanken om at den politiske makt skulle være hos folket vekket begeistring, selv om det på ingen måte var enighet om hvordan folkesuvereniteten skulle realiseres i praksis.²⁰⁵

Fra omkring år 1800 og fram til 1812 ble det stadig mindre aktivitet i Norske Selskab. I 1812 mistet klubben en viktig funksjon som samlingssted for norske studenter på grunn av opprettelsen av et universitet i Norge og Studentersamfundet som ble etablert etter forbilde av Norske Selskab. En rekke nordmenn fra Norske Selskab fikk imidlertid tilgang til et nytt emosjonelt tilfluktssted i København i den borgerlige salongen til det nygiftede ekteparet

200 Motzfeldt sitert i Jordåen, *Wilhelm F.K. Christie*, 71.

201 Rahbek og Bruun sitert i Winsnes, *Det Norske Selskab*, 346.

202 Ibid., 352.

203 Sagen sitert i Jordåen, *Wilhelm F.K. Christie*, 131.

204 Winsnes, *Det Norske Selskab*, 364. Historikeren Tine Damsholt har fortalt at jakobinerklubber dukket opp flere steder i Danmark-Norge. Damsholdt, *Fedrelandskjærighed*, 96.

205 Håkon Evju har i sin masteravhandling undersøkt holdningene til folkesuvereniteten. Han viser at flere, blant dem Norske Selskabs Christen Pram, mente at friheten måtte modnes hos borgerne og at en øyeblikkelig revolusjon derfor ikke var ønskelig. Evju, “I revolusjonens skygge”, 48ff.

Knud Lyhne og hans Kamma Rahbek i det såkalte Bakkehuset hvor de flyttet inn i 1799. Lyder Sagen skrev i et brev til Kamma at oppholdet i Bakkehuset var “en oplivende Blomst paa min ellers saa øde og nøgne Vei i Dannemark.”²⁰⁶ Det tyder på at det ble opplevd som et emosjonelt tilfluktssted. Her møt flere av de viktigste senere representantene på Eidsvoll stor gjestfrihet under sine reiser til København, særlig Jonas Rein og Frederik Schmidt, men også Wilhelm Frimann Koren Christie, Georg Sverdrup og andre hadde vennskapsforhold til ekteparet Rahbek. Likhetsidealene som hadde eksistert i Norske Selskab manifesterte seg også i Bakkehuset. Her ble alle behandlet med samme verdighet uavhengig av rang. Kamma tildelte kretsen en indre rangordning hvor de mest trofaste ble betegnet som generaler. I tillegg fikk hvert medlem et tilnavn som skulle betegne deres sjelelige adel.²⁰⁷ Slik forsøkte hun på sin måte å gi uttrykk for opplysningstidens optimistiske menneskesyn.

Dette var et emosjonelt tilfluktssted som ikke bare fungerte fysisk på Bakkehuset, men også gjennom brevveksling. På den måten kunne man etablere et “Sielenes Samfund”, et likeverdig møte mellom likesinnede.²⁰⁸ Selv om man ikke kunne møtes ansikt til ansikt, skulle man allikevel kunne la tanker og følelser strømme fritt. Kamma brevvekslet med flere personer, blant dem Jonas Rein og Frederik Schmidt.²⁰⁹ Dette var et uttrykk for en intensivering av følelseslivet som ble mer vanlig med romantikkens innflytelse i Danmark-Norge etter år 1800. I romantikkens ble synet på hvordan menn og kvinner skulle uttrykke følelser endret. Gråt var på 1700-tallet et tegn på den skjønne sjel og det var fullt ut akseptert av menn gråt offentlig, men med 1800-tallets kjønnsdifferensiering ble tårene i større grad forbeholdt kvinnene.²¹⁰ Dette hang sammen med at romantikerne utviklet en panteistisk teologi hvor kvinnen ble gitt en sekundær posisjon i forhold til mannen og idealisert som mannens antitese.²¹¹

Salongen i Bakkehuset fikk en norsk avlegger i Hovindkretsen (1802-1814) til Christiane Koren, eller Mor (*Moer*) Koren som hun ble kalt. Hun holdt til på sin og hennes manns gård i Hovind i Ullensaker som lå et par mil nord for Christiania. Hun hadde hatt bred kontakt med flere i den kulturpolitiske eliten tidlig på 1800-tallet, og som kom til å bli politisk aktive i 1814. Blant dem var Frederik Schmidt, Jonas Rein, grev Herman Wedel Jarlsberg, Peter Motzfeldt, Niels Treschow, Claus Pavels, Arnoldus von Westen Sylow Koren, Georg

206 Sagen sitert i Winsnes, *Det Norske Selskab*, 342.

207 Sørensen, “Bakkehusets poesi”, 39.

208 Ibid., 42.

209 Nygaard, *Jonas Rein*, 97-100; Lindbæk, “Breve fra Fr. Schmidt”.

210 Busk-Jensen, “Glansen fra Madonna”, 49f.

211 Ibid., 47.

Sverdrup og Weillhelm F. K. Christie. I 1814 mens riksforsamlingens arbeid på Eidsvoll pågikk, dro særlig Christie og Schmidt til Hovind for å tilbringe fridager der. Med seg tok de også andre representanter som Rein, Arnoldus Koren og Motzfeldt. Etter at riksforsamlingen var over dro, i tillegg til disse, også Georg Sverdrup ut til gården på Hovind.²¹² Gården lå bare halvannen mil fra Eidsvollsbygningen. Kretsen hadde møteplasser på Hovind, i Christiania, i Drammensområdet og noe i København. Men på grunn av at folk bodde spredt, og særlig på grunn av krigsårene 1808-1814, ble kretsen også holdt sammen gjennom å sirkulere dagbøker og ved brevskrivning. Som i Bakkehusets tilfelle handlet dagbøkene og brevene om å få tilgang i hverandres sjelsliv. Mor Koren selv skrev at gjennom dagboken hadde hun gjort en pakt med leserne og speilet sitt "indvortes Menneske" ved "at lade alle mit Hiertes Følelser og Tanker strømme ud". Leserne skulle kunne "læse i mit Inderste som Gud læser i det".²¹³ Denne intimiteten dannet en rød tråd i hennes dagbøker og ble til tider opplevd som ubehagelig for noen av medlemmene. I 1812 trakk Claus Pavels sin dagbok ut av sirkulering da han mente at kretsen hadde blitt for stor og dermed måtte nødvendigvis den tydelige intimiteten oppleves som falsk.²¹⁴ Denne typen ubehag vitnet om at intimiteten var et sårbart grunnlag for kretsens samhold, noe som hendelsene i 1814 skulle komme til å gjøre klart. Som i Bakkehuset målbar Hovindkretsen den samme forakten for rangsamfunnet og dets ærestitler og æressymboler. Mor Koren refererte nedverdiggende til det som "Prunk og Ranglerie".²¹⁵ På grunn av tette bånd til Danmarks kulturelite, og særlig til Bakkehuset, så Mor Koren det som en selvfølge at båndene til Danmark ikke skulle brytes i 1814. Det strengt norske nasjonale var ikke det primære for kretsens medlemmer. De så seg som tilhørende både Danmark og Norge.

11. februar 1813 ble det bergenske klubbelskapet Quodlibet dannet. Navnet var latinsk for "som det behager".²¹⁶ Det var nettopp det å behage som var hensikten med klubben. De hadde behov for å pleie vennskskapsforbindelser med likesinnede i et miljø preget av intimitet, fortrolighet og gjensidig forståelse. Her forsøkte de å gjenopplive tonen og omgangsformene som hadde eksistert i Norske Selskab. De muntre drikkevisene skulle igjen synges. Dette var et emosjonelt fellesskap hvor man fikk et frirom fra det som ble opplevd som et strengt embetsmannsliv, noe som attpåtil ble gjort narr av. Her samlet Jonas Rein, Peter Motzfeldt og andre seg med Wilhelm F. K. Christie som et midtpunkt. Mens riksforsamlingen pågikk skal ett av medlemmene i Bergen ha uttrykt følgende i et brev til Christie: "Jeg længes

212 Steinfeld, "Valgslektskap og vennskskapskult", 313; Jordåen, *Wilhelm F.K. Christie*, 205.

213 Koren sitert i Steinfeld, "Valgslektskap og vennskskapskult", 303.

214 *Ibid.*, 310.

215 Lindbæk, "*Moer Korens*" *Dagbøger B.2*, 143.

216 Avsnittet om Quodlibet er basert på Jordåen, *Wilhelm F.K. Christie*, 140-145; Nygaard, *Jonas Rein*, 196-203.

umanerlig efter baade Dig og Rein og Motzfeldt”.²¹⁷ De tidligere medlemmene av Norske Selskab var nå eldre og hadde embeter. Jonas Rein skilte seg ut som den eldste på 53 år. I tillegg til drikkevisene, ble det opplest vittige anekdoter med ordspill. Når noen var på reise ble kretsen holdt sammen ved å sirkulere dagbøker på samme måte som i Hovindkretsen. Kretsens vers og taler inneholder ikke politiske spørsmål, men temaet har nok være tilstede i de uformelle samtalene, særlig når den politiske situasjonen tilspisset seg i det turbulente året 1814.

1.4 Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg redegjort for to ting. For det første har jeg pekt på hvordan fremveksten av sentimentalismen gav et nytt språk; det vil si et nytt vokabular som kan ses som et språklig reservoar som kunne brukes for å formulere virkekräftige “emotives”. Det var det spesifikt virkekräftige ved disse “emotivene” som gjorde at myndighetene var opptatt av at de måtte brukes riktig av borgerne for å sikre at de fungerte statsunderbyggende, dvs i statspatriotisk øyemed. Derfor var den sentimentale patriotismen et sett med offentlige sanksjonerte “emotives”. Problemet med “emotives” som kommunikasjon er at de hverken er entydige i forhold til den det kommuniseres overfor og overfor den kommuniserende selv. Nyanser i ordvalg kan eksempelvis bidra til å skape et budskap som går på tvers av de tillatte “emotivenes” tiltenkte funksjon. Det samme kan ikke-verbal kommunikasjon gjøre. Av disse grunnene måtte sentimentale “emotives” utøves med forsiktighet av borgere.

I andre del av dette kapitlet har jeg argumentert for at i eneveldets emosjonelle tilfluktssteder kunne de sentimentale “emotives” flyte friere. Selv om myndighetene forsøkte å regulere slike arenaer ved lov allerede fra 1780, bar de fremdeles preg av å bli opplevd av de historiske aktørene som et emosjonelt frirom fra det som ble oppfattet som et slitsomt offentlig rangsamfunn. I konkrete emosjonelle tilfluktssteder som Norske Selskab, Bakkehuset, Hovindkretsen og Quodlibet ble medlemmenes emosjonelle stil formet. Denne emosjonelle stilen er også gjenkjennelig i kilder fra 1814, særlig slik disse kildene vitner om ukene riksforsamlingen pågikk i retorikk og i uformelle festlige sammenhenger på kveldstid, som er tema for neste kapittel.

217 Sitert i Ibid., 196f.

2 Etableringen av et sentimentalpatriotisk emosjonelt regime i 1814

“Jeg skal ikke være sen til at fly dette Helvede saa fort jeg kan”, skrev Jacob Aall i et brev til sin hustru i midten av mai 1814. På det tidspunktet hadde Aall vært en deltagende representant i den grunnlovgivende forsamlingen på Eidsvoll i over en måned. I brevet gav han uttrykk for sin utilfredshet med forhandlingene på Eidsvoll og at han vurderte å dra fra Norge. Han opplevde det som vanskelige å være i opposisjon til den rådende stemning i forsamlingen: “og hvo som vover at være af en anden Mening and den herskende, forfølges og forhaanes paa det skammeligste.” En uke senere forlot han dette “Helvede”.²¹⁸

Jeg vil argumentere for at Aalls sterkt emosjonelt ladede brev var uttrykk for hans frustrasjon over bruken av sentimentale “emotives” i forsamlingen på Eidsvoll. I januar 1814 hadde Norge formelt blitt løsrevet fra kong Frederik VI og lovet som krigsbytte til Sverige i forbindelse med Kieltraktaten av 14. januar. Med det hadde også det formelle grunnlaget for opprettholdelsen av det eneveldige emosjonelle regimet forvitret som var uløselig knyttet til kongen som politisk overhode. I det politiske maktvakumet som oppstod anså sentrale aktører det som en mulighet å arbeide for en uavhengig norsk stat og dermed gjøre opprør mot Kieltraktaten. Jeg tror at intensiteten som Aall vitnet om, og som også kan spores i følelsesladede taler, symboler og ritualer, samt reaksjonene på disse, i forsamlingen var med på å sementere et emosjonelt regime som hadde vært i emning fra slutten av januar 1814.

Jacob Aall var ikke den eneste som ble et offer for dette emosjonelle regimet. Også andre opplevde forferdelse over “tidenes tegn.”²¹⁹ I det følgende er ikke min hensikt å redegjøre for alle hendelser i 1814, men å peke på hvordan de ledende selvstendighetsmennene, med Christian Frederik i kulissene, etablerte dette emosjonelle regimet for å bringe avvikende meninger og følelser til taushet.

Flere av disse aktørene hadde bakgrunn fra de emosjonelle tilfluktsstedene skissert i forrige kapittel. Her vil jeg fokusere på Frederik Schmidt, Jonas Rein, Georg Sverdrup, Jacob Aall, Peter Motzfeldt, Wilhelm Frimann Koren Christie og Christian Magnus Falsen. Sistnevnte var oppført som medlem i Norske Selskab, men det er lite empirisk belegg på at han var aktiv der. Det var imidlertid hans far, Enevold de Falsen. Christian Magnus Falsens

218 Aall, brev til Lovisa Andrea, 15.5.1814, sitert i Steen, *Breve*, 212.

219 Seip, *Utsikt*, 28.

biograf Einar Østvedt mener farens politiske engasjement og store vennekrets må ha hatt betydelig innflytelse på sønnen.²²⁰ Enevold hadde i 1790-årene vært blant de mest ytterliggående blant Norske Selskabs medlemmer i begeistring for den franske revolusjonen. Knud Lyhne Rahbek fortalte siden at Enevold og to andre klubbmedlemmer fikk merkelappen “vor Gironde”.²²¹ Utover disse vil jeg også trekke inn personer som ikke deltok på riksforsamlingen, men som var venner og i kontakt med dem. Av dem som støttet selvstendighets-saken vil jeg trekke fram presten Claus Pavels som kommenterte årets politiske hendelser i dagboken sin. Han var også i brevkorrespondanse med Mor Koren som huset eidsvollsrepresentanter på fridager imellom slagene på Eidsvoll. På den måten fikk representantene hentet krefter og de fikk nyheter fra Christiania via Mor Koren. Så vil jeg vie et eget delkapittel til Christian Frederik funksjon i følelsesmaktpillet på riksforsamlingen. Av de svenskvennlige, foruten Jacob Aall, vil jeg trekke frem de ledende politikerne; først og fremst adelsmennene Herman Wedel Jarlsberg, patrisieren Peder Anker og Serverin Løvenskiold, samt presten Nicolai Wergeland og sorenskriveren Gustav Peter Blom.

2.1 Emosjonell plastisitet: Prins Christian Frederiks taktiske bruk av sentimentalismen

Christian Frederik (1786-1848) var yngre enn de fleste eidsvollsrepresentantene. Hans biograf Axel Linvald har skrevet at prinsen var vakker av utseende, selvsikker, emosjonelt intelligent og veltalende.²²² Han hadde hatt sin oppvekst ved det danske hoffet og var mer interessert i kunst og vitenskap enn militære sysler. Han var med andre ord oppdratt med det sene 1700-tallets sentimentalisme. Da prinsen kom til Norge våren 1813 brukte han sin karisma og sentimentale stil for å vinne nordmennes tillit. Han brukte en kombinasjon av taktisk propaganda og en medfølelse holdning. Kombinasjonen av en sentimental framtoning og kløktig taktikk kan kanskje spores tilbake til hans personlige rådgiver, og gode norske venn, stormannen Carsten Anker (1747-1824). Sistnevnte var seg bevisst prinsens sentimentale legning. Gjennom hans private korrespondanse med Anker kan vi ane noe av prinsens oppfatning av menneskehjertet. Historikeren Marianne Storberg har analysert deres vennskap og påpekt det asymmetriske i deres forhold ettersom prinsen var kongelig.²²³ Samtidig var Anker omtrent førti år eldre og Storberg mener derfor at forholdet kan ses som en “far/sønn”-

220 Østvedt, *Christian Magnus Falsen*, 27.

221 Winsnes, *Det Norske Selskab*, 368-375. Rahbek sitert i *ibid.*, 368.

222 Biografisk om prinsen se Linvald, *Norges Statholder*, 154.

223 Storberg, *Vennskap mellom menn på 1800-tallet*, 62.

relasjon. Derfor er det grunn til å tro at rådene fra Anker har hatt resonans hos prinsen. I et brev fra 1806 advarte Anker prinsen om farene ved en for naiv tillit til sine omgivelser:

“Det er næsten vederstyggeligt at ville tilraade Mistro, thi det forbitrer Livets yndigste Gode, det at turde tro vel, men mange Aars Agtpaagivenhed, [som] igjentagen Erfaring om det menneskelige Hjertes Upaalidelighed har givet mig, bestyrker mig daglig i den Overbevisning, at det for Fyrster især er uomgjængeligt at ynde og beskytte en Mening for dens egen Sanheds Skyld, og ikke fordi den ytres af denne eller hin, man under vel. [...] Jeg hører Deres fortræffelige Hjerte spørge: 'Maa vi da i vor Stilling ikke tro nogen uden Forbeholdenhed?' Med et Suk vover jeg at svare: Nei, ikke med tilstrækkelig Tryghed. Dette er nu engang Fyrstens Skjæbne. Derfor er den heller ikke den lykkeligste, den frieste, den gladeste i det menneskelige Selskab.”²²⁴

Sitatet er gjennomsyret av sentimentalistiske idealer, samtidig som de samme idealene advares mot. Livets yndigste gode, det å tro vel, slik Anker formulerte det, var fremdeles et ideal, men det var også et privilegium Anker ikke unnet Christian Frederik. En fyrste kunne med andre ord ikke være naiv. Ankers oppfordring kom i en tid hvor sentimentalismen fremdeles var en offentlig ressurs. Begrepene om lykke og frihet var allemannseie. Det Anker her gjorde, slik jeg ser det, var å advare prinsen om at dette språket kunne ha stor “emotive”-effekt. Prinsen måtte gjøres oppmerksom på at språket kunne brukes mot maktmiddel mot han selv. Oppfordringen kan ses som en innrømmelse av at sentimentalismen som en implisitt “teori” om hjertet som en veiviser for moral var feilslått. “Naturlige” følelser var fremdeles en verdi, men en kongelige burde, ifølge Anker, ha et bevisst forhold til denne “teorien”. At prinsen ble gjort oppmerksom på dette tror jeg fikk konsekvenser for prinsens håndtering av hendelsene i 1814. Det å oppildne nordmenns følelser kunne bli et maktpill hvor Christian Frederik selv kunne være med å påvirke.

Da Christian Frederik kom til Norge i mai 1813 brukte han tidlig sentimentalpatriotismen gjennom teatervirksomhet, kirkens infrastruktur og pressen for å vinne nordmennenes tillit. Tillit ble ansett som nødvendig av han selv og kongen ettersom Sverige lenge hadde hatt ambisjoner om å innlemme Norge i en svensk-norsk union. Den svenske kongens tilbud om en egen norsk konstitusjon innenfor en fellesunion fristet nordmenn på Østlandet. Presten Claus Pavels skrev i sin dagbok at han fikk en kunngjøring av prinsen som han måtte lese opp fra prekestolen. Kunngjøringen vitnet om det patriarkalske språket: “[Kongens] landsfaderlige Hu staaer til at see Broderkjærligheden og Samdrægtigheds uopløselige Baand befæstet mellem Tvillingrigets Folk” og at “[Kongens] bud skal være min

224 Anker, brev til Christian Frederik, 10-27.10.1806, sitert i Anker et al., *Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814*, 563.

Lov; at vinde Eders Tillid min Bestræbelse, Eders Høiagtelse og Kjærlighed vorde min Løn.”²²⁵ Språket var sentimentalt. Norge skulle holdes i en dansk interessesfære og norske borgeres kjærlighet skulle vinnes, ikke deres lydighet. Prinsen allierte seg med hans danske venn Hans Christian Knudsen som var en av Danmarks mest anerkjente skuespillere i sentimentalpatriotisk stil.²²⁶ Skuespillene, som foregikk både på sommeren og høsten, ble ofte fremført med taler og sanger med det resultat at tilskuerne tok til tårene. Forestillingene tok i bruk sterke “emotives“ hvor man uttrykte sterkt hat til svenskene. Men skulle heller dø “som frie ved Danmarks ædle Bryst” enn å bli slaver under svenskenes “falske Arm”.²²⁷ I den nye situasjonen i 1814 fortsatte prinsen å bruke teatret i sitt øyemed.²²⁸

For å være en god taktiker var det også nødvendig å monopolisere informasjon. I løpet av 1814 holdt prinsen kortene tett til brystet. En utfordring og frustrasjon for prinsen var at flere av Norges aristokratiske stormenn hadde egne transnasjonale kommunikasjonslinjer som forhindret prinsen i å monopolisere all informasjon. Gjennom avisen *Tiden* fikk prinsen imidlertid et viktig talerør. Avisen gav han publisitet og han øvde innflytelse på dens innhold.²²⁹

Prinsen gjorde sitt ytterste for å alliere seg med Norges fremste elite. Derfor innkalte han til et møte med norske stormenn fra Christiania 16. februar. Her røpte prinsen sine planer om å gjøre seg til eneveldig konge. Han mente at han hadde rett til dette i tråd med arveretten nedfelt i kongeloven av 1665. En slik plan gikk ikke bare imot Kieltraktaten, men også mot sentrale møtedeltageres ønsker. En av disse var Georg Sverdrup. Han konfronterte prinsens ønsker om eneveldig makt og argumenterte for at Christian Frederik burde bli en konstitusjonell monark i tråd med folkesuverenitetstanken.²³⁰ Slik fortalte en av møtets deltagere i sin dagbok om konfrontasjonen: “Prindsen kjæmpede længe for sin Mening, kaldte Sverdrups Mening baade Poesi og Sofisteri, indtil han omsider overbevist kastede sig i Sverdrups Arme og tilstod, at han indsa Feilen.”²³¹ Dagen derpå hadde møtedeltagerne samlet seg til en tale av prinsen hvor hele forsamlingen kom i en “overordentlig Henrykkelse [hvor] Alle Tilstedeværende brast i Graad, og Prindsen selv med under Oplæsningen.”²³² William Reddys begrep om sentimentalismen som en offentlig ressurs kan hjelpe oss til å forstå

225 Pavels, dagboksnotat, 22.5.1813, sitert i Pavels, *Dagbøger for Aarene 1812-1813*, 173.

226 Lyngbø, *Den sentimentale patriotisme*, 29-34.

227 Sitert i Ringvej, *Christian Frederiks tapte rike*, 100.

228 Pavels, dagboksnotat, 2.3.1814, sitert i Pavels, *Claus Povel's Biografi og Dagbøger*, 155.

229 Bård Frydenlund har redegjort for kommunikasjonslinjene til aristokratiske stormenn i Frydenlund, “Før unionspartiet”, 24-26. For Christian Frederik og *Tiden* se Linvald, *Norges Statholder*, 157.

230 Frydenlund, *Spillet om Norge*, 87.

231 Platou, 19.2.1814, sitert i Platou, *Optegnelser*, 19.

232 *Ibid.*, 20.

prinsens reaksjon på Sverdrups konfrontasjon. Ved å demonstrere en dramatisk handling som å kaste seg i armene på Sverdrup og det å holde en tale fylt av sentimentale fraser benyttet prinsen seg av en etablert emosjonell stil og var på den måten med på å binde sammen forsamlingen sosialt.

Prinsen la til rette for bruk av “emotives” gjennom kirken. Han brukte den kirkelige infrastrukturen i forberedelsen til valget av representanter til den forestående grunnlovgivende forsamlingen som skulle møtes på Eidsvoll 10. april. I kirkene skulle man samles for å sverge ed til Norge og samtidig velge valgmenn. Eden lød: “Sverge I at hævde Norges selvstendighed og at vove liv og blod for det elskede fædreland?”, hvor menigheten skulle svare: “Det sværge vi, saa sandt hiælpe os Gud og hans hellige Ord!”²³³ Ved å gå til dette skrittet legitimerte han selvstendighetssaken religiøst allerede på et tidlig tidspunkt. Det var svært verdifullt ettersom han via prestene kunne fremme sitt budskap i alle landets avkroker. Noen omtalte dette grepet fra prinsens side som et slags kuppforsøk.²³⁴ Det religiøse motiv kom også fram i flere av de såkalte eidsvollsadressene som prinsen la føringer for. I noen av adressene ble prinsen omtalt i som en frelserskikkelse, mens den svenske kongen Karl Johan ble fremstilt som en volds mann som skulle underlegge seg Norge i tråd med det manikeiske i sentimentalismen.²³⁵

Prinsens følelsesmakts spill i riksforsamlingen

Prinsens direkte involvering i valgprosessen førte til at et flertall av de endelig valgte representantene til Eidsvoll ble hans allierte. Flere av talene i riksforsamlingen var gjennomsyret av en sentimental stil. Prins Christian Frederik åpnet riksforsamlingen med sin trontale 11. april. Her la han tydelige føringer for hva hans foretrukne linje var. Norge skulle være selvstendig fremfor alt. Han brukte velvalgte ord. Representantene skulle bannlyse enhver tvil og frykt og oppfordret enhver til å være trofast til selvstendighetsprosjektet. Noe annet ville bare være å frivillig underkaste seg svenske “Slavelænker” og dermed oppofre all egen ære. Han avsluttet med å oppfordre til å kjempe den “gode Strid” hvor målet var “Folkets Lyksalighed.”²³⁶ Prinsen gav her tydelige signaler om at det ikke fantes en mellomposisjon. Tvilens gråsoner skulle ikke dveles ved. Enten var man for prinsens selvstendighetslinje eller så var man i realiteten en som frivillig underkastet seg. I et privat

233 Sitert i Bjerkås, “Revolusjonær Tale?”, 104.

234 Seip, *Utsikt*, 28.

235 Det var dokumenter som ble utarbeidet etter valgene og som skulle leveres av de valgte representantene som skulle møte på Eidsvoll. Bjerkås, “Revolusjonær Tale?”, 96, 111.

236 Christian Frederik, 11.4.1814, sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 28f.

brev til Carsten Anker 21. april fortalte prinsen at talen ble fremført med “Kraft og Værdighed” og den “gjorde den hensigtede Virkning.”²³⁷ Talen impliserte en indirekte, men klar oppfordring til de representanter som han visste var kritiske til selvstendighetsprosjektet.

Som jeg skal komme tilbake til i det følgende, tror jeg denne typen oppfordringer om å bannlyse tvil, kunne føre til sterke følelser. Det kom særlig til uttrykk hos Jacob Aall. Ifølge teorien om “emotives” er ikke tvil noe som kan neglisjeres, ettersom tvil er knyttet til menneskers verdier. Når de fremste verdiene i et menneskes liv blir utfordret, utløses intense følelser. De utløses ikke mekanisk, men som et resultat av kognitive vurderinger av hva som anses som skadelig eller gavnlig. Når noe tolkes som gavnlig kan gode følelser utløses. Det kan skje når individers verdier blir bekreftet.²³⁸ Det vitnet de mange positive vurderingene av prinsens tale fra hans støttespillere. Arnoldus von Westen Sylow Koren bemerket således at talen var “meget skjønn, ædel, kraftfuld og god”.²³⁹ En annen av prinsens støttespillere, Frederik Schmidt, bemerket at starten på talen ikke var fullgod, men glattet over det: “I Førstningen var han noget frygtssom, men det skadede ikke, da det vidnede om, at han følte Øieblikkets og Sagens Vigtighed og havde Agtelse for den Forsamling, han talte til.”²⁴⁰ Støttespillernes positive emosjonelle opplevelser var knyttet til at talen gavnet deres sak. Det de ikke likte ved talen ble glattet over.

Schmidts kommentar er interessant av en annen grunn, nemlig den at opplesningen av talen hadde “emotive”-effekt på prinsen selv. Det samme gjorde Jacob Aall i sin dagbok. Han tvilte sterkt på selvstendighetsprosjektet. Om prinsens trontale skrev Aall i dagboken at den gjorde inntrykk på alle, men at den ikke valt i god jord hos alle. Han bemerket seg også at prinsens fremføring endret karakter når han kom til det partiet i talen hvor han indirekte advarte de tvilende. Aall påpekte, som Schmidt, at i begynnelsen av framføringen hadde prinsen hatt et blekt ansikt og snakket med skjelvende tone. Når prinsen så kom til det punkt i talen hvor han kritiserte dem som ikke hadde troen på at Norge kunne være selvstendig, så “steeg Affekten og Stemmen ble højere.”²⁴¹ Når en fremføring har “emotive”-effekt på taleren selv, kan selve framtoningen avsløre effekten. I prinsens tilfelle begynte det med nervøsitet som så gikk over til en selvtilitsfull tone

I hans private korrespondanse med Carsten Anker får vi innblikk i prinsens holdninger til og tanker rundt sin rolle i riksforsamlingen. Her kommer det fram at prinsen ikke tok det

237 Idem, brev til Anker, 21.4.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling 1814*, 34.

238 Reddy, *Navigation of Feeling*, 122-128.

239 Koren sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 30.

240 Schmidt, dagboksnotat, 11.4.1814, i Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*, 150.

241 Aall, dagboksnotat, 11.4.1814, i Aall, “Jacob Aalls Dagbog”, 370.

for gitt at han ville bli valgt til konge av de norske representantene. Han visste at det fantes opposisjonelle representanter i forsamlingen som ikke syntes at man burde velge ham til konge. I brevene er det flere tegn på at prinsen både forsøkte å påvirke prosessene i riksforsamlingen taktisk til fordel for sitt eget kongevalg, og samtidig framstå som en upartisk aktør. I et brev av 21. april fortalte han til Anker at han hadde sørget for å få valgt opposisjonsmannen Peder Anker til president da han mente det “lægger Upartiskhed for Dagen” og at han holdt han seg unna forsamlingen noen dager for å vise hvor lite han ønsket “imponere Forsamlingen.”²⁴² Prinsens føringer ses også i forbindelse med kongevalget. Da det nærmet seg tiden til kongevalget foreslo noen i opposisjonen å utsette selve valget. Det kunne ikke prinsen gå med på og skrev i brev til Anker at det å “vise Vankelmodighed vilde have nedstemt den herskende gode Aand og var følgelig langt fra mig.”²⁴³ I dette lyset blir hans valg om å ta betenkningstid etter at han hadde blitt valgt til konge 17. mai et spill for galleriet. Det viktige for prinsen hadde helt siden stormannsmøtet 16. februar vært å sikre seg å bli valgt. Dette vitner Georg Sverdrup om i hans skildring av en privataudiens han hadde med prinsen i forkant av stormannsmøtet. Sverdrup fortalte om prinsens reaksjon etter at han hadde ansett det som høyst sannsynlig at prinsen ville bli valgt frivillig som konge hvis han aksepterte å være en konstitusjonell, fremfor en eneveldig monark. Prinsen svarte, ifølge Sverdrup, “Nu bliver De poetisk.”²⁴⁴ Når prinsen først ble valgt den 17. mai kunne han trenere selve aksepten.

Effektive kjærlighetserklæringer, fremfor sanne eller falske

På grunn av slike utsagn og hans taktiske spill i riksforsamlingen, er det nærliggende å anta at han ikke først og fremst agerte ut fra kjærlighet til Norge, men ut fra et ønske om å sikre seg Norge som arveland for seg og sin slekt. Men hans dagbok og private brev viste derimot også tegn på gode følelser for Norge, og at han hadde et godt forhold til nordmenn. Enkelte nordmenn fortalte at prinsen var varm og imøtekommende. Christian Frederik klarte på den måten å gi inntrykk av at han var en varm tilhenger av Norges sak og at han etterstrebet å ha et godt forhold til ikke bare sine allierte, men også medlemmene av opposisjonen. Jacob Aall skal ha møtt prinsen personlig flere ganger i løpet av vinteren og våren. Aall ønsket å redegjøre for sin mening, og ble ved en anledning personlig beroliget av prinsen. “Han svarede mig virkelig paa en rørende Maade, trykkede min Haand flere Gange, og forsikrede

242 Christian Frederik, brev til Anker, 21.4.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling 1814*, 34, 36.

243 Idem, brev til Anker, 29.5.1814, sitert i *ibid.*, 48.

244 Sverdrup sitert i Linvald, *Christian Frederik Og Norge 1814*, 92.

mig om, at han kjendte min gode Villie og Kjærlighed til Fædrelandet”, skrev Aall i et brev til sin kone.²⁴⁵ Denne imøtekommenheten fortalte også Claus Pavels om i dagboken: “Prindsen hørte mig med hjertelig Deltagelse, og takkede mig med et Haandtryk”.²⁴⁶ Det tyder på at prinsen ikke bare var en taktiker med gode taleevner, men også emosjonell intelligens, eller det jeg vil kalle “emosjonell plastisitet”.²⁴⁷

Begrepet handler om evnen til følelsesmessig innforlivelse med en situasjon gjennom strategisk bruk av “emotives”. Prinsen klarte dette på tross av at han ikke ser ut til å ha satt pris på å være i Christiania. Den 27. mars skrev han i et brev til Carsten Anker om den offentlige stemningen i byen slik: “Den offentlige Tone i Christiania, hvor Tonen aldrig er rosværdig, er kun altfor meget mod danske Embedsmænd. De kan ei forestille sig, hvad det er et Savn for mig ei at have en eneste fortrolig Ungdomsven hos mig.”²⁴⁸ I hans opphold i Norge ser prinsen således ut til å ha opplevd en viss emosjonell distanse til sine omgivelser. Prinsen motvirket denne følelsen av ensomhet gjennom bruk av strategiske “emotives”. Derfor var det ikke prinsen som Aall beklaget seg over på riksforsamlingen, men “langt dybere de bitre Ord” fra noen av hans tilhengere.²⁴⁹ Bruken av strategiske “emotives” har sannsynlig også næret gode følelser for Norge. Prinsens følelser var ikke “sanne” eller “falske”, men “emotivene” som han brukte, var virkningsfulle, både for nordmenn og ham selv. På riksforsamlingen, da Christian Frederik endelig hadde blitt valgt til norsk konge, beskrev han sine følelser i et brev til Anker: “De vil kunne forestille sig, med hvilke Følelser jeg har modtaget den Trone, som et frit Folk har overdraget mig, den skjønneste Trone, nogen kan eie; thi Folkets Kjærlighed og Tillid har banet Veien for den.”²⁵⁰ Selv om opposisjonen ble berørt av hans imøtekommenhet, hadde de ikke naive forestillinger om at prinsen handlet utelukkende ut fra velvilje. Det kom frem i et brev Aall skrev til sin kone hvor han fortalte at Christian Frederik “er venlig nok i sin Tale; men der er klart nok, at han ikke ynder endog den sindigste Modsigelse.”²⁵¹ Allikevel sa Aalls reaksjoner noe om prinsens emosjonelle innsats og plastisitet. Denne ambivalente mottakelsen av prinsens og hans alliertes “emotives” hos opposisjonen kommer jeg tilbake til i kapittel 2.3.

Aall hadde møtt denne emosjonelle plastisiteten både før og på riksforsamlingen hos

245 Aall, brev til Lovisa Andrea, 4.3.1814, sitert i Steen, *Breve*, 202f.

246 Pavels, dagboksnotat, 7.4.1814, sitert i Pavels, *Claus Pavel's Biografi og Dagbøger*, 172.

247 Begrepet emosjonell plastisitet blir brukt av William Reddy når han undersøker advokater på 1700-tallet i Frankrike. Han bruker begrepet på en lignende, men ikke identisk måte. Se Reddy, *Navigation of Feeling*, 286.

248 Christian Frederik, brev til Anker, 27.3.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling 1814*, 24.

249 Aall, brev til Lovisa Andrea, 5.5.1814, sitert i Steen, *Breve*, 210.

250 Christian Frederik, brev til Anker, 29.5.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling 1814*, 48.

251 Aall, brev til Lovisa Andrea, 5.5.1814, sitert i Steen, *Breve*, 210.

prinsens audienser. Ved å tilkalle representanter til sitt privatværelse i eidsvollsbygningen kunne Christian Frederik holde seg informert om forhandlingenes gang. På den måten arbeidet regenten i det skjulte. Dette ble balansert med å også demonstrere den emosjonelle plastisiteten ved å la representanter bytte på å sitte ved hans bord (prinsens taffel) under hovedmåltidene.²⁵²

Den emosjonelle dynamikken som Carsten Anker hadde gjort prinsen oppmerksom på var han selv godt trent i. Mens riksforsamlingen pågikk var han i Storbritannia for å prøve å påvirke den britiske regjeringen, parlamentet og opinionen til å tro at det norske folket støttet prinsens opprør mot Kieltraktaten.²⁵³ I en samtale med en sekretær i det britiske utenriksdepartementet skildret Anker sin kommunikasjon med sekretæren i brev til Christian Frederik. Før møtet hadde Anker stålsatt seg for å virke bestemt i sin sak. Han skrev: “Saaledes var det, omtrent Ord til andet, jeg sagde, og skjönt jeg i Begyndelsen talte mere efter Overlæg, følte jeg, at Hjertet havde mere Del i det øvrige.”²⁵⁴ I seg selv er dette et godt eksempel på hvordan “emotives” kan fungere. Selv om han iscenesatte seg selv på en bestemt måte, betydde ikke det at han ikke følte noe. Da Anker innså at hans steile holdning ikke vant frem hos sekretæren ble han lammet av en “Frygt” som gjorde “et uudrydeligt Indtryk paa mit Sind.” Hans frykt handlet om at hans framtoning ikke ville fungere etter hensikten (“den Gavn, jeg troede min Nærværelse kunde virke”) og derfor kunne “vorde bortsendt”. Mens sekretæren pratet “afkjøledes noget min Heftighed, og jeg følte atter Nødvendigheden af at fatte mig”, fortalte Anker i et brev til prinsen. Anker tok sin frykt på alvor og i fortsettelsen av sin samtale med sekretæren lot han seg “saaledes gradevis og ved en affekteret Eftertanke” endre sin framtoning og bemerket seg at sekretæren svarte “med en mindre sur Mine”.

Det er en fascinerende beskrivelse av sin egen opplevelse og viser at Anker også behersket det jeg her kaller emosjonell plastisitet. Meddelelsen i brev fungerte samtidig som undervisning for Christian Frederik. Prinsens emosjonelle plastisitet i 1814 var med på å mildne hans klare linje overfor opposisjonen. Mens hans budskap i trontalen 11. april var preget av en enten-eller holdning på den ene siden, var han på den andre siden vennlig innstilt overfor alle, endog på en kroppslig måte som hans tydelige håndtrykk vitnet om. Prinsen brukte derfor to emosjonelle strategier. På den ene siden ble trontalen brukt til å true ved å anvende den manikeiske klarheten i sentimentalismen, men i møte med nordmenn på den

252 Frydenlund, *Spillet*, 121f.

253 Hemstad, *Propagandakrig*, 271ff.

254 Dette og de følgende sitatene fra Anker, brev til Christian Frederik, 2.5.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling*, 256-259.

andre siden brukte han plastisiteten som evner å manøvrere i forhold til ulike emosjonelle fellesskap. Emosjonell plastisitet er et allmennmenneskelig potensial ifølge teorien om “emotives”, men det krever trening. Mangelen på denne treningen er kanskje årsaken til at Jacob Aall vegret seg for å tale på riksforsamlingen. Ved en anledning holdt Aall et innlegg som handlet om hans motstand mot å nekte danskfødte embeter i den nye norske staten. I brev til sin kone skrev han om hvordan han opplevde å holde denne talen. Etter å ha fortalt om sin nervøsitet skrev han at “Papiret skjalv i mine Hænder, og jeg følte mig *underligen bevæget* ved det Sted, hvor jeg udtrykte mine Følelser for de Danske.” I fortsettelsen skrev han at “Denne lille Tale var ikke uden Effekt. Flere – endog deriblandt Mænd som elsker høit Selvstændighedens Værk – tilkjendegav mig deres Tilfredshed med den.”²⁵⁵ Utsagnet vitner også om at den sentimentalistiske oppfatningen om å fremstå som autentisk var et høyt skattet ideal i samtiden. I flere av dagbøkene fra riksforsamlingen finnes mange analyser av hvorvidt enkeltpersoner hadde rene hensikter eller ikke. Ikke minst gjaldt dette Aalls dagbok som inneholder utfyllende karakteristikker av de ulike medlemmene av riksforsamlingen.²⁵⁶

2.2 De hegemoniske: Følelser som maktredskap hos selvstendighetspartiet

I norsk historieskriving finnes det ulike måter å dele inn riksforsamlingen på. Selv om inndelingen av riksforsamlingen i partier har blitt forstått på ulike måter, er den vanligste en todeling mellom selvstendighetspartiet og det svenskvennlige partiet.²⁵⁷ Selvstendighetspartiet kom til å alliere seg med Christian Frederik. Unionspartiet ønsket en union med Sverige. Det var kun partier i en uformell forstand på grunn av samtidsidealet om at alle representantene skulle være uavhengige. I min analyse skal jeg heller fokusere på det Barbara Rosenwein har kalt emosjonelle fellesskap. Både selvstendighetspartiet og unionspartiet kan ses som to ulike emosjonelle fellesskap. Men det var også mindre emosjonelle fellesskap innenfor disse to fellesskapene. Eidsvollsforhandlingene var til en viss grad et lukket anliggende i den forstand at eidsvollsbygget lå landlig til. Dermed lå det også til rette for relativt stabile fellesskap i de seks ukene arbeidet holdt på. De emosjonelle fellesskapene hadde egne områder i de ulike bygningene rundt eidsvollskomplekset hvor representantene var innlosjert. Her fikk de et pusterom fra de til tider krevende forhandlingene

255 Aall, brev til Lovisa Andrea, 9.5.1814, sitert i Steen, *Breve*, 210f. uthevelse tillagt.

256 Idem, “Jacob Aalls Dagbog”, 386ff.

257 Jacob Aall foreslo en firedeling. Historikeren Odd Arvid Storsveen har nyansert Aalls inndeling. Se Storsveen, “I opposisjon”, 18-20, 23-34. Jeg holder meg her til todelingen.

En følsom vår

Presten og tidligere medlem av Norske Selskab Claus Pavels var en tilhenger av selvstendighetssaken, men ble ikke eidsvollsrepresentant. I sine dagboksnotater skrev han ned sine følelsesmessige reaksjoner på de politiske hendelsene tidlig i 1814. Noen dager i slutten av februar er spesielt interessante i lys av “emotives”-teorien. Slik skrev han om den viktige dagen 22. februar: “En mærkværdig Dag! Det er dog en herlig Tidsalder, vi leve i. Der er vel mange Lande, med hvis Climat jeg ønskede at ombytte vort kolde, ubehagelige, men jeg ved intet Europas, intet Jordens Rige, hvis Borger jeg nu heller vilde være end Norges.”²⁵⁸ Sitatet innledet dagboksnotatet for denne begivenhetsrike dagen og kan ses som en prosessering av hans mange inntrykk. Foran byens embetsmenn proklamerte prinsen at han antok tittelen som regent.²⁵⁹ Dette betydde at han offisielt meddelte at han ville gå imot Kieltraktaten. Det ble gjort i flere taler denne dagen. Han holdt høytlesning av brev både på torget og i hans residens paléet. Han oppfordret tilhørerne til å gi hverandre “Haandtryk” som “Pant paa vort patriotiske Sindelag.” Det ble spist og skålet hvor “der herskede den frieste og freidigste Stemning”. Noen av hendelsene denne dagen var ritualistisk pregede. Eksempelvis avla borgerkorpset og garnisonsstyrken ed til prinsen på Stortorvet og lovet å forsvare Norges selvstendighet. Det ble ropt med “begeistrede Hurraraab” når prinsen kom ridende som stoppet og håndhilste på folket. Det at Pavels prosesserte sine erfaringer skimtes i forundringen han gav uttrykk for i åpningssetningen: “En *mærkværdig* dag!” To dager senere skrev han at “Jeg maa rent ud sige, at jeg *aldrig havde tiltroet mig* de varme Følelser for Norge, som jeg i dette Øieblik besjeles af.” 24. februar var en rolig dag for Pavels. Han hadde sittet hjemme og arbeidet med sine prekener. Under dette arbeidet “takkede jeg Gud med Taarer”. “Emotives”-teorien sier at når man forsøker å uttrykke sine følelser så er en mulig konsekvens at de forsterkes og med tårer som en mulig manifestasjon.²⁶⁰ Pavels forundring var dobbel, både overfor de uvanlige hendelsene og over sin egen reaksjon.

At hendelsene i 1814 vekket følelser vitner også kildene som finnes fra Mor Koren. På grunn av hennes vennsforbindelser med dansker, skulle hendelsene i 1814 bidra til å volde henne sterkt hodebry, og også splitte Hovindkretsen. Litteraturhistorikeren Toril Steinfeld har påpekt at Mor Korens sterkt sentimentalpatriotiske retorikk blandet sammen det

258 Alle sitater avsnittet er fra Pavels dagboksnotater 22., 24.2.1814, i Pavels, *Claus Pavels's Biografi og dagbøger*, 150-153 uthevelser tillagt.

259 Frydenlund, *Spillet om Norge*, 94-96.

260 Reddy, *Navigation of Feeling*, 106.

familiemessige, det nasjonale og det religiøse.²⁶¹ Disse aspektene fikk forrang fremfor økonomiske og politiske interessekonflikter som hun anså som illegitimt å basere politikk på. I hennes sentimentale virkelighetsforståelse var det ikke rom for ulike partier. Alle skulle være én familie. Når hun i 1814 innså at sentrale medlemmer i hennes krets var svenskvennlige, ble den manikeiske sentimentalismen tydelig i hennes retorikk, et trekk ved hennes dagbøker som Steinfeld har påpekt. Mor Koren refererte til kretsens medlemmer som “sønner” som var involvert i en kamp hvor “det Gode streed mod det Onde, Lyset med Mørket.”²⁶² Svenskene var nå onde i hennes øyne. Bare noen få år tidligere hadde hun tatt avstand fra sterke nasjonale holdninger. I dagboken fra 1809 hadde hun omtalt hat mot svenskene som “uværdige Nationalfordomme.”²⁶³ På det tidspunktet opplevde hun ikke trusselen fra Sverige slik hun gjorde i 1814. Hennes frustrasjon vendte seg også mot prinsens opponenter. Opposisjonens leder, grev Wedel, hadde vært en av hennes “sønner” og da hun ble kjent med hans bestrebelser på Eidsvoll ble hun sterkt skuffet og la han for hat. De svenskvennlige omtalte hun i dagboken som “uskikkelig Unge, der skal kastes ud”.²⁶⁴ De skulle med andre ord ikke lenger være en del av Hovindkretsen.

Følelsmaktspillet på Eidsvoll

Selvstendighetspartiet losjerte i egne områder omkring eidsvollskomplekset og i omegn. Christian Magnus Falsen og Georg Sverdrup bodde i samme losji. De var de to ledende selvstendighetsrepresentantene og det er empirisk belagt at de begge handlet i samforstand med prinsen under riksforsamlingens gang.²⁶⁵ Peter Motzfeldt, Wilhelm F. K. Christie og Jonas Rein bodde sammen i et lokale. Begge stedene ble samlingssteder for festlige anliggender og kan ses som politiske verksteder for man inngikk avtaler, fordelte oppgaver seg imellom og forberedte taktikk.²⁶⁶ Feststemningen var i særlig grad knyttet til de politiske seirene som selvstendighetspartiet vant i avgjørende øyeblikk når det gjaldt saker som var viktige for selvstendighetsspørsmålet; først og fremst saker av utenrikspolitisk og av økonomisk art. Christie fortalte i dagboken at stemningen lett gled ut i Quodlibets ånd, og

261 Steinfeld, “Valgslektskap”, 314f.

262 Koren, dagboksnotat, 19.4.1814, sitert i Lindbæk, “*Moer Korens*” *Dagbøger B.2*, 128.

263 Idem, dagboksnotat, 10.7.1809, sitert i idem, “*Moer Korens*” *Dagbøger B.1*, 118.

264 Idem, dagboksnotat, 19.4.1814, sitert i idem, “*Moer Korens*” *Dagbøger B.2*, 128.

265 I april ba de Christian Frederik om å ikke kalle dem inn til audiens. Ifølge prinsens adjutant Johan Friedrich Wilhelm Haffner, som overrakte beskjeden til prinsen, ville de unngå mistanke om at de “lod sig lede eller handlet af egennytte.” Haffner, brev til Christian Frederik, 18.4.1814, sitert i Marthe Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 122.

266 Frydenlund, *Spillet om Norge*, 120f.

dermed også implisitt i Norske Selskabs ånd.²⁶⁷ Historikeren Marthe Hommerstad har påpekt at retorikken som ble brukt på disse festlige anledningene stammet fra Norske Selskab.²⁶⁸ Festlige tilstelninger med vittigheter og drikkeviser rundt punsjebollen foregikk særlig på de viktige dagene 19. april, 4. mai, og 13. mai.²⁶⁹ Om den 13. mai fortalte Frederik Schmidt i dagboken at man med lettet hjerte gledet seg “over det lykkelige Udfald og den gode Sags Seir.”²⁷⁰ Det ble også festet hos selvstendighetsmennene etter de viktige slagene var vunnet kveldene 17. og 18. mai. 18. mai ble hele førti personer samlet.²⁷¹

Christian Magnus Falsen var en teatralisk mann. Både han og hans far, Enevold, hadde vært aktive som skuespillere ved det Dramatiske Selskap i Christiania. På riksforsamlingen var det tegn til at han brukte teatraliske ferdigheter til å vinne fram i selvstendighetssaken. Allerede den 16. april markerte Falsen seg når det gjaldt hva slags stat Norge skulle være. Falsens og kaptein Holcks forslag om at Norge skulle være et innskrenket og arvelig monarki som skulle være fritt og udelelig med en regent med kongetittel ble stemt over ved at hver manns stemme skulle innskriveres, i stedet for en samlende håndsopprekning. Falsen ble toneangivende ettersom han var den andre som verbaliserte sitt forslag til formulering. De aller fleste stemte det samme som Falsen ved å si “ligesom Sorenskriver Falsen”.²⁷² Mange av disse var bønder uten politisk kompetanse.²⁷³ Den svenskvennlige aristokraten Severin Løvenskiold kalte det intet mindre enn et teaterkupp (han brukte ordene *coup de theatre*) og var overbevist om at dette var avtalt og forberedt for å skape dramatisk effekt.²⁷⁴

Forslaget var kontroversielt fordi riksforsamlingen på dette tidspunktet hadde lite informasjon om Norge faktisk hadde forutsetningene til eksistere som en uavhengig stat.²⁷⁵ En av forutsetningene måtte være å ha oversikt over den utenrikspolitiske situasjonen for å finne ut hvordan andre stater forholdt seg til det norske selvstendighetsprosjektet. Dette var en hjertesak for det svenskvennlige partiet. To dager senere, 18. april, tok Falsen til orde for at representantene ikke hadde forutsetninger for å vite noe om utenrikspolitiske forhold og at de heller bare måtte konsentrere seg om hva som var rett, nemlig å sikre en uavhengig konstitusjon. Derfor fremmet Falsen et forslag om at når forsamlingen hadde vedtatt Grunn-

267 Nygaard, *Jonas Rein*, 215.

268 Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 316, note 76.

269 Frydenlund, *Spillet om Norge*, 153 (4. mai); Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 121 (19. april), 137 (13. mai).

270 Schmidt, dagboksnotat, 13.5.1814, i Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*, 184.

271 Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 139f.

272 Ibid., 112.

273 Idem, “Bondestrategene”, 50.

274 Fure, *Eidsvoll 1814*, 56.

275 Det følgende er basert på Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 116-120.

loven og valgt konge, så skulle forsamlingen heves og representantene reise hjem. Det var i realiteten et forslag som begrenset forsamlingens egen myndighet i og med at den begrenset sitt mandat. De ledende i svenskepartiet reagerte med harme og fryktet for at Falsens forslag kunne ha en effekt på de mer lettpåvirkelige i forsamlingen, slik de hadde vært vitne til to dager tidligere. Dagen etter, 19. april, skulle det debatteres og stemmes over forslaget. Det kom til å bli en av de mest dramatiske dagene på Eidsvoll. Debatten varte i fire timer og Jonas Rein var den siste som holdt innlegg i favør av Falsens forslag. Rein oppfordret sentimentalt til å ofre liv og blod for selvstendighetsaken, hvis ikke ville hele riksforsamlingens bestrebelser bare ende opp med å være et luftslott.

Reins Biograf, Knut Nygaard, har studert talen og mener den hadde suggestiv makt i måten den var bygget opp. Den oratoriske bragden var derfor sannsynligvis utslagsgivende for at Falsens forslag vant frem med knapp margin. Nygaard siterte historikeren Yngvar Nielsens dom om at "Hjertet opnaaede her en Seier over Forstanden".²⁷⁶ Det virkekræftige i talen ses også i hvordan både Løvenskiold og Aall fra svenskepartiet mente talen var vakker.²⁷⁷ For selvstendighetspartiet var dette en viktig seier fordi da kunne man sikre seg at ny eventuell informasjon om utenrikspolitiske forhold ikke ville forpurre selvstendighetsplanene. Selvstendighetspartiet kan her sies å ha brukt følelser som maktmiddel i to ledd. Den 18. april fremmet Falsen et forslag som kom overrumplende på selvstendighetspartiet, og dagen etter sukret Rein pillen ved den suggestive makten i hans oratoriske veltalenhet. Senere gav en av tilhørerne uttrykk for at dette var typisk for Rein etter å ha hørt en av hans taler 4. mai: "Rein havde som sedvanlig dyppet sin Pen i Honning".²⁷⁸ Neste gang Rein holdt en svulmende tale var 13. mai i debatten om Norges finanser.

Før jeg kommer til finansdebatten, skal jeg redegjøre for hvordan Falsens teatrale evner kom tydeligere til større uttrykk enn de hadde gjort den 16. april. Falsens innlegg i debatten 7. mai om adel, rang, titler og ordener stod i sentimentalismens fortegn. I innlegget sitt denne dagen frasa han med patetisk-dramatisk stil sitt eget og sine etterkommeres adelskap med alle tilhørende rettigheter. Falsens biograf Einar Østvedt mente at det fulgte en stillhet i forsamlingen etter talen som satte mange av unionspartiets viktigste representanter, som var adelige, i et dårlig lys og dermed i forlegenhet.²⁷⁹ Falsen prøvde å lage en norsk variant av 4. august-natten i 1789 hvor den franske adelen og geistligheten frasa seg sine

276 Nygaard, *Jonas Rein*, 221f.

277 Fure, *Eidsvoll*, 81.

278 Valentin C. W. Sibbern sitert i Nygaard, *Jonas Rein*, 223.

279 Østvedt, *Christian Magnus Falsen*, 224-229.

privilegier. Ifølge Østvedt var dette sannsynligvis en plutselig innskytelse hos Falsen. Marthe Hommerstad mener derimot det var bevisst taktikk. Hun viste til et brev Falsen hadde skrevet to år tidligere der han gav uttrykk for de samme antiadelige trekkene som var spesielt sedvanlige i både Bakkehuset og Hovindkretsen. “Jeg er allene Sorenskriver, og hverken har eller attraaer nogen Tittel”, skrev han i 1812.²⁸⁰ Holdningen i brevet og særlig demonstrasjonen 7. mai vitner om det anstøtet mot sosialt hierarki som var et av sentimentalismens fremste kjennetegn. Som David Denby har skrevet hvilte sentimentalismen på et “discursive denial of the validity of social hierarchy.”²⁸¹ Sentimentalismen var fremdeles en offentlig ressurs som det var mulig å trekke veksler på og Falsen gjorde det for å bruke følelser som maktinstrument.

Det emosjonelle regimet skulle særlig komme til uttrykk ca. en uke senere. Den 13. mai ble finansspørsmål drøftet. Det springende punktet var om Norge hadde økonomisk bærekraft nok til å bli en uavhengig stat. Ifølge Frederik Schmidt opplevde selvstendighetspartiet dette som riksforsamlingenes hovedsak.²⁸² Jeg fokuserer her på talene til Falsen, Georg Sverdrup og Jonas Rein. Talen til Falsen bar preg av å ha vært inspirert av Reins tale den 19. april hvor Rein gav uttrykk for at hele forsamlingens bestrebelser bare ville utgjøre et “Børneverk” (luftslott) om man ikke gikk inn for norsk selvstendighet.²⁸³ Falsen brukte det samme begrepet 13. mai i samme betydning.²⁸⁴

Georg Sverdrups tale inneholdt tydelige sentimentale trekk. Lederen av opposisjonen, grev Wedel, var forsamlingens dyktigste finanspolitiker. Wedel hadde tidligere i debatten argumentert grundig for at Norge ikke var økonomisk bærekraftig nok til å være en selvstendig stat. Ifølge Frederik Schmidt malte Wedel Norges økonomiske situasjon “med de sorteste Farver.”²⁸⁵ Sverdrup hevet seg over Wedels dystre utsikt ved å ikke appellere til økonomiske kalkyler, men til det som var (apriorisk) rett, “hvad Dyd og Ære vil”.²⁸⁶ Han målbar her en kantiansk sinnelagsetikk. For Sverdrup var ingen pris for høy, representantene burde stemme for uavhengighet uansett. I malende ord fortsatte han å oppildne nordmenns mot, kampiver og til og med ofre livet. Han minnet så forsamlingen om at det var typisk norsk å være “Frihedens Helte”. Den manikeiske sentimentalismen kom til uttrykk i hvordan denne

280 Falsen sitert i Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 127.

281 Denby, *Sentimental narrative and the social order in France*, 96.

282 Nygaard, *Jonas Rein*, 229.

283 Rein sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 80.

284 Kvelden før hadde Falsen og Schmidt vært hos Rein og det er sannsynlig at de har koordinert sine taler der.

Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 134.

285 Schmidt sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 263.

286 Alle sitater fra Sverdrups tale i dette avsnittet er hentet fra *ibid.*, 266-268.

friheten ble stilt opp mot det å “sælge sig selv til Slave” og dermed gjøre seg frivillig til “livløse Ting eller umælende Dyr”. Det var ikke bare en moralsk umulig handling for Sverdrup, men også feigt. Det var å ikke lytte til “den Stemme, der lyder, toner, i det mindste hvisker i ethvert menneskeligt, selv i den Feiges Bryst, at Æren dog altid er meer end Livet værd”. Denne forestillingen om at hvert individ i sitt indre kan finne de moralske ressursene til å ta rette valg stod i arv til sentimentalismen. Deretter foregrep han det han visste måtte være en reell innvending mot hans tale; at selvstendighetstanken ikke var realpolitisk gjennomførbar. Etter kort å ha bedyret at han handlet etter et oppriktig hjerte, gav han uttrykk for, på en måte som minnet om Christian Frederiks åpningstale over en måned tidligere, at “denne Verdens viise” lett kunne fengsles av “Frygtsomhed, Svaghed, eller hvad jeg minste vil troe, Egennytte”. Talen gjorde emosjonelt inntrykk. Presten Jacob Hersleb Darre fra selvstendighetspartiet skrev i dagboken at talen var skjønn og henrivende og at “Taushed herskede” etter talen.²⁸⁷ Sverdrup var derimot hele tiden ikke-konfronterende ved at han aldri utpekte enkeltpersoner i forsamlingen.

Den påfølgende talen var av Jonas Rein. Talen var i innhold meget lik Sverdrups, men var mer konfronterende, iallefall mot enkeltpersoner i forsamlingen, antagelig Wedel og Løvenskiold. Det er ikke underlig at selvstendighetspartiet var negativt innstilt til disse adelige med tanke på det antiadelige klimaet i de emosjonelle tilfluktsstedene skissert i forrige kapittel. Rein var den som var mest eksplisitt i sin antiadelige retorikk. I 1802 hadde han publisert en diktsamling hvor han i særlig grad uttrykte sitt hat overfor “de Store” som var en sentimental samlesekkbetegnelse for mektige mennesker, blant dem adelige. Diktet *Mine Ønsker* dedikerte han til sin sønn:

“Din Fader var de Stores Slave,
Spot, Usselhed var deres Gave -
Foragt dem, arv mit Had til dem
Og deres rænkefulde Hiem.”²⁸⁸

I talen den 13. mai kom den samme manikeiske tendensen i kontrasten mellom frihet og slaveri til uttrykk. Rein hadde ikke på dette tidspunktet et godt rykte hos unionspartiet. Gustav Peter Blom hadde et par uker tidligere skrevet bitende i dagboken sin: “Rein har offentlig declareret, at han øndskede hele Oppositionen hængt udenfor Døren til Rigssalen.”²⁸⁹ I talen beklaget Rein seg i patetiske ordelag om at “Her gives Mænd iblandt os, der true end at

287 Darre sitert i *ibid.*, 269.

288 Reins dikt sitert i Thrap, *Bidrag til den norske Kirkes Historie i det nittende Aarhundrede*, 233.

289 Blom et al., *Gustav Peter Bloms Dagbog under Rigsforsamlingen Paa Eidsvold*, 26.

forlade Fædrenelandet saa fremt det bliver frit. *Bort med Dem!* lad Dem længe nok flye det Land hvis *uægte* Sønner de ere! kun at de vilde gjøre os den Tjeneste, at fortie fra hvilket Land de uddroge.”²⁹⁰ Oppfordringen om å dra fra Norge minner tydelig om Mor Korens tidligere salve om at de svenskvennlige skulle “kastes ud”.²⁹¹ Rein avsluttet talen ved å gjøre en dyd av sin egen fattigdom: “Om jeg ejer, eller kan tilvejebringe den Sum Rigsbanksedler som af mig maatte fordres, det veed jeg ikke; men at jeg opoffrer indtil den sidste Rest, det veed jeg.”²⁹² Ved å framstille seg som et maktesløst og uskyldig offer, appellerte han til et av sentimentalismens fremste kjennetegn som var ulykkestilstanden (*misfortune*). Ved å bruke den offentlige ressursen som sentimentalismen var, gav han talen emosjonell resonans blant tilhørerne.

Etter talen var stemmegivningen sikret og det ble blant selvstendighetspartiet skålet for både Norge og Rein, og på kveldstid samlet selvstendighetspartiet seg for å avskrive Reins tale.²⁹³ To dager senere ble Rein igjen hyllet for sin innsats den 13. mai ved at Schmidt skrev diktet *Reins Skaal* som han leste opp dagen etter ved et besøk på Mor Korens gård på Hovind. Det var en ren hyllest til Reins finanstale. Diktet gjenspeilte den manikeiske sentimentalisme: “[Reins] tale lød som Himlens Røst, var Ondes Skræk og godes Trøst [...] Ja Rein, din høytidsfulde Sang, Din mandigskjønne Tale skal give Gienlyds høye Klang Blandt Norges Field og Dale. Du stred som Mand for Norges Sag, og du skal see dets Hæderdag”. Mor Koren fortalte begeistret i sin dagbok om hvor velfortjent Rein var denne æren.²⁹⁴

Både Sverdups og Reins tale hadde “emotive”-effekt, sannsynligvis for talerne selv, men også for tilhørerne. Siden teorien om “emotives” betrakter følelser som aspekter ved kognisjon, og som signaler for hva som til syvende og sist er gavnlige eller skadelige for individer, kan man anta at de følelsene som tilhørerne opplevde og gav uttrykk for stod noenlunde i forhold til partilinjene i forsamlingen. Det vitner dagbøkene om. Frederik Schmidt fortalte om latter, alvorsblikk og “frempipblende Taarer”, mens reaksjonen fra de svenskvennlige annerledes; de ble “forstenede”.²⁹⁵ Darre, skrev om at “Taarer strømmede os ud af Øinene” og at “Taarer og Graad forvandlede sig til Latter”.²⁹⁶ Gustav Peter Blom fra motpartiet var imidlertid ikke like begeistret. Han skrev i ettertid at han anså talen som

290 Rein sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 272 uthevelse tillagt.

291 Koren, dagboksnotat, 19.4.1814, sitert i Lindbæk, “*Moer Korens*” *Dagbøger B.2*, 128.

292 Rein sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 272. Sedlene han viste til gjaldt et forslag om å garantere de sedler som var i omløp. Se Frydenlund, *Spillet*, 172.

293 Schmidt, dagboksnotat, 13.5.1814, i Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*, 184.

294 Idem, dikt, i Korens dagboksnotat, 16.5.1814, sitert i Lindbæk, “*Moer Korens*” *Dagbøger B.2*, 136f.

295 Schmidt, dagboksnotat, 13.5.1814, i Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*, 183.

296 Darre sitert i Fure, *Eidsvoll 1814*, 269.

“tomme og intetsigende Floskler” ment for å “ophidse Partiaanden”.²⁹⁷ Det ble også fortalt om høylytt klapping og roping fra flere representanter.²⁹⁸ Disse høylytte reaksjonene var årsaken til at det på det overordentlige stortinget senere på høsten ble fremmet forslag om å forby både bifall og mishag med stortingstaler.²⁹⁹ Begge talene inneholdt samme budskap, men ordlyden var annerledes. Mens Sverdrups tale var mer respektfull i tonen og bare indirekte utfordret unionspartiet, hadde Rein utfall mot enkeltpersoner.

Kanskje hadde de førende selvstendighetsmennene samvittighetsfulle kvaler med det emosjonelle regimet de utøvde. Det at både Falsen og Sverdrup ikke valgte å delta på festen 18. mai i selvstendighetspartiets losjier kan tyde på dette.³⁰⁰ I det følgende skal jeg redegjøre for unionspartiet og dets reaksjon på selvstendighetspartiets emosjonelle konfrontasjon.

2.3 Nøkterne tapere: Svenskepartiet som ofre for det emosjonelle regimet

Herman Wedel Jarlsberg var som greve den adelsmannen i Norge med høyest rang. Wedel ble lederen for opposisjonen på riksforsamlingen i 1814. De mest sentrale i opposisjonen var en blanding av aristokratiske stormenn og representanter fra det rike borgerskapet (patrisiatet). De kom også til å utgjøre et emosjonelt fellesskap som ikke følte seg som en del av det emosjonelle regimet som hadde vært i emning fra våren 1814. De ledende representantene blant svenskepartiet var Wedel, hans svigerfar og godseier Peder Anker, jernverkseierne Severin Løvenskiold og Jacob Aall, prestene Nicolai Wergeland og Hans Jacob Grøgaard og tildels sorenskriveren og juristen Gustav Peter Blom. Bortsett fra Wergeland, Grøgaard og Blom representerte disse de ledende næringsinteressene først og fremst på Østlandet og Sørlandet.³⁰¹ De fryktet for at deres næringsinteresser ville få dårligere kår i et selvstendig Norge hvis de fikk stormaktene imot seg. Peder Anker var eksempelvis en av Norges rikeste menn som trelasthandler og hans storgods på Bogstad ble hans maktbase gjennom livet.³⁰² Her samlet flere av unionsvennene seg etter riksforsamlingen var over.³⁰³

Den mistenksomheten overfor adelige som fantes i selvstendighetspartiet, hadde

297 Blom, *Norges Statsforandring i Aaret 1814*, 175.

298 Nygaard, *Jonas Rein*, 227.

299 Ibid. Forslaget ble ifølge Nygaard fremmet av Valentin C. W. Sibbern som hadde vært representant på Eidsvoll. Sibbern hadde riktignok stemt på til fordel for selvstendighetspartiet etter Reins tale, men var samtidig forskrekket over Reins krasse utfall mot enkeltpersoner i forsamlingen. Se *ibid.*, 229.

300 Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 140.

301 Storsveen, “I Opposisjon Til ‘Den Exalterede Stemning’”, 46.

302 Frydenlund, *Stormannen Peder Anker*, 10-15.

303 Steinfeld, “Valgselektskap og vennskapskult”, 313.

unionsvennen Gustav Peter Blom tidligere hatt. Han fortalte i et brev til Jacob Aall at han lenge hadde næret mistro til Wedel på grunn av måten Blom var blitt smittet av de revolusjonære ideene fra slutten av 1700-tallet. Det var først da Blom bevitnet Wedels “Hjerte handle uden Vidner” og så hvordan han befattet seg “i sin Huuskreds, hvor Mennesket vist nærmer sig nærmest til Naturen, fordi Masken trætter i det Daglige” at Blom “lærte at elske ham.”³⁰⁴ Disse linjene i brevet til Aall er fulle av sentimentale idealer. Det som angivelig fikk Blom til å endre sin oppfatning av Wedel var altså grevens moralske verdighet på den ene siden og sin naturlige væremåte i sine hjemmetrakter på den andre siden. Wedel brukte selv et sentimentalt språk. I 1809 skrev han om “den store hellige menneskehets sak” som han ville realisere i Norge hvor adelen måtte “finne seg i å bli mennesker like som deres medborgere eller flytte til andre steder som mere passer for deres opphøyede natur”.³⁰⁵

Tidlig i 1814 hadde både Blom og Aall beklaget seg over det emosjonelle regimet som var i ferd med å bygges opp rundt selvstendighetssaken. Da Blom hørte om Christian Frederiks planer om edsavleggelse i kirken, omtalte han trekket som et “terroristenes våpen”.³⁰⁶ Aall opplevde å få truende brev fra prinsens støttespillere hvor han ble oppfordret til å vise fullkommen tillit til prinsen.³⁰⁷ I private brev til sin kone skildret han en kamp i sitt sjelsliv: “Mit Inderste er i en evig Bevægelse, i en evig Strid”.³⁰⁸ Han fryktet for å miste anerkjennelse og følte han måtte skjule sine egne meninger. Det lå en implisitt anklage i brevet som Aall fikk om at å ikke støtte prinsen var å være upatriotisk. Aalls brev gav uttrykk for at han bearbeidet denne typen anklage emosjonelt. Derfor var det godt å ha venner med lignende politiske og økonomiske oppfatninger. Aall var for eksempel venn med Severin Løvenskiold som 26. mars skrev følgende i brev til Aall: “Jeg kan i denne Tid ikke beskæftige mig med andet, end med Fædrelandets store Anliggender, og føler stedse den uimodstaaeligste Drift til at meddele mig til og modtage Meddelelser af de Venner, med hvem mit Hjertes Følelser og min Forstands Anskuelse saa ganske sympathiserer som med Dine.”³⁰⁹ På grunn av det emosjonelle regimet som var i emning vinteren og våren søkte Aall og likesinnede emosjonell tilflukt blant familie og venner.

Dermed er det ikke overraskende at Aall reagerte annerledes enn Claus Pavels på hendelsene våren 1814.³¹⁰ Mens Pavels hadde uttrykt glede over i sin dagbok om hendelsene

304 Blom, brev til Jacob Aall, tidlig i 1815, sitert i Laache, *Nordmenn og Svensker efter 1814*, 238.

305 Wedel sitert i Seip, *Utsikt*, 31.

306 Blom sitert i *ibid.*, 28.

307 Aall var ikke den eneste som fikk slike brev. Frydenlund, *Spillet om Norge*, 92f.

308 Aall, brev til Lovisa Andrea, 21.2.1814, sitert i Steen, *Breve*, 199.

309 Løvenskiold, brev til Jacob Aall, 26.3.1814, sitert i *ibid.*, 206.

310 Se side 58.

den 22. februar, ble Aall nedtrykt. Slik beskrev Aall sin frustrasjon etter hendelsene denne dagen:

“Prindsen grunder sin Bestemmelse paa hvad han kalder Nationens Stemme, og stoler paa den gode Sag og Guds Bistand. Men hvad er Nationens Stemme? Er de vilde Raab som høres paa Landeveiene af en exalteret og uforstandig Almue Nationens Stemme? [...] Den øvrige Deel af Nationen deeler sig virkelig i tvende Deelee. Den ene fuld af Mistro mod den falske svenske Nation, og af Tillid til Nationens indre Kraft til at vedligeholde sin Selvstændighed, og udvendige Magters Understøttelse, gaaer frem ledet af rene og patriotiske Følelser; den anden, bekjendt med Landets Elendighed og svage indvortes Kræfter seer kun i et unyttigt Forsvar en Forlængelse af Landets voldsomme Lidelser [...] de fleste *forstandige* Mænd [...] har vært af min Mening; men Forskjellen er den, at disse af Frygt for deres sværmende Landsmænds Forfølgelser holder deres Mening tilbage, medens de øvrige Enthusiasme luer høit.”³¹¹

Kontrasten med Claus Pavels reaksjon er slående. Mens Pavels gråt lykkens tårer, opplevde Aall startfasen til etableringen av et emosjonelt regime hvor lojalitet til prinsen ble normativt. Han skrev imidlertid i brevet at han ikke vek tilbake for å forsvare sine meninger når han ble konfrontert, da med forsikringer om at hans “patriotiske Følelser” var ektefølte.³¹²

På riksforsamlingen skulle svenskepartiet etablere egne emosjonelle fellesskap i opposisjonens losjier rundt Eidsvollsbygningen. Aall skrev allerede på åpningsdagen 11. april at han “fandt Glæde ved denne Underholdning” etter å ha brukt tid i losjiet til Wedel og Løvenskiold.³¹³ Senere på dagen traff de Nicolai Wergeland som, ifølge Aall, var like misfornøyd med riksforsamlingens første dag. De emosjonelle fellesskapene ble med andre ord dannet raskt. Wedel ble en kjærkommen venn for Aall i løpet av riksforsamlingen. Etter forsamlingen ble opphevet i mai skrev Aall ned sine betraktninger om flere av representantene. Om Wedel skrev han at de omgikk hverandre daglig og “vi udgjøde ofte vore Følelser for hinanden [og at] disse Timer vare mine kjæreste Timer paa Edsvold og have styrket min faste Tillid til denne ædle Mands Retskaffenhed.”³¹⁴ Peder Anker hadde eget losji som fungerte som opposisjonens hovedkvarter. For Aall var også dette et emosjonelt fristed. I brev til Anker takket Aall i etterkant av riksforsamlingen for “det Venskab, som De viste mig under mit Ophold paa Eidsvold. Rigsdagens Ubehageligheder formildedes usigeligen for mig ved den Tilflugt, som jeg havde til Dem, og jeg glemmer vist aldrig de fornyede Beviis, som De gav mig paa Deres Venskab.”³¹⁵ Samlingsstedene hadde også den funksjonen at man mellom riksforsamlingens sesjoner, kunne koordinere utspill og drive arbeidsfordeling.

311 Aall, brev til Lovisa Andrea, 22.2.1814, sitert i Steen, *Breve*, 200 uthevelse original.

312 Idem, brev til Lovisa Andrea, 22.2.1814, sitert i *ibid.*

313 Idem, dagboksnotat, 11.4.1814, i Aall, “Jacob Aalls Dagbog”, 370.

314 Idem, “Karakteristik over Rigsdagens Medlemmer”, sitert i *ibid.*, 387.

315 Idem, brev til Peder Anker, 2.6.1814, sitert i Steen, *Breve*, 214.

Aall var ikke tilstede under Reins finanstale den 13. mai, men allikevel hadde talen “emotive”-effekt for han fordi han ble informert om den. Aall skrev i dagboken for denne dagen: “Professor Sverdrup skal have holdt en vakker lille Tale; men Provsten Rein derimot holdt en Tale, der vel ansaaes for at være rhetorisk skjøn; men saa fuld af Bitterhed mod dem, som havde andre Ideer om Færelandets Stilling, at det maatte harme enhver ærekjær Mand.”³¹⁶ Nicolai Wergeland noterte seg Reins “Peber og bitre Krydderier”.³¹⁷ To dager senere, 15. mai, skrev Aall brev hjem til kona for å si at han gledet seg til forsamlingen var over så han kunne flykte fra “dette Helvede saa fort jeg kan” da opposisjonspartiet “forfølges og forhaanes paa det skammeligste.”³¹⁸

Sentimentalpatriotiske ritualer

Etter at prins Christian Frederik ble valgt til norsk konge på riksforsamlingen den 17. mai, ble en rekke ritualer iscenesatt. Disse tok sikte på å understreke nordmenns, konstitusjonens og kongens fortreffelighet, samt alle representantenes enighet. Anette Storli Andersen påpekt at lignende ritualer hadde blitt gjennomført i de dramatiske selskapene i Norge etter 1780 og at denne rituelle erfaringen var en del av grunnlaget for at gjennomføringen av grunnlovsarbeidet ble vellykket.³¹⁹ Det utslagsgivende for arbeidets vellykkethet var ifølge Andersen ikke at representantene var beleste i europeiske forfatningsspørsmål, men at de dramatiske selskapene hadde fungert som pre-politiske arenaer hvor medlemmene hadde fått organisasjonstrening. Dette, sammen med ritualene, enighet slik Andersen så det. I det foregående har jeg vist hvordan det emosjonelle regimet vanskeliggjør en slik tolkning.

Når Andersen argumenterer for enighet viser hun i all hovedsak til ritualer som ble gjennomført 18., 19. og 20. mai. På dette tidspunktet var imidlertid de viktigste sakene for selvstendighetsforkjemperne vunnet. For å underbygge sin påstand viser Andersen til to av opposisjonens viktige personer, Jacob Aall og Nicolai Wergeland, som begge viste tegn til å ha blitt berørt av ritualene. Aall skrev i dagboken for 20. mai at “Alle tilstædeværende vare bevægede og man saae endog Taarer i manges Øjne” og Wergeland skrev i et privat brev datert samme dag at: “Med Taarer i Øinene og de meest brændende Ønsker for det Folks Lykke, vi havde havt den Hæder at repræsentere, forlode vi Eidsvold.”³²⁰ Men Andersens sitater av Aall og Wergeland tilslører virkningen av det herskende emosjonelle regimet. Hun

316 Idem, dagboksnotat, 13.5.1814, i Aall, “Jacob Alls Dagbog”, 383.

317 Wergeland, privat brev, 13.5.1814, i Wergeland, *Fortrolige Breve Til En Ven*, 117.

318 Aall, brev til Lovisa Andrea, 15.5.1814, sitert i Steen, *Breve*, 212.

319 Andersen, *Deus ex Machina?*, 108-113.

320 Aall og Wergeland sitert i *ibid.*, 112.

unnlater nemlig å påpeke det ambivalente i opposisjonens reaksjoner på de avsluttende seremoniene. Andersen har rett i at ritualene beveget Aall og Wergeland. Men jeg tror det er mer riktig å si at ritualene var effektive, først og fremst for selvstendighetspartiet og i begrenset grad for unionspartiet, enn å si at de skapte enighet som sådan. Wergelands glede over disse ritualene handlet om en følelse av å endelig få anerkjennelse fra sine fiender: “selv mine første Modstandere bevidnede mig deres Agtelse og kaldte mig sine Venner.”³²¹

Den ambivalente gleden kom også fram i Wergelands oppfatning av ritualene den 20. mai som for han representerte “Forsoning, *Forglemmelse*, Enighed, Venskab, Broderskab.”³²² Wergeland gav her uttrykk for sin frustrasjon med det han oppfattet som ritualenes hensikt. Slik han så det ble ritualene utført for å feie det emosjonelle regimet, som nå ikke var nødvendig lenger, under teppet. Det samme ses i hvordan han beklaget seg over at Georg Sverdrup, som på dette tidspunktet var president, appellerte til å “skilles ad uden Nag”. Wergeland bemerket seg her Sverdrups vennlige språklige tone og sukket over at denne imøtekommenheten ikke hadde blitt vist tidligere. Han så Sverdrups håndsutrekning som intet annet enn selvstendighetspartiets ønske om å “glatte Overfladen” og dermed late som om den emosjonelle lidelsen de hadde påført unionspartiet var glemt.

Det er et trekk ved “emotives” i sin alminnelighet at de ikke er klare og tydelige. Å uttrykke følelser har potensial til å forandre følelsene som forsøkes uttrykt. Derfor er det ikke overraskende at Wergeland kan ha blitt berørt av sterke ritualer, på tross av forfølgelsen han hadde opplevd i ukesvis. Det samme kan synes å gjelde Aall. Selv om han ble beveget, så skrev han allerede dagen etter i dagboken sin at “endeligen hilsede jeg den sidste Dag som jeg heel skulde tilbringe paa Edsvold [og] kun denne Tanke stemte mig til Munterhed.”³²³ Aalls og Wergelands skildringer om å ha blitt berørt av ritualene bør ikke ses som uttrykk for falskhet. Teorien om “emotives” åpner for at de emosjonelle reaksjonene bør forstås som at ritualene var effektive, dog ikke så effektive som de var for selvstendighetsmennene. Disse ritualene var også grunnleggende annerledes enn noen av de tidligere talene ettersom enighet var målet og ikke mer eller mindre kamuflerte beskyldninger om et upatriotisk sinnelag.

En lignende ambivalent glede ses også hos Bloms senere nedtegnelser. Her kommenterte han en tale som Christian Frederik hadde holdt den 19. mai. I talen hadde prinsen oppfordret til enighet og samhold: “Drager hjem, Medborgere! med den lønnede

321 Idem, privat brev, 20.5.1814, i Wergeland, *Fortrolige Breve Til En Ven*, 148.

322 Ibid., 146, uthevelse tillagt. De følgende sitatene er fra *ibid.*, 147.

323 Aall, dagboksnotat, 20.5.1814, i Aall, “Jacob Aalls Dagbog”, 385.

Overbevisning, at Enhver har handlet med det Fædrelandssind, der besjæler ham”.³²⁴ I Bloms kommentar over prinsens tale skimtes Christian Frederiks emosjonelle plastisitet og Bloms ambivalente glede. På den ene side hadde talen “rhetorisk Værd” på grunn av prinsens “behagelige” og “naturlige Veltalenhed”. Hele forsamlingen ble satt i en i “høieste Grad spændt Sindsstemning.” Prinsen behersket den offentlige ressursen som sentimentalismen var. Det var “imidlertid ikke Glædesfølelser over Fædrelandets Frelse, der rørte sig hos Forsamlingen; det var meget mere en blandet Følelse av Haab og dunkel Anelse, og *man tvang sig*, saa at sige, til at glæde sig over det nærværende, for at vende Blikket fra den skjebnesvangre fremtid.” Blom impliserte her at også blant selvstendighetspartiet var gleden ikke ublandet. At opposisjonspartiet følte behovet for å tvinge seg til å føle på gleden var én ting. Selvstendighetspartiets forsonende tilnærming på slutten av riksforsamlingen var ikke enkel å godta. Men hvis Blom har rett i at også selvstendighetspartiet måtte tvinge seg til å føle på gleden, kan det tyde på at de “emotives” som de brukte krevde emosjonell anstrengelse for dem selv, og at anstrengelsene i seg selv bidro til å svekke “emotivenes” effektivitet. Blom skrev at denne stemningen også ser ut til å ha spredd seg utenfor riksforsamlingen: “De larmende Glædesyttringer kunde ikke tvinge de hemmelige Anelser til Taushed, men disse avlede en Mistænkelighed, lig den som en frygtsom Sømand føler, naar han, for at *skiule sin egen Angest*, bebreider sine Medarbeidere, at de ikke have Tillid til Forsynet.” Med metaforen om sjømannen antydte Blom at bak selvstendighetspartiets feiring lå en angst og en usikkerhet og at unionspartiet var beleilige skyteskiver “for å lette sin egen Uro”. “Emotives” var midlet til å dekke over denne usikkerheten.³²⁵

2.4 Sammenfatning

Dette kapitlet har handlet om en maktkamp hvor emosjoner var en viktig innsatsfaktor for å gjennomføre konkret politikk. Christian Frederik og hans norske allierte skapte et emosjonelt regime for å stigmatisere dem som ikke støttet selvstendighetssaken. Prinsen kan sies å ha hatt et overtak i dette følelsesmaktspeillet først og fremst fordi han ikke stod i frontlinjen. Han slapp med andre ord å konfrontere unionspartiet og ble derfor spart for den emosjonelle innsatsen det var å utøve det emosjonelle regimet han hadde vært med på å etablere. Christian Frederik

324 Alle sitater av Blom i dette avsnittet er hentet fra Blom, *Norges Statsforandring I Aaret 1814*, 194 uthevelse tillagt.

325 Usikkerheten kom også fram hos Frederik Schmidt allerede de første dagene etter riksforsamlingen. På siste side i dagboken (24. mai) skrev han: “Hvordan end Udfaldet bliver, saa er dog Nationalaanden vakt og givet et mægtigt Stød fremad – og om vi falde, beder og haaber jeg til Gud, at vi maae falde med Hæder.” Schmidt, *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger*, 197.

påvirket istedet politikkenes gang i kulissene, blant annet ved å invitere representanter til audienser i sitt private værelse i eidsvollbygningen. Samtidig kan det være verdt å nevne at prinsen måtte forholde seg til stormaktene på en annen måte enn de norske representantene, noe som hadde sine egne emosjonelle implikasjoner for Christian Frederik. Høsten 1814 fortalte han eksempelvis i brev at han var blitt “yderst nervesvag” av krigen og fredsvilkårene.³²⁶ Representantene som arbeidet for selvstendighet derimot måtte utøve konkret emosjonell innsats for å vinne fram i det faktiske politiske arbeidet på riksforsamlingen. Gjennom sentimentalpatriotiske “emotives” fikk selvstendighetspartiet et overtak på unionspartiet og vant fram med sin linje. Kanskje hadde de også samvittighetsfulle kvaler med det emosjonelle regimet de utøvde. Taperne ble unionspartiet som hadde bekymringer knyttet til først og fremst Norges økonomiske bærekraft og den storpolitiske situasjonen, men også at de selv ble mistenkt for å være upatriotiske.

326 Christian Frederik, brev til Anker, 19.10.1814, sitert i Anker et al., *Brevveksling 1814*, 86.

3 Den patriotiske liberalismen: Den norske politiske elitens emosjonelle navigasjon overfor Karl Johan, 1814 – ca. 1830

Den krypende usikkerheten som Blom beskrev i den umiddelbare tiden etter riksforsamlingen kom til å bli bekreftet allerede i løpet av sommeren da ble det klart at stormaktene aktet å følge opp Kieltraktaten. 29. juli brøt det ut krig mellom Norge og Sverige. Mange av selvstendighetsforkjemperne ble skuffet, og det emosjonelle regimet begynte å slå sprekker. De “emotives” som hadde blitt brukt i selvstendighetssakens øyemed var i ferd med å miste sin virkning.

Skuffelsen ble håndtert ved å tilpasse seg emosjonelt til den nye unionen med Sverige ved å identifisere seg med nye maskulinitetsidealer. De kunne ikke lenger appellere til de høye følelsene ved å bruke den sentimentalpatriotiske retorikken, men måtte iscenesette seg som “fornuftige” forvaltere og forsvarere av den norske forfatningen. Den “mandige” forestillingen om den “ansvarlige” og “rolige” realpolitikeren ble et ideal som gav de tidligere selvstendighetsmennene lov til å identifisere seg med unionen som de på våren 1814 hadde polemisert mot. Det betydde også at de måtte legge emosjonelle bånd på seg. De sentimentalpatriotiske “emotives” kunne ikke lenger brukes i samme utstrekning.

Det vil fremgå av det følgende at denne måten å håndtere skuffelsen ikke gjaldt alle politikere i Norge som sådan, men først og fremst embetsmennene og andre som støttet kongens regjering. Den politiske opposisjonen som gjorde seg gjeldende i tiden etter 1814 videreførte den sentimentalpatriotiske retorikken.

3.1 De regjerende: Karl Johan og de regjeringesvennliges “fornuftige” realpolitikk

Før krigen med Sverige brøt ut i slutten av juli, dro en delegasjon av nordmenn, blant dem Christie, til London for å overbevise britene om at selvstendighetsbestrebelsene på riksforsamlingen var uttrykk for en norsk folkeopinion og ikke bare reflekterte Christian Frederiks ønsker. Da Christie stod på båten som skulle bringe han til England, skrev han i reisedagboken om sitt vemod i sentimentalpatriotiske termer. Han fryktet for at nordmenn muligens ville bli utsatt for svensk makt og at “Strømme af Blod mueligen ville flyde gjennem rige Agre”, og han bad til Gud om at han på sin returreise enten måtte vende tilbake til sitt

“elskede, inderlig elskede Norge, lykkelig og frit” eller at det var siste gang han så landet.³²⁷

Sverdrup ble også skuffet. I de nærmeste årene etter 1814 ønsket han intet mindre enn å “flytte til en fjern Vraa for at glemme Verden og glemmes af den”.³²⁸ Sverdrups skuffelse kom allerede rett etter krigens utbrudd i 1814, ifølge Claus Pavels.³²⁹ Da det i løpet av høsten hadde blitt klart at en svensk union var uunngåelig, dro han til Danmark for å unndra seg stortingsforhandlingene som skulle fatte vedtak angående den forestående unionen. Det var i Danmark Sverdrup hadde sine kjæreste venner fra sin oppholdstid i København i årene 1803-1813.³³⁰ En av Sverdrups venner, den norske teologen Svend Borchmann Hersleb, skrev et brev til deres felles venn i Danmark, F. C. Sibbern, som like gjerne kunne vært skrevet av Sverdrup: “Jeg var længe mismodig, og hvert bittert Ord mellem Danske og Norske har krænket mig mere, end nogen personlig Forhaanelse kunne saare mig. Jeg har fra Barndom af elsket det Kongehus, [hvor] jeg i 10 Aar levet [...] og mine kjæreste Venner ere Danske.”³³¹ Schmidt var også skuffet. I september 1814 leflet han, ifølge Pavels, med tanken om si fra seg sitt embete dersom unionen med Sverige ikke kunne unngås.³³² I 1815 gjorde han et forsøk på å få et embete i Danmark, men først i 1817 flyttet han og forble boende der resten av livet.³³³

På tross av skuffelsen deltok flere av dem i det politiske livet. Motzfeldt takket ja til Karl Johans tilbud om å være statsråd. Det samme tilbudet fikk Christie, men takket høflig nei og fungerte i stedet som stortingspresident fra høsten 1814. På sin tur til England hadde Christie fått en realitetsorientering.³³⁴ Innsikten i den storpolitiske situasjonen førte sommeren og høsten 1814 til et stemningsskifte hos de tidligere selvstendighetsforkjemperne. Det gjaldt særlig forholdet til Karl III Johan, opprinnelig Jean Baptiste Bernadotte, som ble konge i Norge fra 1818. Han fikk et rykte for å være en forsvarer av folkefriheten. Selv den senere norskpatrioten Henrik Wergeland, sønn av eidsvollsmannen Nicolai Wergeland, roste Karl Johan som en revolusjonær helt i sin diktning.³³⁵ Men kongen ønsket som flere europeiske monarker på denne tiden å styrke monarkiet. Ryktet som en frihetsforkjemper var en styrke

327 Christie sitert i Jordåen, *Wilhelm F. K. Christie*, 210.

328 Sverdrup sitert i Schnitler, *Eidsvold 1814*, 259. Sverdrup reiste også i 1816 til København for å vedlikeholde forbindelsen til København som flere av hans professorkolleger gjorde. Daae, *Stemninger*, 45f.

329 Pavels, dagboksnotat, 29.7.1814, i *Claus Pavels's Biografi og Dagbøger*, 216.

330 Schnitler, *Eidsvold 1814*, 255f.; Andresen, *Opplysningsidéer*, 101.

331 Hersleb, brev til F. C. Sibbern, 5.12.1817, sitert i Daae, *Stemninger*, 45.

332 Pavels, dagboksnotat, 5.9.1814, i *Claus Pavels's Biografi og Dagbøger*, 254.

333 Grunnene til at han flyttet er sannsynligvis sammensatte som Ludvig Daae har pekt på. Se Pavels,

dagboksnotat, 24.5.1817, i Pavels et al., *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817-1822*, 106 (fotnote 1).

Daae pekte blant annet på skuffelsen over unionen og at Schmidt lenge hadde hatt ønsker om å bo i Danmark, også før 1814. Det gjorde også Knut Nygaard og Sverre Steen. Nygaard, *Nordmenns syn på Danmark*, 283f.; Steen, *1814*, 149.

334 Jordåen, *Wilhelm F.K. Christie*, 213.

335 Seip, *Utsikt*, 71.

for kongen. Overfor nordmennene kom han til å bruke noe av den samme taktikken som Napoleon hadde brukt i Frankrike.³³⁶ Napoleons taktikk handlet om å akseptere alle samfunnsklasser, både tidligere monarkister og de mest ytterliggående republikanere for å skape et mest mulig stabilt politisk regime. Han var ikke opptatt av ektefølt lojalitet slik Christian Frederik hadde forlangt av nordmennene våren 1814. Det å vise overfladisk støtte overfor unionens sak var nok. Ved å straffe enkeltpersoner ville Napoleon ikke renske ut alle potensielle regimemotstandere, men styrke de som støttet regimet enten av frykt eller opportuniste. Det var en emosjonell form for undertrykkelsesstrategi som hadde fellesstrekk med Ludvig XIVs enevelde. Gjennom straff av avvikere og et strengt byråkrati og en gjenopplivet æreskultur skapte han rom for at borgerne kunne manøvrere emosjonelt. I den forstand var det en strategi som i større grad var i overensstemmelse med teorien om “emotives” enn den strategien som ble brukt av jakobinernes krav om ærlighet.

Karl Johan brukte i Norge noe av den samme emosjonelle strategien. Jens Arup Seip kalte den for “vredens sky og nådens sol.”³³⁷ Som Napoleons marskalk kjente han til strategien. Karl Johan var en rik mann og visste bruke dette gjennom å utøse pengegaver i form av årlige pensjoner og lån som det ikke hastet med å tilbakebetale. Han gav også embeter og æresbevisninger i form av ordener og titler til nordmenn for å kjøpe lojalitet. I tillegg gav kongen også penger til fattige i Norge for å få et godt rykte. Men “nådens sol” hadde en bakside. Karl Johan hadde langsiktige planer om å “få istand en fullkommen union mellom Sverige og Norge”, sa han til en engelsk minister i 1824.³³⁸ Karl Johan brukte skremselspropaganda og dermed følelser som maktinstrument. For å få gjennomslag for sin ønskede politikk overvåket han nordmennene gjennom svenske spioner, postsensur og kontroll med norsk frimurerlosje og truet stortingsmennene med fysisk straff. I 1818 fremmet han et grunnlovsforslag om å begrense trykkefriheten i Norge på grunn av den fremvoksende norske opposisjonspressens krasse utfall mot unionen. I 1821 gjentok han dette forslaget, i tillegg til å foreslå absolutt veto for seg selv slik at han som konge kunne sette foten ned i forhold til norske stortingsvedtak som han ikke likte. Fra kongens side var det særlig to saker fra det norske stortingets side som kom til å provosere. Det var opposisjonens ønsker om å oppheve adelens rettigheter i Norge og motstanden mot at Norge skulle ta på seg for store byrder i forbindelse med gjeldsoppgjøret med Danmark. Kongen truet de norske politikerne med at hvis de ikke gav etter i disse to sakene ville de europeiske stormaktene trekkes inn i

336 Reddy, *Navigation of Feeling*, 202f.

337 Seip, *Utsikt*, 71.

338 Karl Johan sitert i *ibid.*, 73.

bildet og føre krig mot Norge. Karl Johan truet også med å sende 3000 svenske soldater for å legge press på stortinget. Det ble oppfattet som en trussel om statskupp og vakte derfor stor motstand i Norge. Selv den tidligere svenskvennlige grev Wedel ble forarget. Den norske politiske eliten hadde derfor noe å samle seg mot; den svenske kongens maktbestrebelse. Det nedfelte seg i det som i norsk historiografi er blitt kalt “grunnlovskonservatismen”.³³⁹ Det handlet om å vokte om grunnloven fra Eidsvoll.

De norske politikernes samling mot kongen tilslørte ikke de klare standsmessige skillelinjene i Norge. Embetsstanden var en av tre stender hvor de to andre var bøndene og byborgerskapet. Disse stendene var høyst forskjellig i både næringsgrunnlag, levemåte, tankeverden, kleskode og atferdsnormer.³⁴⁰ Mens embetsmennene i tiden etter 1814 i stor grad ble regjeringsvennlige, ble byborgerne og bøndene i stor grad opposisjonelle. Embetsmennene var i denne perioden av norsk historie en elite både kulturelt og økonomisk. Deres utdanning og embetsrang gav dem en standsfølelse som kastet en glans av ære på dem i forhold til de andre stendene. Mens bonden brukte kofte og byborgeren drakt, brukte embetsmannen uniform som ifølge Carl Schnitler ble et æressymbol i tiden.³⁴¹ Embetsmennene hadde en selvbevisst trang til å skille seg ut ved statussymboler som maktens bærere. Opptattheten med uniformer strakte seg også til velhavende kjøpmenn som kunne kjøpe titler som gav adgang til å bruke uniform og i 1820 fikk studentene uniform. Opptattheten med uniformer ble nærmest sykkelig og kan ses i 1820- og 1830-årenes portretter. Æreskulturen ble internalisert som holdninger, ifølge Schnitler, særlig hos embetsmenn: “Man bevæget sig paa en værdigere og mere avmaalt maate, og man kjendte ikke noget til at sitte eller ligge henslængt i lænestoler eller chaiselonguer. Holdningen var - som portrættene viser - streng, militær og værdig like-som stolene selv, som betegnende nok saagodtsom aldri var stoppet i ryggen.”³⁴² Dette ble hånet av den nasjonalistiske opposisjonspressen som omtalte de uniformerte som “militaire Pyntedukker” og “bestjernede Herrer med Ordner og Stjerner, Snørliv, Sværd og Sporer”.³⁴³

De regjeringsvennlige embetsmennene fryktet for at den borgerlige opposisjonens antisvenske politikk ville vekke reaksjoner hos først og fremst Karl Johan, men også hos de europeiske stormaktene. De stod således i en vanskelig posisjon mellom Karl Johan på den ene siden og den antisvenske opposisjonen, alliert med bøndene, på den andre siden. Kongens bruk av følelser som maktmiddel fungerte ikke like godt på opposisjonen fordi stortinget

339 Sejersted, *Den vanskelige frihet*, 65-69.

340 For utfyllende informasjon om standsskillene se *ibid*, 274-279; Seip, *Utsikt*, 63.

341 Schnitler, *Slegten*, 270f.

342 *Ibid.*, 249.

343 Sitert i *ibid.*, 270.

hadde en svakere konstitusjonell tilknytning til kongen og var derfor i mindre grad eksponert for kontakt med kongen. Opposisjonen tolket embetsmennenes regjeringvennlighet som et uttrykk for opportuniste, selv om menn som Christie og Motzfeldt fremdeles anså seg som opposisjonelle. Et brev fra Motzfeldt til Christie etter at sistnevnte hadde valgt å trekke seg fra politisk virksomhet vitner om den emosjonelle lidelsen det var å stå imellom Karl Johan og opposisjonen. Motzfeldt beklaget seg over nyheten om at Christie trakk seg fra sitt politiske virke i stortinget, men uttrykte forståelse ettersom han hadde måttet utholde mange “Ubehageligheder, [og] Uforstand”.³⁴⁴ Her siktet han til opposisjonens politiske kultur generelt og demonisering av embetsmenn mistenkt for mangel på “sann” patriotisme spesielt. Opposisjonen kjøpte med andre ord ikke de regjeringvennliges nye maskuline iscenesettelse som fornuftige og nøkterne forsvarere av den norske forfatningen. Motzfeldt skrev at dette uansett bare måtte være et engangstilfelle, et pusterom, slik at Christie igjen kunne komme tilbake uthvilt for å kjempe for landets beste. Noe annet ville kunne bli katastrofalt for Norge. Opposisjonens retorikk var preget av den manikeiske sentimentalismen, noe Jacob Aall påpekte i 1816 i brev til sin kone. Etter å ha beskrevet hvordan han på grunn av sin moderate holdning ble regnet blant “Aristokraterne”, skrev han at han heller ville “miste den falske Glans, som [stortingets] excentriske Del utbreder over de uægte Patrioter, end handle mod Samvittighed og Pligt”.³⁴⁵

Den realpolitiske innstillingen som de regjeringvennlige anså som nødvendig førte til at de måtte distansere seg fra sin tidligere steile sentimentalpatriotiske innstilling. Et eksempel på det er saken som handlet om opphevelsen av adelen som opposisjonen først og fremst støttet fordi de fryktet at det kunne bli et maktredskap i kongens hånd. På tross av at anti-adelighet var et av sentimentalismens og de emosjonelle tilfluktsstedenes fremste idealer, beklaget Motzfeldt seg over opposisjonens bestrebelser i denne saken. I dagboken i 1821 bedyret han at han selv ikke var venn av adelsvesenet, men omtalte samtidig spørsmålet om opphevelse av privilegiene som “denne lumpne sak som ei er en pipe tobakk verd i seg selv”.³⁴⁶ I utsagnet ses den økte emosjonelle distansen fra den tidligere sentimentalpatriotiske holdningen fra 1814 og årene før. Karl Johans trusler om krig fungerte også på den teatralsk-sentimentale Falsen som 7. mai 1814 hadde frasagt seg sitt adelsskap og siden møtt opp i borgerdrakt. I 1821 stemte Falsen, som Motzfeldt, og flere embetsmenn for utsettelse av

344 Motzfeldt, brev til Wilhelm F. K. Christie, 11.11.1820, sitert i Motzfeldt et al., *Breve og Optegnelser*, 122.

345 Aall, brev til Lovisa Andrea, 14.5.1816, sitert i Steen, *Breve*, 227.

346 Motzfeldt, dagboksnotat, 26.4.1821, sitert i Motzfeldt et al., *Breve og Optegnelser*, 286.

adelssaken.³⁴⁷

De regjeringsvennliges skuffelse over den norske opposisjonen handlet også om hvordan denne opposisjonen allierte seg med bønder i stortinget. De bekymret seg over det de oppfattet som manglende dannelse og politisk kompetanse hos bøndene, og at de derfor lett kunne manipuleres av det de anså som populistiske folkeforførere. Embetsmennene bekymret seg for at bøndenes politikk ville føre til politisk anarki. Men dypere var bekymringen for at opposisjonens politiske virksomhet i siste instans ville kunne føre til at hele den norske grunnloven ble omstyrtet av at Karl Johan ble provosert. På riksforsamlingen hadde mange av embetsmennene hatt et positivt syn på bønder på grunn av likhetstankene i opplysningstiden. Kanskje den mest positivt anlagte var Christian Magnus Falsen. Ifølge Falsen selv var det hans lesning av Tyge Rothes bondevennlige skrifter fra 1780-årene som “tendte Lyset i min Barm” og som senere overbeviste han om at den norske odelsretten kunne fungere som et grunnlag for politisk frihet.³⁴⁸ I 1814 fikk alle norske menn stemmerett som var over 25 år, var uavhengige og som betalte statsskatt. Det tilsvarte kanskje så mange som 45 prosent av hele Norges mannlige befolkning.³⁴⁹ Norge hadde med det fått en av Europas mest inkluderende forfatninger gjennom en relativt vid adgang for bønder til å stemme og velges til nasjonalforsamlingen. Selv om bøndene fikk stemmerett og ble valgbare anså embetsmennene at det var de som skulle være de førende i utøvelsen av politikken.

Falsens snuoperasjon i 1821 når det gjaldt både adelssaken og bøndenes innflytelse i norsk politikk er et godt eksempel på hvordan følelser som sådan er elastiske. Ved å iscenesette seg på en ny måte, gjennom bruken av nye adjektiver som “fornuftig”, kunne en tidligere selvstendighetsmann som Falsen etablere emosjonell kontinuitet med fortiden. Gjennom “emotives” kunne han i 1814 og i 1821 oppleve seg som en som ville Norges beste. Denne nye realpolitiske holdningen skulle særlig komme til uttrykk i tidsskriftet *Den norske Tilskuer* som han tok initiativ til i 1817.³⁵⁰ I redaksjonen var også Jonas Rein og offiseren Herman Foss. I 1819 lovet Claus Pavels å komme med bidrag da Rein fikk helseproblemer. Tidsskriftet skulle heve landets politiske og kulturelle kompetanse. Sannsynligvis var det Falsens steile holdning som gjorde at han etterhvert kom til å få et meget nært forhold til Rein. I samme året som de startet tidsskriftet dro de på en tre ukers ferietur sammen, men det som i større grad demonstrerer vennskapet var at Falsen gav sin sønn navnet Jonas Rein Falsen.³⁵¹

347 Steen, *Krise og avspenning*, 160.

348 Falsen sitert i Østvedt, *Christian Magnus Falsen*, 73.

349 Hommerstad, “Bondestrategene”, 49.

350 Nygaard, *Jonas Rein*, 249, 251.

351 Idem, *Christian Magnus Falsen*, 176.

På grunn av at Falsen og Rein hadde vært de mest lidenskapelige selvstendighetsmennene på Eidsvoll, ble tidsskriftet raskt mistenkt for å være rent antisvensk slik *Det Norske Nationalblad* hadde vært fra 1815. Det viste seg imidlertid å ikke stemme. Tidsskriftet fikk i løpet av kort tid et rykte for å være moderat selv om det var utpreget nasjonalt. Redaktørene hadde akseptert unionen, men ville bruke tidsskriftet til å vokte om konstitusjonen og Norges stilling i unionen. Det kom på grunn av sin moderasjon raskt i et motsetningsforhold til de mange opposisjonelle avisene.

Det hersket et politisk syn i tidsskriftet som stemte overrens med embetsstandens politiske og kulturelle dannelse. Det ble spurt om Norge var modne for den friheten man hadde fått i 1814. Redaktørene var misfornøyd med de mange opposisjonelle avisene. Falsens snuoperasjon kom også til uttrykk i at han gav etter for kongens ønsker om absolutt veto. Det samme kom fram i tidsskriftet, noe Karl Johan gledet seg over.³⁵² Falsen bekymret seg meget over det politisk turbulente året 1821, og da tidsskriftet dette året gikk inn, skrev redaksjonen, sannsynligvis ført i pennen av Falsen, at “Sandhed bliver til alle Tider Sandhed, men ikke til alle Tider gavnlig Sandhed”.³⁵³ Det var med andre ord best å tie for å ikke bringe en politisk ulykke over Norge.

Selv om Rein på dette tidspunktet var ute av redaksjonen delte han den skuffelsen over folkets mangel på det embetsmennene så som manglende allmennånd og som *Den norske Tilskuer* stadig oppfordret til, og han delte antagelig også Falsens misnøye med stortingsrepresentantene.³⁵⁴ Også Reins venn fra Quodlibet, Motzfeldt, nå statsråd i Stockholm, var skuffet over måten det dannet seg bondekoalisjoner på stortinget. I løpet av 1821 mente han at Falsens forslag om å innføre fri plassering for representanter i stortinget kunne ha noe for seg. Det var imidlertid kontroversielt på grunn av samtidsidealet om den uavhengige representant, men ettersom et slikt forslag sannsynligvis ville gjøre det lettere å kontrollere bondekoalisjonen, ville man ifølge Motzfeldt kunne bekjempe et onde med et annet.³⁵⁵

3.2 En opposisjon til besvær: “Maskulin” og sentimentalpatriotisk politisering

“Norge, vort herlige Fædreland, Kæmpers Vugge, Frihedens gamle Hjem, vilde blive

352 Steen, *Krise og avspenning*, 227. Karl Johan skrev om Falsens mer regjeringsvennlige linje dette året at Falsen nå vandret “på den gode vej, ligesom jeg ellers betragter ham som rigets mest oplyste mand i alt”. Karl Johan sitert i Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 227.

353 Sitatet stod i uthevede former. Sitert i Nygaard, *Jonas Rein*, 260.

354 Det er Knut Nygaards oppfatning i *ibid.*, 261.

355 Hommerstad, “De stridende Partier”, 108.

Slavers Bolig. Norske Sæder, Norsk Sprog vilde uddøe, og kun findes i Krønikerne; vore Børn og Børnebørn vilde, mørke og tause, naar de for Svenske Herrer maatte dyrke den Jord, som endnu er vor Eiendom, hvergang de af deres Haand modtog de Naadesmuler, hvormed de maatte opholde deres elendige Liv, skære Tænder, ryste deres Lænker og forbande vort Minde! Oprør, indbyrdes blodig Krig vilde blive den visse Følge, og Enden vilde blive enten almindelig Ødelæggelse eller endnu haardere Slaverie!”³⁵⁶

Denne kraftige salven ble levert i den ytterliggående opposisjonsavisen *Det Norske Nationalblad* (1815-21) av advokaten Jonas Anton Hielm (1782-1848) i 1821, en jevnaldrende med Christian Magnus Falsen og viktig opposisjonsfigur som skribent og rådgiver for bonde- og byborgerlige opposisjonspolitikere.³⁵⁷ Hielms dystre framtidsbilde beskrev nordmenn som ofre i tråd med kjernekategoriene i det sentimentale narrativ: ulykkestilstanden (*misfortune*). Den klare dikotomiske forestillingen om det gode og onde og den sensitive følsomheten overfor slaveriet var dermed til stede. Sentimentalismen i denne varianten var fremdeles en offentlig ressurs på denne tiden og kunne brukes som maktmiddel. Hielm var i likhet med Falsen også en lidenskapelig demokratisk norgespatriot. Allerede i februar 1814 hadde han, sammen med Christen Pram fra Norske Selskab, vært en av de mest aktive i arbeidet med å skape en forening for nordmenn i København (“Nordmandsforeningen”).³⁵⁸ Det var nettopp Falsen innlegget i avisen var rettet mot på grunn av hans politiske linjeskift i 1821. På grunn av menn som Falsen hadde Norge ikke annet enn disse mørke fremtidsutsiktene i vente, ifølge Hielm.

Sitatet gir også uttrykk for maskulinitetsidealer. Forestillingen om nordmenn i oldtiden som mandige kjemper var maskulinitetsidealer som hos Schøning fikk en funksjon i å styrke den helstatlige patriotismen ved å være et estetisk vakkert produkt. I Norske Selskab hadde idealenes funksjon vært å styrke de norske studentenes samhörighetsfølelse gjennom Johan Nordahl Bruns diktning. I 1814 og senere fikk de samme idealene en politisk funksjon i å være tydelig opposisjonell mot Sverige på riksforsamlingen, på stortinget og i den fremvoksende norske pressen. I årene etter 1814 dukket det opp en rekke nye såkalte opposisjonsaviser og flere av dem fikk en tydelig opposisjonell tone, hvorav *Det Norske Nationalblad* var ett. Avisen målbar en polarisering mellom de patriotiske på den ene siden og

356 Hielm, 10.5.1821, “Prophetier af C.M. Falsen”, 278.

357 Hielm stod i nær kontakt med opposisjonen i stortingsårene 1815-16 og 1818. I 1818 bodde han sammen med en av de mest sentrale opposisjonspolitikere, Pierre Poumeau Flor, og har sannsynligvis vært rådgiver for denne. Wildhagen, “Hielm, Jonas Anton”, 105.

358 Utkastene til vedtektene er gjennomsyret av et sentimentalt språk og idealer. I paragraf to heter det at etter Kieltraktaten skulle Norge være nordmannens “sande og rette Fædreland og da Erkjendelsen og Følelsen heraf vel med Føie kan formodes at være paa det livligste brændende i enhver ægte [...] Nordmands Barm, bliver det [...] for Medlemmerne af dette hæværende Samfund [den] første og helligste Forpligtelse, at bevise sig Nordmandsnavnet Hæder værdig”. Wergeland, *Henrik Wergelands Skrifter I Udvalg* 6, 521.

de regjeringsvennlige som avisen ved en anledning karakteriserte som upatriotiske “Folkehader[e]” på den andre siden.³⁵⁹ Jonas Anton Hielm var en aktiv bidragsyter til avisen, selv om det var hans bror, Hans Abel Hielm, som fungerte som redaktør. I 1821 ble redaktøren dømt for majestetstornærmelse, hvor han svarte med å fremstille seg som et “Offer for sit Fødelands ved hellige Pagter besvorne Frihed” og sammenlignet seg med Frankrikes Ludvig XVI som “førtes til Guillotinen under Menneskevennernes Taarer.”³⁶⁰ Språket var tydelig sentimentalt og skulle stimulere opposisjonelle holdninger. *Patrouillen* (1824-32) fortsatte den samme retorikken, noe også *Morgenbladet* kom til å gjøre. I de tidlige 1830-årene så også *Folkebladet* (1831-1833) og *Statsborgeren* (1831-1835) dagens lys og hadde mye retorisk til felles med opposisjonsavisene fra 1820-årene. *Statsborgeren* var først og fremst en avis for bondeinteresser. Avisene brukte på ingen måter et entydig patriotismebegrep.³⁶¹ Det onde mot det gode stod fast, men ikke innholdet i begrepene. Med denne fleksibiliteten kunne man bruke følelser som maktmiddel ved å formulere anklager om mangel på “sann” patriotisme på ulike måter og ramme de personene man ønsket. *Det Norske Nationalblad* og *Statsborgeren* var ikke fremmede for personangrep, særlig mot regjeringsvennlige de anklaget for å være upatriotiske. En innsender i *Det norske Nationalblad* karakteriserte tidens offentlighet som en “Skrækperiode [hvor det] flyder Blæk istedenfor Blod.”³⁶² Det er på denne bakgrunnen at Karl Johan i 1818 foreslo å begrense ytringsfriheten.

Maskulinitetsidealene var ikke bare norske. David Tjeder har vist hvordan de samme forestillingene kom til uttrykk i Sverige.³⁶³ I 1794 skrev forfatteren Johan Fischerström (1735-96) om nøyaktig de samme idealene som Schøning hadde beskrevet som typisk norske i 1771. Han mente at i fortiden hadde Sverige hatt “ekte menn”, men i hans samtid var de blitt femininiserte av forbruk av luksusvarer og av mangel på fysisk aktivitet. For Fischerström var det å gjenopplive den ekte mannen et ledd i skape patriotiske og nyttige borgere. Men det var først i 1809 at disse idealene skulle få større gjennomslag i Sverige. Dette året var det regimeskifte i Sverige ved kupp og en ny forfatning ble vedtatt. Det var Sveriges mest politisk turbulente år på lang tid, akkurat som Norges 1814. Da ble det som i dag er Finland skilt ut fra Sverige. Mange opplevde dette som en nasjonal og militær ydmykelse. Det tok ikke lang tid

359 Sitert i Schnitler, *Slegten*, 35.

360 Hielm sitert i *ibid.*, 34.

361 Om flertydig patriotismebegrep se Skjæveland, *Nasjonal retorikk i Det norske nationalblad 1815-1821*, 64ff. Et eksempel er hvordan Gustav Peter Blom ble beskyldt for å være en “androgynisk Patriot”, det vil si en som angivelig ikke var en ekte norsk patriot fordi han innnyndet seg under den svenske kongen. Sitert i Laache, *Nordmenn og svensker*, 381.

362 Sitert i Schnitler, *Slegten*, 34.

363 Tjeder, *The power of character*, 135-138, 143-146.

før ledende svenske intellektuelle produserte diktning hvor det feminine syd ble kontrastert med de mannlige nordiske landene. Denne bevegelsen ble legemliggjort i Götiska Förbundet fra 1811.

Det var en forskjell i hvordan opposisjonen på den ene siden og de regjeringsvennlige på den andre siden målbar disse maskulinitetsidealene. Mens opposisjonens forestillinger om mandighet handlet om at menn i det politiske liv skulle ha en konfronterende og oppriktig, det vil si autentisk, innstilling til de nasjonale spørsmålene, handlet de regjeringsvennliges maskulinitetsidealer om den logisk-kalkulerende realpolitikeren som skulle forvalte Norges interesser på en fornuftig måte. Mens en innsender i *Statsborgeren* skrev at det var bare menn “med ægte norske Hjerter, Mænd, I kunne lide paa”, skrev den regjeringsvennlige Claus Pavels i sin dagbok om at det ikke burde være “hverken Kvinder eller Lapse” som håndterte politikken, men “Mænd af Kundskaber, Duelighed og rene Sæder”.³⁶⁴ Det Pavels gjorde i dette dagboksnotatet var å kontrastere alle de personlige rådgiverne Christian Frederik hadde tilknyttet seg i de få månedene han hadde vært i Norge i 1814. Disse rådgiverne hadde alle sine laster og var derfor ikke gode nok for en lettsindig fyrste som Pavels mente Christian Frederik var. Pavels hadde også nært kjennskap til hva som kunne skje om man baserte politikk for mye på følelser. Som en del av den indre kjernen i Hovindkretsen visste han hvor sårbart det var å forstå politikk i familiære termer uten å ta hensyn til storpolitiske forhold.

Det var samtidig ingen vanntette skott mellom opposisjonens og de regjeringsvennliges maskulinitetsidealer. Alle ville at menn alene skulle håndtere politikken. Men mens opposisjonen hadde en sterk tilbøyelighet til å anse samarbeid med kongen som servilitet og derfor som umandighet, så de regjeringsvennlige samarbeid som en god og fornuftig strategi for landets beste. Opposisjonens idealer handlet med andre ord om å ikke være kompromissvillige overfor den svenske unionspartneren. Det ble i samtiden omtalt med ord som “servil, slavisk, feig, dorsk, krypende” etc., slik Seip formulerte det.³⁶⁵ Christian Magnus Falsen var en som beveget seg på tvers av disse idealene. Han nektet eksempelvis i 1814 å avlegge ed til den nye svenske kongen og den norske konstitusjonen i *den* rekkefølgen. Han snudde på det: Konstitusjonen først, kongen deretter.³⁶⁶ Først med kongens trusler om krig innså han at denne steile holdningen ikke ville fungere.

364 *Statsborgeren* sitert i Schnitler, *Slegten*, 430; Pavels, dagboksnotat, 10.4.1815, i Pavels, *Claus Pavels's Dagbogs-Optegnelser 1815-1816*, 59.

365 Seip, *Utsikt*, 92.

366 Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 160. Falsen nektet også å kysse kongens hånd som var etikette da han som en del av den første stortingsdeputasjonen ble sendt til Stockholm for å besøke kongen. Seip, *Utsikt*, 92f.

Kvinnenes rolle i offentligheten ble redusert i 1814. Den rollen Mor Koren hadde hatt i hennes salonglignende krets mistet innflytelse i 1814, og slik ble kvinner i praksis ekskludert fra det offentlige politiske liv. Offentligheten kan i denne forstand sies å ha blitt maskulinisert i 1814, slik Kai Østberg og Hilde Sandvik har påpekt.³⁶⁷ Menn dominerte både i politikken og i pressen fra 1814. Kvinner fikk ikke stemmerett og ble ikke valgbare til nasjonalforsamlingen. Det var mannen som kom til å tale “sant”, “objektivt” og “fornuftig”.³⁶⁸ Kvinner ble henvist til den private sfære.

Selv om forestillingen om at kvinner ikke hørte til offentligheten fikk bredt gjennomslag på grunn av de nye politiske institusjonene og den nye pressen, var de samme forestillingene eldre enn 1814. Allerede i 1790-årene kritiserte Norske Selskabs Knud Lyhne Rahbek den vide adgangen som ble gitt kvinner i Københavns klubbvesen. Håkon Evju har vist hvordan Rahbek i sitt tidsskrift *Den danske Tilskuer*, fremmet denne kritikken inspirert av Rousseaus kvinneideal. Både Bakkehuset og Hovindkretsen var modellert på disse idealene. Rahbek beklaget seg over hvordan kvinnenes deltagelse i selskapslivet på den ene siden førte til at menn ble femininisert og på den andre siden hvordan kvinnene forsømte sine huslige plikter.³⁶⁹ Både Kamma Rahbek og Mor Koren var følsomme kvinner som tok imot menn inn i hjemmets intimsone. Dette var altså idealer som menn som Christie, Motzfeldt, Rein og Pavels kjente godt til. “De bukkede i en pokkers tid”, fortalte Motzfeldt nedlatende i brev til Christie i 1815 om sitt møte med svensk aristokratisk kultur hvor kvinnene hadde vid adgang.³⁷⁰

Den sentimentalpatriotismen som opposisjonen målbar, og som Hielms sitat ovenfor er et eksempel på, smittet over på bondestanden. Hielm ønsket å danne et parti bestående av bønder og andre liberale opposisjonsmenn.³⁷¹ Bøndene begynte å gjøre seg gjeldene allerede i november 1814 ved å mobilisere til strategisk stemmegivning for å få valgt representanter av sin egen stand på det første ordentlige stortinget i 1815. Både på riksforsamlingen og det første overordentlige stortinget høsten 1814 hadde det vært et flertall av embetsmannsrepresentanter. Bøndene tvilte på at sine interesser ble ivaretatt av embetsmennene. De første agitatorene var storbøndene Ole Aaset og Niels Bru på Østlandet som gjennom brevskrivning, budstikker og artikler i aviser oppmuntret til å velge representanter som delte bøndenes

367 Østberg, “Kvinnelighet og mannlighet”, 103; Sandvik, “Gender and Politics Before and After the Norwegian Constitution of 1814”, 333-336.

368 Dette var også et europeisk fenomen. Se Landes, “The Public and the Private Sphere”, 97f.

369 Evju, “I revolusjonens skygge”, 95-98.

370 Motzfeldt, dagboksnotat, 13.10.1814, sitert i Østberg, “Kvinnelighet og mannlighet”, 105.

371 Wildhagen, “Hielm, Jonas Anton”, 107.

interesser. Det vakte reaksjoner blant embetsmennene.³⁷² I mars 1815 skrev Claus Pavels at “Bondestanden har fått en fordervelig innflytelse der kan volde landet tusen ulykker, deri synes alle embetsmenn å være enig.”³⁷³ Under stortingene i 1818 og i 1821 hadde alliansen av byborgere og bønder dannet hemmelige politiske klubber som den etablerte embetsstanden fryktet ville bli områder for koordinering av arbeidet på stortinget.³⁷⁴

Senere trykket eliten blant bøndene politiske katekismer med støtte av den byborgerlige opposisjonen.³⁷⁵ Det var litteratur i bokform som i enkle spørsmål og svar skulle opplyse bønder om den politiske prosessen. På den måten kunne bønder spre sitt budskap i en større bondeoffentlighet. Et viktig poeng var å spre skepsis mot embetsmenn i tillegg til å fremme bøndenes økonomiske ønskepolitikk. Den første katekismen kom i 1821, men den mest vellykkede, *Ola-boka*, kom i 1830 og ble gitt ut av storbonden John Neergaard. Hielm hadde fungert som rådgiver for arbeidet med den, og har sannsynligvis også bidratt til arbeidet med katekismen i 1821. *Ola-boka* var tydelig i sin embetsmannskritikk og brukte den manikeisk-sentimentale virkelighetsanskuelsen i måten den nedlatende omtalte mennesker som støttet embetsmenn som tilhørende de “Stores Side”.³⁷⁶ Retorikken smittet dermed fra en utdannet elite over på bondestanden. Påvirkningen skjedde også gjennom avisen *Statsborgeren* som var den opposisjonsavisen som i størst grad henvendte seg til en større leserkrets enn den politiske eliten.³⁷⁷ Avisen tilhørte 1830-årenes første halvdel. Det var perioden hvor opposisjonen ble stimulert av både den franske julirevolusjonen i 1832 og parlamentsreformen i England samme år. Stortingsvalget dette året førte til en rekord i antall valgte bønder. 44 av 95 representanter var bønder, og kom i samtiden til å bli kalt “bondestortinget”.³⁷⁸

Opposisjonell studentkultur: De høye følelser i Studentersamfundet

Den ettergivende holdningen de regjeringsvennlige målbar, etter press fra Karl Johan, var mindre påtagelig blant studentene ved universitetets studentklubb Studentersamfundet (1812-). Klubben var en slags arvtager etter Norske Selskab etter at Norge fikk eget universitet i 1811.³⁷⁹ Studentene hadde en opposisjonell holdning som kom til uttrykk hvordan

372 Hommerstad, *Politiske Bønder*, 40-45.

373 Pavels, dagboksnotat, 14.3.1815, sitert i *ibid.*, 38.

374 Seip, *Utsikt*, 147f.

375 Hommerstad, *Politiske Bønder*, 52ff.

376 *Ibid.*, 56.

377 Schnitler, *Slegten*, 449-451.

378 Seip, *Utsikt*, 148f.

379 Det følgende er basert på Wallem, *Det norske Studentersamfund*, 80-105. Se også Steen, *Krise og avspenning*, 324-326; Idem, *Konge og storting*, 44-49; Sejersted, *Den vanskelige frihet*, 82f.

de feiret Karl Johans fødselsdag på en lite respektfull måte. Holdningen kom også til uttrykk i deres iver etter å feire 17. mai. På tiårsdagen for Norges grunnlovsdag i 1824 planla flere av Christianias klubber og foreninger å feire. I Studentersamfundet ble dette enstemmig vedtatt. Etter press fra Karl Johan trakk de fleste stortingsmenn og embetsmenn sine navn fra subskripsjonslistene. Eidsvollsmannen Georg Sverdrup forsøkte å overbevise studentene til å utsette festen dagen etter. Christian Magnus Falsen forsøkte som generalprokurør å stoppe studentenes festplaner ved å innkalle til et møte med arrangørene av Studentersamfundet og andre foreninger og klubber.³⁸⁰ Karl Johans press fungerte. Studentene valgte å ikke samle seg selv om noen av dem feiret i små private fester. Kongen så feiringen av 17. mai som en provokasjon mot unionen som hadde grunnlovsdag 4. november, men også mot seg selv personlig. Han var fremdeles redd for at nordmennene ønsket seg tilbake til unionen med Danmark. De neste årene skulle bli en tautrekking mellom kongen og nordmennene når det gjaldt feiringen av 17. mai. Embetsmennene vegret seg i det store og hele for å delta, mens det bredere lag av folket og særlig de unge studentene ikke viste samme reservasjon.

På grunn av studentenes opposisjonelle holdning fikk Studentersamfundet et rykte for å være en “Jakobinerklub”.³⁸¹ Klubbens antisvenske holdning kom til uttrykk i diktning og musikk i klubbens eget organ *Samfundsbladet*.³⁸² Studentersamfundets politiske bevissthet ble økt i 1824 da det ble besluttet å innføre et leserom hvor de abonnerte på de viktigste norske og europeiske avisene. Et av medlemmene gav uttrykk for sin glede over det nye leserommet med den sentimentalpatriotiske retorikken. Ved å lese opposisjonsavisene ville man få innsikt i tidens politiske begivenheter slik at man “dybt og inderlig føler Afskye for de Voldsmænd, der knækkede Frihedens unge Spirer[...] Aldrig skal Despotismens Blodbanner vaie over Norges Fjelde, aldrig skal Mørket mere ruge over vort Fødeland!”³⁸³ Studentersamfundet var en arena hvor det var god spiregrunn for sentimentale “emotives”. Det var imidlertid først og fremst i Henrik Wergelands diktning, sønnen av eidsvollsmannen Nicolai Wergeland, at den norske sentimentalpatriotismen virkelig skulle komme til uttrykk. Han begynte å gjøre seg gjeldende som dikter i hovedstaden i andre halvdel av 1820-årene. Wergeland var på den ene siden inspirert av den politiske opposisjonen, særlig den radikale Jonas Anton Hielm som han hyllet i både dikt og prosa, og på den andre siden var han inspirert av romantikken som natur-

380 Stillingen var nyopprettet i Norge og gitt til Falsen i 1822. Falsen hadde nølende tatt imot embetet på grunn av at han visste at det ville styrke ryktene om han som en som innnyttet seg Karl Johan. Det var en stilling av meget høy rang som innebar å holde kontroll med de norske embetsmennene og lovgivningen. Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 224-227.

381 Nielsen, *Norges Historie efter 1814 B.3*, 2f.

382 Wallem, *Det norske Studentersamfund*, 25.

383 Ibid., 62f.

filosofen Henrich Steffens hadde popularisert i Danmark-Norge fra 1802 og fremover.³⁸⁴ På den måten kom Wergeland nærmest til å gi den norske sentimentalpatriotismen et transcendentalt aspekt. Som medlem av Studentersamfundet bidro han til å gjøre klubben til et slags senter for feiringen av 17. mai. Da dagen ble feiret i 1829 og 1830 ble det satt inn politistyrker mot feirende i Christiania. Studentpatrioten Ludvig Kristensen Daa (1809-77) valgte da å skrive et polemisk skrift. For han måtte alle nordmenn som “kunde skjelne det Sande fra det Falske” elske 17. mai, og han bekymret seg over at “de Følelser” som var “indgroet i Folkets Hjerter” siden 1814, skulle svekkes som en følge av politiets fremferd.³⁸⁵ Daa var som mange i Studentersamfundet blitt radikaliseret gjennom påvirkningen fra juli-revolusjonen i Paris i 1830, og andre nasjonale strømninger i Europa dette året.

Det var ikke bare sentimentale “emotives” som bidro til Studentersamfundets store følelser. Dette ble godt hjulpet av studentenes drikkekultur som fra 1824 hadde blitt intensivert. For å gjøre klubben mer populær ble det fra dette året mulig å samles til drikkelag hver dag i uken. Øl, punsj og mjød kom til å kjennetegne studentkulturen. Henrik Wergeland diktet ved en anledning en lystig vise hvor han hyllet den vulgære stemningen som alkoholen brakte med seg: “Gaar Punschen os i Hovedet i vore Lag, Brødre [...] jo bedre, jo mere Latter.”³⁸⁶ Blant annet på grunn av dette aspektet kom en rekke medlemmer til å melde seg ut i 1829.³⁸⁷

3.3 Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg redegjort for den emosjonelle dynamikken mellom Karl Johan, de opposisjonelle og de regjeringsvennlige. På grunn av kongens bruk av frykt som maktinstrument la de regjeringsvennlige emosjonelle bånd på seg selv og distanserte seg dermed fra sentimentalpatriotiske “emotives”. Mange av de tidligere selvstendighetsmennene kom til å sogne til de regjeringsvennlige og identifiserte seg med nye maskulinitetsidealer for å skape emosjonell kontinuitet med sin tidlige antisvenske aktivisme i 1814. Karl Johan var ikke redd for sentimentalpatriotiske “emotives” i seg selv, men for evnen disse følelsetuttrykkene hadde i å, slik han så det, undergrave unionen. Kongen ville nok vært enig i hvordan presten Stener Johannes Stenersen omtalte og kritiserte retorikken: De “behager sig

384 Sars, *Samlede Værker B.4*, 73 (hyllest til Hielm); Beyer, *Henrik Wergeland og Henrich Steffens*, (Steffens påvirkning på Wergeland).

385 Daa, *Syttende Mai og Politiet*, 12.

386 Ibid., 130.

387 Wallem, *Det norske Studentersamfund*, 60f.

selv saa fortræffelig vel i de skjøntklingende Ord og høitrvende Fraser (Taalemaader), som man fremfører. Man synes sig selv under saadan Tale at være saa høi, saa ædel, at være Sandhedens begeistrede Talsmand; man bliver ofte *rørt* og sat i en, som man tror, sand kristelig, from Sindsstemning ved de skjønne Toner, som man *ligesom udlokkes* af sit eget Bryst [...] og hvad er alligevel det hele uden et tomt, et frygteligt Selvbedrag.”³⁸⁸ Stenersen påpekte her den nære sammenhengen mellom ord og følelser som teorien om “emotives” redegjør for. Jeg avsluttet kapitlet med å vise hvordan den sentimentalpatriotiske retorikken kom til uttrykk hos studentene. Møtet med denne studentkulturen skulle en rekke studenter imidlertid ta avstand fra i de tidligere 1830-årene. Dette er temaet for neste og siste kapittel.

³⁸⁸ Stenersen sitert i Schnitler, *Slegten*, 454f. uthevelser tillagt.

4 Intelligenskretsen mot patriotene: en “maskulin” konfrontasjon med følelser som maktmiddel, 1830 – ca. 1850

I 1833 konfronterte juristen Carl Fougstad i tidsskriftet *Vidar* sentimentalpatriotismen slik den kom til uttrykk i landets opposisjonsaviser og i nasjonalforsamlingen. Han oppfordret alle leserne til å opponere “med Mandemod”.³⁸⁹ Med det hadde Fougstad manet til kamp ved å iscenesette seg som en fryktløs forkjemper for en bedre offentlighet. Oppfordringen kan ses som en programformulering for intelligenskretsens offentlige virke mot sentimentalpatriotismen i 1830-årene. Intelligenskretsen var studenter ved universitetet i Christiania i denne perioden.

I det følgende skal jeg argumentere for at de få avisene og tidsskriftene som fantes i hovedstaden ble en kamplass hvor følelser ble brukt som våpen for å bli toneangivende i Christianias kulturpolitiske offentlighet. Intelligenskretsen brukte følelser som maktinstrument ved å stemple opposisjonens sentimentalpatriotisme som umoden. Følelser ble også brukt som maktmiddel ved å indirekte anklage den dannede overklassen i Christiania som feige for at de ikke aktivt angrep sentimentalpatriotismen. De kom til å identifisere seg med maskulinitetsidealer som gikk på tvers av patriotenes mandighetsforestillinger, og på den måten rettferdiggjorde de både at de ikke var like opposisjonelle i politisk forstand som patriotene og at de distanserte seg fra studentenes festkultur. Jeg skal også argumentere for at intelligenskretsen brukte “emotives” overfor seg selv for å rettferdiggjøre intensiteten i sin egen kampvirksomhet mot patriotene. Dermed skal jeg ikke bare redegjøre for den offentlige konfrontasjonen men også vise hvordan intelligenskretsen opplevde og håndterte den emosjonelt. Den offentlige siden av striden redegjør jeg for ved å vise deres retorikk i hovedstadens aviser og tidsskrifter, og i diktning. For å få fram intelligenskretsens erfaring av konfrontasjonen viser jeg til deres private brev og dagbøker. Jeg tror intelligenskretsen var et emosjonelt fellesskap som ble konstituert gjennom sitt møte med studentkulturen i Christiania. De ble også knyttet sammen emosjonelt i hvordan de forholdt seg til tidens politiske og intellektuelle strømninger i Europa.

Kapitlet er tredelt. Først gir jeg en biografisk skisse av intelligenskretsen og beskriver deres sosio-økonomiske bakgrunn. Deretter redegjør jeg for hvordan de ble konstituert som et

389 Fougstad et al., *Det norske Storting i 1833*, 52.

emosjonelt fellesskap og for hvordan de angrep den patriotiske liberalismen med dette fellesskapet som utgangspunkt.

4.1 Intelligenskretsen: en biografisk skisse

Intelligenskretsen bestod av studenter ved hovedstadsuniversitetet i 1830-årene. De hadde et eget studentsamfunn fra 1832, Studenterforbundet. Det håndskrevne *Forbundsbladet*, tidsskriftet *Vidar* (1832-34) og dagsavisen *Den Constitutionelle* (1836-47) var deres egne meningsorganer. Til denne offentlige virksomheten fikk de økonomisk støtte av den danske forleggeren Johan Fjeldstad Dahl (1807-77) som drev egen bokhandelsvirksomhet i Christiania fra 1832.³⁹⁰ Som studenter tok de tok sikte på å bli embetsmenn, og de lyktes. Dette var et valg som for mange av dem økte sjansene for en framtid med økonomisk sikkerhet. Det var et stort behov for embetsmenn da intelligenskretsen studerte. På grunn av at Norge var en relativt ung stat var det en villet politikk å utbygge statsadministrasjonen. For å bli embetsmann trengtes det embetseksamen fra universitetet som kunne være av teologisk, juridisk, medisinsk eller filologisk art. Inngangsbilletten til universitetet var den såkalte examen artium, som i utgangspunktet kun ble gitt av universitetet og de fire "lærde skolene" i stiftsbyene Bergen, Christiania, Christiansand og Trondheim. Senere kunne man også oppnå artium ved en av latinskolen som ble bygget ut i mindre byer etter 1814. I løpet av de sene 1830- og 1840-årene fikk flere i intelligenskretsen ledende stillinger ved universitetet og andre embeter i statsapparatet. Flere av dem kom til å utgjøre det Rune Slagstad har kalt "de nasjonale strateger"; mennesker som utbygde Norge kulturelt, politisk, infrastrukturelt og økonomisk fram mot slutten av 1800-tallet.³⁹¹ I 1830-årene ble de kalt: "Intelligentsen", "Løver", "Troppister", "Dandyer" eller bare for "Partiet".³⁹² Intelligens var et begrep de selv likte, da de så på seg selv som en intellektuell elite. Løver, troppister og dandyer var nedsettende begreper brukt av deres motstandere på grunn av kretsens forkjærlighet for selskapslivet til den kulturelle overklassen.³⁹³ De ble også beskyldt for å være "danomane" som var en anklage om en kulturell forkjærlighet for Danmark på bekostning av norsk nasjonalitet.³⁹⁴

I løpet av de tidlige 1830-årene økte deres anseelse i hovedstaden, og mange søkte å

390 Bull, "Dahl", 198.

391 Slagstad, *De nasjonale strateger*.

392 Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 112.

393 Ibid., 120.

394 Intelligenskretsen imøtegikk disse anklagene ved flere anledninger. Blant annet i Schweigaard, "Om den litteraire Antidanskhed."; Anonym, "Bidrag til vor Oppositions Historie og Characteristik I".

assosieres med dem og på den måten “henregnes til det gode Selskab” slik historikeren Yngvar Nielsen har uttrykt det.³⁹⁵ Den mest fullstendige listen som finnes av dem som sannsynligvis var en del av kretsen, er en liste på 85 personer som var til stede på avskjedsfesten til Anton Martin Schweigaard da han skulle reise til utlandet i 1833.³⁹⁶

Med embetsmannsbakgrunn var studentene i intelligenskretsen i en privilegert, men også usikker økonomisk stilling. De kunne regne med økonomisk støtte hjemmefra i studietiden. Men selv om et embete var ensbetydende med stabil inntektskilde, var det ikke et pensjonssystem knyttet til embetene. Dermed var embetsmenn i realiteten lønnsarbeidere som ikke hadde noe å falle tilbake på ved alder eller ved sykdom. Det var også bratte lønnsforskjeller innad i embetsverket.³⁹⁷ Av slike grunner innebar studietiden i hovedstaden en økonomisk utfordring. Som det vil fremgå av det følgende måtte derfor flere av medlemmene i intelligenskretsen gi privatundervisning i hovedstaden for å dekke sine utgifter i studietiden. De som kom til å bli de mest sentrale i kretsen ble født i årene 1807-1810. De fleste hadde hatt sin oppvekst i ulike deler av landet før de ble opptatt som studenter i slutten av 1820-årene. Derfor var de ukjente i hovedstaden i den første tiden, noe som gjorde behovet for å skape et emosjonelt fellesskap prekært. De fleste kom fra familier med embetsmannsbakgrunn. Flere av dem hadde eksempelvis fedre med presteembeter, men noen kom også fra handelslekter.

Anton Martin Schweigaard (1808-70) er et eksempel på sistnevnte gruppe. Han ble tidlig i 1830-årene en slags intellektuell leder for intelligenskretsen og hadde vokst opp under vanskelige økonomiske kår på Kragerø i Telemark. Faren drev fra 1811 enkel handelsvirksomhet som gikk dårlig på grunn av fastlandsblokaden under napoleonskrigene som vanskeliggjorde import av varer. Som 14-åring ble Schweigaard sendt til Tyskland for å lære tysk slik at han kunne bli handelsmann. Men hans tysklærer innså raskt at Schweigaard burde velge en annen livsbane på grunn av hans intellektuelle begavelse. Schweigaard lærte tysk, fransk og latin i løpet av to år. Familien ga, på lærerens oppfordring, og på tross av en fortsatt vanskelig økonomisk situasjon, Schweigaard anledning til å starte en akademisk løpebane hvor han raskt utmerket seg. Han ble eksempelvis den første i Norge som tok examen artium med beste karakter i alle fag.³⁹⁸

Schweigaards tysklandsopphold sier noe om den kosmopolitiske livsholdningen som kom til å bli en identitetsmarkør for intelligenskretsen. Dette var særlig tydelig i oppveksten

395 Nielsen, *Norges Historie efter 1814 B.3*, 4.

396 Listen finnes i Aubert, *Anton Martin Schweigaards Barndom og Ungdom 1808-1835*, 209f.

397 Sejersted, *Den vanskelige frihet*, 275f.

398 Keilhaug, “Schweigaard”, 37-39; Aubert, *Barndom og Ungdom*, XXXIV-XXXVI.

til Bernhard Dunker (1809-70). Han ble født i Slesvig, men oppdratt i Norge fra ettårsalderen. I 1807 ble faren, Wilhelm Dunker, gift med den velstående enken Conradine Aamodt. Hun var en kulturorientert person som snakket flere språk og med en interesse for teater som senere skulle smitte over på Bernhard. I hjemmet snakket de tysk til daglig, og Bernhard lærte seg også fransk av moren. Den kosmopolitiske livsholdningen gav dem europeiske impulser som senere skulle bidra til at de etablerte seg som et emosjonelt fellesskap. Ni år gammel kom Bernhard inn på latinskolen hvor han raskt fikk toppkarakterer i alle fag, noe han også fikk da han ble student ved universitetet i 1828. Han valgte jussen og tok juridisk embetseksamen i 1834. I 1841 ble han høyesterettsadvokat og regjeringsadvokat i 1859.³⁹⁹

Både Dunker og Schweigaard er eksempler på at intelligenskretsen utmerket seg som fremragende akademikere. Et annet eksempel er Peter Andreas Munch (1810-63). Han var sønn av sognepresten Edvard Storm Munch på Gjerpen i Skien hvor faren fikk embete i 1813. På prestegården fikk han tidlig privatundervisning av faren og tilgang til farens boksamling som inneholdt gammelnorsk litteratur. Av den grunn kom den unge Munch til å utmerke seg innenfor historiefaget da han ble elev ved Skiens latinskole som ble opprettet i 1823. Da Schweigaard ble elev på samme sted i 1825, startet det som skulle bli et langvarig vennskap mellom han og Munch. Han ble student ved universitetet i 1828 og utmerket seg med toppkarakterer. I 1834 fullførte Munch sin juridiske embetseksamen, men det var historiefaget som han søkte mot. Han ble lektor i historie i 1837 og professor i 1841. Hans innsats som historiker var med å legge grunnlaget for det som i norsk historiografi kalles “den norske historiske skole”, som var en nyorientering som la vekt på kildegransking.⁴⁰⁰

Munch opplevde ikke de samme økonomiske utfordringene som de andre i intelligenskretsen og kunne derfor vie all sin tid til dyptgående historiestudier. Johan Sebastian Cammermeyer Welhaven (1807-1873) kan tjene som eksempel på kretsens økonomiske vanskeligheter. Han hadde sin oppvekst i Bergen hvor faren var prest. Etter hans examen artium i 1825, ble han student ved hovedstadsuniversitetet samme år. Da hans økonomiske understøttelse falt bort i 1828 på grunn av farens død, måtte han understøtte studiene økonomisk ved å gi privatundervisning og ved salg av tegninger. Han valgte også å ty til pengelån. I 1840 opphørte hans økonomiske utfordringer da han oppnådde en lektorstilling i filosofi ved universitetet og avanserte til professor i 1846.⁴⁰¹

Christian Langberg (1810-57) er et eksempel på at også de som i utgangspunktet hadde

399 Østvedt, *Bernhard Dunker*, 7-16.

400 Knudsen, “Munch”, 441-471.

401 Andersen-Næss, “Welhaven”, 401-427; Løchen, *J.S. Welhaven*, 148-150.

foreldre med gode økonomiske inntekter var sårbare. Han ble født i Kristiansand. Faren var embetsmann med solide inntekter som høyesterettsassessor fra 1817 i hovedstaden. Faren nøt stor ære i Christiania som både magistratpresident og ridder av Nordstjerneordenen. Da Langberg ble student i 1828, døde faren og både Christian og familien kom dermed i økonomiske vanskeligheter. Han måtte derfor som flere i intelligenskretsen tjene egne penger til studieoppholdet i hovedstaden. Han var noen år privatsekretær hos stattholderen grev Wedel-Jarlsberg. Han utdannet seg både som jurist og fysiker.⁴⁰²

Både Schweigaard, Welhaven og Munch var medarbeidere i *Vidar* og *Den Constitutionelle*. Det var også Andreas Nicolai Hesselberg Stenersen (1809-50), Frederik Stang (1802-84), Carl Fougstad (1806-71) og andre. Stenersen var, som Welhaven, prestesønn. Han ble undervist av faren til han var 15 år, for deretter å begynne på latinskolen i Christiania hvor han tok examen artium i 1825. Til forskjell fra Welhaven fullførte han sitt påbegynte teologistudium med embetseksamen i 1830.⁴⁰³ Frederik Stang (1802-1884) var noen år eldre enn de hittil nevnte. Han kom fra en handelssekt fra Frederikshald (nå Halden). Hans farfar var en velstående handelsmann som gikk til det uvanlige skrittet å la Stangs far få en akademisk skolegang. Men faren klarte aldri å tilby Stang den samme økonomiske støtten som han selv hadde fått. Stang kom inn på latinskolen i Bergen i 1821 og tok eksamen artium i 1824 som 16-åring med toppkarakter. Han ble student ved universitetet i 1825 og fullførte juridisk embetseksamen i 1828. Som mange andre i intelligenskretsen måtte han gi privatundervisning i hovedstaden for å dekke sine utgifter under studentoppholdet. Han underviste som lektor ved universitetet fram til 1835 da han tok opp advokatyret og praktiserte det fram til han ble statsråd i 1845.⁴⁰⁴ Fougstad ble jurist i 1831 og ble siden medredaktør i *Vidar* og i *Den Constitutionelle* i avisens første leveår.⁴⁰⁵

De økonomiske utfordringene som mange av kretsens medlemmer opplevde i oppveksten og i løpet av studietiden kom til å få implikasjoner for hva slags utdanningsløp de valgte. Flere valgte en juridisk studieretning da det ble oppfattet som en sikrere vei til økonomisk sikkerhet, selv om andre karriereønsker egentlig lå hjertet nærmere. Peter Jonas Collett (1813-51), en av de yngre i kretsen, kan tjene som eksempel. Professor Georg Sverdrup utfordret tidlig i studieforløpet Colletts ønsker om å studere estetiske fag ved å spørre om han var rik. Collett hadde økonomiske utfordringer som mange i intelligenskretsen

402 Irgens, "Langberg", 164f; Langberg, *Oplysninger om Gunder Andersen Langbergs Efterkommere*, 174-176.

403 Hauge, "Stenersen", 500-502.

404 Svare, "Stang", 300-303.

405 Wildhagen, "Fougstad", 214f.

ettersom hans far, eidsvollsmannen Johan Collett (1775-1827), døde i 1827. Etter Sverdrups råd om å studere juss skrev han i dagboken at “Jeg stormede næsten hjem, og Taarerne stode mig virkelig i Øinene ved at see det skjøne, kjære Luftcastel saa pludselig at synke ned i Intet”.⁴⁰⁶ Estetikken måtte forbli en fritidssyssele. Han kom til å fungere som litteraturanmelder i *Den Constitutionelle*.⁴⁰⁷

4.2 Intelligenskretsen konstitueres som et emosjonelt fellesskap

Som nyetablerte studenter ved universitetet hadde de i løpet av få år konstituert seg som et emosjonelt fellesskap. Et av deres møteplasser var et beskjedent hjem i Pilestredet 16 tidlig i 1830-årene.⁴⁰⁸ Her samlet de seg til samvær i boligen til Christian Langbergs mor og hvor Christian fungerte som vert. Det ble sunget og spilt, da det var en musikalsk familie. Det ble også lest opp dikt og holdt samtaler og diskusjoner. Noen av deltagerne her var Schweigaard, Peter Andreas Munch, Welhaven, Frederik Stang, Christian Birch-Reichenwald, Ulrik Anton Motzfeldt, Bernhard Dunker og Andreas Nicolai Hesselberg Stenersen. Mens Welhaven eksellerte i konversasjonskunsten, ble Schweigaard mest lyttet til når det gjaldt estetisk kritikk. “Aa, her er saa hyggeligt”, skal Welhaven ha sagt om samlingene.⁴⁰⁹

En indre kjerne av disse kameratene møttes også hos Schweigaard i hans hybel på lørdager. Det var fire stykker og de ble kalt “klubben”.⁴¹⁰ Foruten Schweigaard var det P.A. Munch, Welhaven og Langberg. Dette var et mer intimt emosjonelt fellesskap enn samlingene i hjemmet til enken Langberg. Schweigaards hybel var enkel, men hadde en fin utsikt over fjorden. Welhaven fortalte at de pleide å “sitte sammen til Kl. 3 om Natten ved en Flaske Vin og Kavringer, Æg og Smørebrød. Vi talte om Schiller, Göthe, Menzel”.⁴¹¹ Det ble aldri brukt punsj, og dermed skilte deg seg kulturelt fra den studentkulturen i Studentersamfundet. Johan Ludvig Alsing, som var i slekt med Schweigaard og bodde i samme bygg, har sannsynligvis fått lov til å overvære noen av samlingene. Han fortalte at det ble talt om både “Alvor og Spøg, mest om Skjønliteratur og om Datidens Strid, Norskheidsiveren.”⁴¹² Striden refererte til spenningen mellom de opposisjonelle og de regjeringsvennlige. Her fikk de med andre ord uttrykt sin frustrasjon med sentimentalpatriotismen.

406 Collett, dagboksnotat, mai 1832, i Collet et al., *Studenteraar*, 61.

407 Bull, “Collett”, 111-113.

408 Det følgende er basert på Aubert, *Barndom og Ungdom*, LVIII-LIX; Østvedt, *Bernhard Dunker*, 17.

409 Welhaven sitert i Løchen, *J.S. Welhaven*, 175.

410 Det følgende er basert på *ibid.*, 175f; Østvedt, *Bernhard Dunker*, 18; Aubert, *Barndom og Ungdom*, LVIII-LXI.

411 Welhaven sitert i *ibid.*, LX.

412 Alsing sitert i *ibid.*

De ble tett knyttet sammen. Welhaven skrev eksempelvis om sine følelser for Christian Langberg at han savnet “de herlige Timer, hvori Venskabets ægte Følelser gjennemqvægede mig ved din Side”.⁴¹³ Schweigaard var mindre sentimental i sin uttrykksmåte. I brev til sin søster skrev han om “en god Ven, Christian Langberg”.⁴¹⁴ Da han var i utlandet takket han Welhaven for et langt brev og sa at å lese det var “omtrent som naar vi har siddet sammen og ræsonneret.”⁴¹⁵ Bernhard Dunker sa ved en anledning til sin datter at han hadde “elsket Welhaven som en kjæreste”.⁴¹⁶

Det fantes også andre samlingsplasser for medlemmene i intelligenskretsen. Bokhandelen til foreleggeren Johan Dahl fikk offentlig karakter.⁴¹⁷ Her samlet det seg litteraturinteresserte mennesker som var opptatt av litteraturkritikk. Dahl synes å ha følt seg bæret over å kunne tilbringe tid med litterære og vitenskapelige talenter som kretsen raskt fikk et rykte for i hovedstaden. Fra 1832 hadde de også et samlingssted i sitt eget student-samfunn, *Studenterforbundet*.⁴¹⁸ De samlet seg også i det private hjemmet til Carl Fougstad og hans kone Caroline etter at disse giftet seg i 1833.⁴¹⁹ Her holdt Caroline livlige selskap og fungerte dermed som en slags salongvertinne.

Jeg kommer i det følgende til å trekke frem to faktorer som bidro til å konstituere intelligenskretsen som et emosjonelt fellesskap. På den ene siden var det møtet med den norske sentimentalpatriotismen slik den hadde tatt form i årene etter 1814, og spesielt dens fornyede styrke i etterkant av julirevolusjonen i Paris i 1830. Intelligenskretsen møtte denne patriotismen i stor grad gjennom studentkulturen. På den andre siden var det møtet med intellektuelle impulser fra Europa. Denne andre faktoren er dermed knyttet til intelligenskretsens kosmopolitisme som identitetsmarkør. Deres utenlandserfaringer gav dem inspirasjon til å konfrontere den norske sentimentalpatriotismen slik de opplevde den.

Studentkulturen

I intelligenskretsens oppfatning utgjorde den politiske opposisjonen og studentenes vulgære festkultur deler av et større kompleks.⁴²⁰ De spurte, slik redaksjonen i *Den norske Tilskuer* omtrent ti år tidligere hadde gjort, om Norge var modne for den politiske friheten.

413 Welhaven, brev til Christian Langberg, 6.5.1830, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*, 5, 18.

414 Schweigaard, brev til Trine, første påskedag 1832, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 101.

415 Idem, brev til Welhaven, 24.12.1834, sitert i *ibid.*, 159.

416 Dunker sitert i Seip, *Demringstid*, 52.

417 Husby, *Den Constitutionelle*, 31-33

418 Nielsen, *Norges Historie efter 1814 B.3*, 1ff.

419 Steinfeld, “Sylfide i den europeiske salong”, 355f.

420 For utfyllende informasjon om dette komplekset se kapittel 3.3.

Schweigaard beklaget seg over studentenes festkultur ved flere anledninger i brev til sin familie, særlig i forbindelse med 17. mai.⁴²¹

De fleste av intelligenskretsens medlemmer var i de første studieårene medlemmer av Studentersamfundet. Det var deres oppfatning av studentkulturen som vulgær som var utslagsgivende for at de brøt ut av klubben, først i 1829 og deretter i 1832.⁴²² I 1829 var foranledningen at et forslag om å forby alkohol ble nedstemt. Noen av de som brøt ut i denne omgang var Frederik Stang, Carl Fougstad og U.A. Motzfeldt. I 1832 var den utløsende årsaken en hendelse hvor to medlemmer ble anklaget for umoralske handlinger. Da disse medlemmene ikke ble ekskludert, brøt over femti medlemmer ut av studentklubben. Disse organiserte seg sammen med de som brøt ut i 1829 i Studenterforbundet.

Intelligenskretsens studentklubb fikk et rykte for å være kjedelig. “Det hele Selskab fremtræder saa lidet egentlig nationalt”, skrev Peter Jonas Collett i dagboken i 1833.⁴²³ Collett er en interessant aktør fordi han i utgangspunktet var sympatisk innstilt til den opposisjonelle studentkulturen og særlig til Henrik Wergelands sentimentalpatriotiske diktning, før han senere kom til å identifisere seg med intelligenskretsen. Collett skrev at Wergeland hadde holdt en hadde holdt “en virkelig begeistret Tale” den 17. mai 1833 som han fremførte med “en Kraft og Fasthed, der var beundringsverdig”.⁴²⁴ Han ble revet med av stemningen som Wergeland klarte å skape og fortalte at han ikke brydde seg om mulige reaksjoner fra kongen og de regjeringsvennlige embetsmennene.

Utenlandsk inspirasjon

Det var ikke bare misnøyen med sentimentalpatriotismen, slik den først og fremst artet seg i Christiania, som hadde bidratt til å konstituere intelligenskretsen som et emosjonelt fellesskap. Deres kosmopolitiske livsholdning bidro til det samme. Holdningen kom til uttrykk i flere brev. Ved en anledning skrev eksempelvis Schweigaard til sin søster at Langberg endelig var “kommen hjem fra sin lange Reise. Han har voxet meget og er i Omgang meget interessant, da han paa sin Tur har havt Anledning til mange Iagttagelser.”⁴²⁵ Til Welhaven skrev han da han selv var på en utenlandsreise i 1833: “Ellers venter jeg mig et rigt Udbytte af Erfaring,

421 Schweigaard, brev til Trine, i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 74 (21.5.1829), 88 (13.5.1830), 110 (mai 1833).

422 For utbrytningen i 1829 se Svare, *Frederik Stang*, 42; For utbrytningen i 1832 se Wallem, *Det norske studentersamfund*, 163ff.; Nielsen, *Norges Historie efter 1814 B.3*, 5-15.

423 Collett, dagboksnotat, mai 1833, i Collett et al., *Studenteraar*, 131.

424 Ibid.

425 Schweigaard, brev til Trine, 2.9.1830, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 90.

Menneskekundskab og Indsigt af mit Ophold her i Berlin.”⁴²⁶ For dem var reising en mulighet til personlig vekst og en nødvendig betingelse for dannelse.

Tidlig i 1830-årene var de studenter og deres reising var derfor begrenset av både tid og økonomi. Men i 1833 dro Schweigaard til Tyskland og Paris i to år etter å ha fått reise-stipend fra universitetet. Jeg tror Schweigaards emosjonelle erfaringer i hans utenlands-opphold var utslagsgivende for den kampen intelligenskretsen kom til å føre mot den norske sentimentalpatriotismen i norsk offentlighet i 1830-årene. Vi har innsikt i Schweigaards erfaringer gjennom brev han sendte til Welhaven i disse årene. I brevene refererte Schweigaard til europeisk diktning, filosofi og politiske forhold, og delte sine tanker om hvordan disse fenomenene hang sammen. Etter bare en måneds opphold i Berlin skrev han i brev til Welhaven at han “har allerede seet meget, hørt meget, men lidet med Beundring, meget med LigeGYldighed og maaske mest med Indignation.”⁴²⁷ Hva som opprørte han får vi inntrykk av gjennom hans beskrivelse av en rystende opplevelse han hadde. Schweigaard beklaget sin bruk av sterke uttrykk, og unnskyldte seg med hendelsens sterke inntrykk. Han hadde overvært en forelesning med den hegelianske filosofen Eduard Gans (1797-1839) ved universitetet i Berlin. Om Gans skrev Schweigaard: “At en saa plump en Charlatan skal staa paa et Katheder og spille en af de første Roller ved Europas første Universitet, er dog at fortvivle over. Jeg har hørt han tvende gange, hvor han udspyede en saadan Masse af Usands med en saa grændseløs Frækhed og Selvbedrag, at min *moraliske Følelse oprørtes i sit Inderste*. [...] Mannen har et proppet Auditorium, der villigen applauderer ham.”⁴²⁸

Schweigaard reagerte her ikke bare mot hegelisk filosofi, men slik han forstod tysk idealistisk filosofi i sin alminnelighet. Han hadde derfor ikke bare lite til overs for Hegel, men også filosofer som Kant, Fichte og Schelling. Her hadde Schweigaard en trosfelle i den tyske poeten Heinrich Heine (1797-1856). Heine hadde fra 1831 levd i eksil i Frankrike. Våren 1833 publiserte han polemiske artikler i Paris rettet mot den tyske romantiske diktetekunsten og tysk idealistisk filosofi.⁴²⁹ Heine kommuniserte først og fremst til et fransk publikum, men også til tyskere i hjemlandet. Ved å gi franskmennene et nytt og kritisk blick på tyske forhold ville han skape en bedre forståelse mellom fransk og tysk kultur. I sitt brev til Welhaven fortalte Schweigaard at han hadde blitt overbegeistret etter å ha lest disse artiklene: “Naar jeg tænker mig Heines sidste Skrift om den tydske Digtekunst, saa kan jeg saa fuldkommen sætte

426 Idem, brev til Welhaven, 5.12.1833, sitert i *ibid.*, 121.

427 Idem, brev til Welhaven, 5.12.1833, sitert i *ibid.*, 119.

428 Idem, brev til Welhaven, 5.12.1833, sitert i *ibid.*, 119f. uthevelse tillagt.

429 Artikkelseerien het *Zur Geschichte der neueren schönen Literatur in Deutschland*. Sammons, *Heinrich Heine*, 188-190.

mig ind i hans Tankegang og er saa forvisset om, at han har skrevet ud af sit Hjertes inderste Overbevisning, at jeg høiligen respekterer hans moralske Charakter, og var Heine her, skulde jeg blive hans Bekjendt og Ven, hvad det saa skulde koste.”⁴³⁰ I Heine så Schweigaard ikke bare en meningsfelle, men en som han kunne identifisere seg med emosjonelt. Han anså det derfor som naturligt at de skulle kunne bli venner. Han var med andre ord ikke fremmed fra tanken om at intelligenskretsens emosjonelle fellesskap også kunne være et transnasjonalt fellesskap. Omtrent tjue år tidligere, hadde Georg Sverdrup, som var en stor beundrer av tysk idealistisk filosofi og romantisk diktetekunst, i et brev til en dansk venn omtalt den idealistiske filosofen Fichte i følgende ordelag: “Jeg elsker ham like høyt som jeg beundrer ham; thi det forekommer mig, som om det ene er ham om Sandheden at gjøre.”⁴³¹ Ordlyden i Schweigaards og Sverdrups kommentarer var forsvinnende like, men dem de beundret var diametrale motsetninger.

Schweigaard mente at han i norske forhold så det samme innenrikspolitiske fenomenet som Heine så i Tyskland. De så en form for nasjonalisme understøttet av både romantisk diktning og litteratur på den ene siden og tysk idealistisk filosofi på den andre siden. Begge tok avstand fra denne formen for nasjonalisme da de mente den tyske idealistiske filosofien og den romantiske diktningen gjorde den virkelighetsfjern. Den var med andre ord for følelsesbasert. I artikkelserien forstod Heine den tyske romantiske diktetekunsten som en reaksjonær bevegelse som passet de konservative myndighetene bra. Ved å rette sitt budskap først og fremst mot et fransk publikum ville han utfordre franskmennenes bilde av Tyskland som var sterkt preget av Madame de Staëls berømte bok *De l'Allemagne* fra 1810. I boken oppfordret hun franskmennene til å ikke glemme de romantiske idealene, som også var sentimentale idealer, og som Napoleon hadde forsøkt å utviske.⁴³² I et tidligere essay fra 1800 hadde hun gjort det samme.⁴³³ Her forsvarte hun sin oppfatning av at i Tyskland anså man følelser (*sentiments*) for å være en slags urkraft som lå dypere i menneskets natur enn fornuftsmessig kalkulasjon. “The same creative force that pumps the blood toward the heart inspires courage and sensibility”, skrev de Staël.⁴³⁴ Det var denne grunnleggende urkraften som hun anklaget Frankrike for å ha undertrykket.

Metaforen om emosjoner som en ukraft som pumper blod ligner på emosjonsteorien

430 Schweigaard, brev til Welhaven, 5.12.1833, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 121.

431 Sverdrup, brev til F. C. Sibbern, 25.12.1811, sitert i Andresen, *Opplysningsidéer*, 82.

432 William Reddy henviser til forskningen til John Claiborne Isbell som viser at De Staël identifiserte seg med sentimentale idealer. Reddy, *Navigation of Feeling*, 207f. Se også Denby, *Sentimental narrative*, 207.

433 Essayet fra 1800 het *De la littérature dans ses rapports avec les institutions sociales*. Reddy, *Navigation of Feeling*, 204.

434 De Staël sitert i *ibid.*, 204.

som Barbara Rosenwein har omtalt som “hydraulisk”.⁴³⁵ I den forstand kan Heine sies å ha villet utfordre De Staëls implisitte emosjonelle “teori”. Han fryktet denne måten å tenke om følelser på og skrev en ny artikkelserie om tyske forhold i løpet av 1834 hvor han utfylte bildet han tidligere hadde gitt ved argumentere for at tysk idealistisk filosofi understøttet den tyske patriotismen.⁴³⁶ I den første artikkelserien kontrasterte han den franske patriotismen med den tyske og skrev at førstnevnte førte til at hjertet “blir oppvarmet, varmen får det til å utvide seg, til å bli større, slik at det ikke bare favner de nærmeste i sin kjærlighet, men hele Frankrike, hele sivilisasjonens land; tyskernes patriotisme består derimot i at hans hjerte blir trangere, det trekker seg sammen som lær i kulden, han begynner å hate det utenlandske, han vil ikke lenger være verdensborger, ikke lenger europeer, bare en innskrenket tysker.”⁴³⁷ Det var den samme kosmopolitismen som intelligenskretsen identifiserte seg med. I den andre artikkelserien angrep Heine urkraften som De Staël snakket om og mente den førte til den “germanske kamplyst [og] det ville berserkraseri som de nordiske diktere synger og kveder så meget om.”⁴³⁸ Her henviste Heine til den utbredte forestillingen om et Europa med det frihetlige Norden og det ufrie Syden. Det var en forestilling som stod i arv til Montesquieus climateori, og som også De Stäel abonnerte på.⁴³⁹

Etter at Schweigaard fikk anledning til å møte Heine i 1834 ble han inspirert til å ta i bruk lignende retorikk selv. Det gjorde han i et polemisk essay rettet mot tysk idealistisk filosofi som ble publisert året etter i det franske tidsskriftet *La France littéraire*.⁴⁴⁰ I essayet finnes det spor etter Schweigaards tilstedeværelse foran kateteret til den hegelske filosofen i Berlin. Han gjorde spesielt narr av beundringen som han opplevde at de hegelske filosofene nøt, og kalte det en “stupid Beundring”. De tyske filosofene var virkelighetsfjerne (ikke-empiriske) ved at de ikke “tænker i sit Studerværelse paa samme Maade, som naar man staar overfor et Publikum”. Polemikken var tydelig i hans bruk av sterkt nedsettende ord som “Tvang” og “Lemlæstelse”, “Spiren til Ødeleggelse”, “Illusjon”, “Banalitet, en Exklusivitet, en Intolerance, en Sekt-Aand” og “Falskhed”. I de private brevene til Welhaven redegjorde Schweigaard for at han var sint på tysk filosofi som fenomen og anklaget de tyske filosofer

435 Se innledningen i denne avhandlingen side 4.

436 Denne artikkelserien het *Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland* og ble publisert i mars, november og desember 1834. Begge artikkelseriene ble senere publisert på fransk i én bok (*De l'Allemagne*) hvor tittelen var en direkte referanse til De Staëls bok med samme tittel. Sammons, *Heinrich Heine*, 188-190.

437 Heine sitert i Waage, *Jeg, vi og de andre*, 213.

438 Ibid., 214f.

439 Beyer et al., *Romantikken*, 323 (De Stäel); Bliksrud, *Den smilende makten*, 100f. (climateori).

440 Essayet het *De la Philosophie Allemande*. Stang et al., *Ungdomsarbeider*, VI. Schweigaard fortalte om sitt møte med Heine i et brev til Welhaven, datert 24.12.1834, i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 159f.

for å være løgnere. Juristprofessoren som utspydde sin lære omtales som en “Charlatan” som er et begrep som konnoterer en løgner. I et senere brev skrev han lignende om hvor mye “Nonsens der fra Katedret bliver præket, hvor megen charlatanisk Bombast der bliver deklameret for at lokke tilhørere med og derved Penge til sig”. I avhandlingen var han mer reservert og sa påpasselig at tyske filosofer ikke utgjorde et “Koteri-System” (sammenvergelse) ettersom han selv ikke kunne peke på konkrete bakenforliggende motiver.⁴⁴¹

Men det var ikke Schweigaard som først og fremst var den som aktivt skulle sette inn støtet mot den norske sentimentalpatriotismen. Det oppfordret han Welhaven til å gjøre ettersom han visste at sin venn var i gang med å skrive et dikt om norske politiske forhold. Inspirert av Heine, oppfordret han Welhaven til å skrive eksplisitt polemisk. Offentligheten burde gjennomsyres av satire, mente han. Dette var omtrent fem måneder før Welhaven publiserte sitt polemiske dikt *Norges Dæmring* som angrep den norske patriotismen. Schweigaard skrev at han hadde tiltro til Welhaven, og at han ofte tenkte på han når han så “Uvittigheden og Smagløsheden” i den norske offentligheten.⁴⁴² Schweigaard fikk en “Følelse [blandet av] Stolthed og Bedrøvelse” når han overveiet betydningen Welhaven kunne ha for en forbedret offentlighet gjennom polemisk diktning. Han må ha kjent til at Welhaven nølte med å bidra i offentligheten av frykt for å bli misforstått. Schweigaard prøvde derfor å oppmuntre Welhaven og sammenlignet han med store europeiske diktere som Goethe og Schiller. Han skrev at disse også hadde hatt samme frykt. Schweigaard kjente også til at Welhaven arbeidet langsomt, og påpekte derfor overfor sin venn at dette var et tegn på kvalitet, på “Kamp og Selvovervindelse.” Her skimtes intelligenskretsens emosjonelle idealer. Å uttrykke følelser skulle ikke gjøres spontant, men behersket. Det skulle være en kamp overfor selvet. I brevet oppmuntret han Welhaven til reisevirksomhet. Ved å reise ville man bli minnet om at man ikke var alene i å kjempe for et bedre offentlig klima. Det var ifølge Schweigaard overalt slik “at en med Smerte og Indignationens Begeistring udtalt Protest mod Forkjertheden ikke alene overalt møder Modstand og Misforstaaelse, men, hvad der er endnu haardere, kvæles ved Kulde og Ligealdighed.” Schweigaard sa her at de poetiske geniers lodd var de samme overalt. Ingen steder ble deres genialitet forstått. Welhaven var derfor ikke “den eneste som lider”. De poetiske genier måtte derfor utøve sin virksomhet med “Smerte og

441 Schweigaard, “Om den tyske Filosofi”, 245, 280 (beundring); *ibid.*, 272f. (virkelighetsfjern); *ibid.*, 276, 245, 263, 283, 289 (nedlatende polemikk); *idem*, brev til Welhaven, 4.5.1834, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 132 (sinne); *idem*, brev til Welhaven, 5.12.1833, sitert i *ibid.*, 119f. (“Charlatan”); *idem*, brev til Welhaven, 13.6.1834, sitert i *ibid.*, 137 (“Nonsens”); *idem*, “Om den tyske Filosofi”, 283 (sammenvergelse).

442 Alle sitater i dette avsnittet er fra *idem*, brev til Welhaven, 13.6.1834, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 140f.

Indignationens Begeistring”. Dette prøvde Schweigaard å vekke i Welhaven så han ikke skulle bli motløs.

På tross av at brevet var ment som oppmuntrende ser det ut til at Welhaven reagerte ved å bli noe mismodig. Det fortalte han om i et brev ti år senere til en nær venn. “Når jeg læste Schweigaards Opmuntringsbreve fra Berlin og Paris, naar han yttrede, at han, i den Retning jeg nu havde angivet, tiltroede mig det Høieste og satte mig ved Siden af de Bedste, da følte jeg mig ringe”, skrev Welhaven. Her fortalte han at han følte seg liten etter å ha blitt sammenlignet med Goethe og Schiller.⁴⁴³

Intelligenskretsens emosjonelle standard

I og med at de etablerte det emosjonelle fellesskapet i opposisjon til sine patriotiske medstudenter, utviklet medlemmene av intelligenskreten også en egen emosjonell identitet i form av en emosjonell standard. De fikk et sett med normer som sa noe om hvilke emosjonelle uttrykk og emosjoner som ble verdsatt og ikke verdsatt. Denne standarden var et uttrykk for felles interesser, verdier og mål. Den skilte seg hovedsakelig fra patriotenes ved sin større skepsis til at følelser skulle uttrykkes uhemmet. Kretsens medlemmer var med andre ord opptatt av å moderere sine følelsesuttrykk. De lot seg ikke bevege emosjonelt av den frihetsfølelsen som norske patrioter hadde tillatt seg å bli beruset av etter at eneveldets emosjonelle regime gikk til grunn i 1814.

Tvert imot valgte intelligenskreten å ta avstand fra impulsive følelsesuttrykk. Det de tillot seg å uttrykke av sterke følelser måtte først gjennom en slags sjelelig bearbeidelsesprosess. Dette ble antydnet i hvordan avisen *Den Constitutionelles* redaktør Andreas Munch anmeldte en av Welhavens diktsamlinger: “En mørk, sorgfuld Stemning aander fra de fleste af dette Binds lyriske Digte, men denne Tristesse nedsynker ikke til elegisk Sentimentalitet eller til hjælpeløs Klage, den finder sit Supplement og sin Lægedom i Naturens Betragtning og i Sjælens inderste Kraft.”⁴⁴⁴ Å mobilisere denne indre kraften, kan ses som et emosjonelt ideal hos intelligenskreten. Idealet handlet om å gjøre en emosjonell innsats for å tøyde de følelsene som man kjente på, for så å uttrykke dem på en bearbeidet måte. For intelligenskreten var derfor ikke det å gi uttrykk for følelser noe udelt positivt i seg selv. Munch fortsatte med å si at Welhaven har “vidst at beherske sin Sorg og sin Strid og at gjøre sig dem underdanige”.⁴⁴⁵ Det å beherske “sin Strid” handlet for dem om å kontrollere det menneskelige

443 Welhaven, brev til Hjalmar Kjerulf, 16.12.1844, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*. 5, 202f.

444 Halfdan Kjerulf siterte Munch i brev til sin bror Hjalmar, 2.1.1845, Moe, *Halfdan Kjerulf*, 82.

445 Ibid.

følelsesliv. Hos Schweigaard var det likeledes. Følelsene måtte ikke uttrykkes med “Lidenskab” da det “fjerner Sindighed og rolig Overveielse”, fortalte han i brev til familien.⁴⁴⁶

Dette betydde imidlertid ikke at intelligenskretsen ønsket å forby følelsesuttrykk i sin alminnelighet. I deres private brev og dagbøker er det flere følelsesladete passasjer. Og i deres syn på litteratur var det å uttrykke følelser også et gode. Men det var ikke de lidenskapelige følelser som ble oppvurdert, men det de oppfattet som hverdagslige og alminnelige menneskelige følelser. I et foredrag i Studenterforbundet i 1833 talte Schweigaard om at litteraturens heltefigurer måtte fremstilles som virkelige mennesker som kunne gråte fordi det ikke var “nogen Skam at være *menneskelig svag*, aldenstund det ikke er nogen Skam at være Menneske.”⁴⁴⁷ I den forstand oppfattet intelligenskretsen selv at det var et element av realisme i deres emosjonelle standard. I litteratur og poesi ville de fremstille mennesker slik de virkelig var uten å modellere dem etter heltefigurer fra antikken slik det hadde vært vanlig i de foregående tiårene.

Fokuset på prosessering av følelser kan forklares av “emotives”-teorien. Sistnevnte teori og intelligenskretsens emosjonelle standard opererer med en forestilling om at følelser kan vedlikeholdes og endres ved trening. “Emotives”-teorien ser på følelser som tillærte vaner som også kan endres, men som dog krever aktiv innsats over tid. Intelligenskretsens “teori” avvok imidlertid fra “emotives”-teorien på en annen måte. De trodde nemlig at falske, og dermed uønskede, følelser skulle bearbeides og transformeres på en måte som gjorde dem til uttrykk for ens dypeste og sanneste følelser. Forestillingen om at følelser kan være enten sanne eller falske er fraværende fra “emotives”-teorien. En nærlesning av brev mellom venner innad i intelligenskretsen viser at de trodde de kunne forstå hverandre på et indre og sant plan. Welhaven skrev ved en anledning et brev til en venn at på grunn av hans erfaring så kunne han “lettere sætte mig ind i Deres Stemning”.⁴⁴⁸ “Emotives”-teorien derimot hevder at uttrykk for følelser ikke er selvrefererende, ettersom en følelse har potensial til å forandre seg i det den uttrykkes. Følelser er dermed ikke sanne eller falske, og ingen har direkte tilgang til dem, selv ikke den som uttrykker dem. Emosjoner er med andre ord ikke statiske størrelser, men glir over i hverandre.⁴⁴⁹

Senere kommer jeg tilbake til hvordan denne emosjonelle standarden ikke kan ses løsrevet fra intelligenskretsens kamp for unngå en skambelagt tilværelse. Gjennom å erverve

446 Schweigaard, brev til bestemoren, 9.5.1828, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 54.

447 Idem sitert i Heber, *Norsk Realisme*, 9. Uthevelsen er ikke fra Schweigaard, men fra en innsender i forbundets håndskrevne blad (*Forbundsbladet*) ifølge Lily Heber. Se *ibid*.

448 Welhaven, brev til Hjalmar Kjerulf, 16.12.1844, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*, 5, 203.

449 Om følelsene som ikke-statiske størrelser se Rosenwein, *Emotional Communities*, 194, fotnote 4.

et statsembete fulgte en økonomisk trygghet som ble oppfattet av intelligenskretsen som en måte å oppnå “respektabilitet”.⁴⁵⁰ Foreløpig skal jeg bare vise hvordan “emotives”-teorien kaster lys på problematiske sider ved intelligenskretsens emosjonelle standard. Disse problemene kom frem i hvordan kretsens medlemmer ved flere anledninger omtalte sine eksistensielle vilkår. De forsøkte for eksempel å neglisjere følelsene av motløshet som fulgte av økonomisk usikkerhet, og dermed en mangel på ære. Welhavens brev til sin kreditor Johan Dahl vitner om hvordan den emosjonelle standarden hadde problematiske sider. I et av brevene fortalte han om hvordan det var umulig for et sunt menneske å produsere god poesi under de økonomiske vilkårene han levde under: “Det er allerede en uhyre Operation at bringe sit Sind i Ligevægt under disse Plager, men nu at lade det stige til Munterhed og fuldkommen Selvforglemmelse og saa drive det til en aandelig Produktion, der skal være genial og – vittig! o det er næsten latterligt! - Man maatte være en Gud eller idetmindste [...] følelsesløs for Ulykken [...] for under saadanne Omstændigheder at skyde Fart med sin Sjæls Virksomhed”.⁴⁵¹ Her uttrykte Welhaven at det var problematiske sider ved et ideal om å kontrollere følelsene under alle slags omstendigheter. Ideelt sett skulle det mentale liv, ifølge Welhaven, være i likevekt til enhver tid. For å oppnå dette innrømmet han her at man måtte fullt og helt ignorere sin faktiske følelsesmessige tilstand. Brevet til Dahl ble skrevet når han holdt på med diktet *Norges Dæmring* som han håpte å slå igjennom som dikter med. Derfor handlet diktet aldri bare om å rette et polemisk angrep mot patriotene.

På tross av slike anfektelser vedvarte det emosjonelle idealet om å kontrollere sine følelser. Det kom fram i et brev Welhaven sendte til sin åtte år yngre og fortrolige venn Hjalmar Kjerulf. Brevet illustrerer hvordan intelligenskretsen forsøkte å håndtere følelser av motløshet. På dette tidspunktet studerte Hjalmar malerkunst i Düsseldorf og hadde problemer med å betale sine utgifter. Han hadde søkt om stipend, men da det drøyde med å bli innvilget, bidro hans familie, som selv hadde økonomiske utfordringer, så godt de kunne.⁴⁵² Welhaven skrev brevet etter at Hjalmar hadde fortalt om sine tvilstanker i forhold til sin malerutdannelse.⁴⁵³ Welhaven trøstet han ved å fortelle om anfektelsene han selv hadde hatt ti år tidligere som ung student med dikterambisjoner i Christiania. I brevet nevnte han imidlertid

450 Se kapittel 4.3.

451 Welhaven, brev til Johan Dahl, mai 1834, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*. 5, 37.

452 De økonomiske utfordringene kom fram i brev mellom brødrene Hjalmar og Halfdan Kjerulf. Hjalmar, brev til Halfdan, 24.11.1845, i Moe, *Halfdan Kjerulf*, 122f; Halfdan, brev til Hjalmar, 15.12.1845, i *ibid.*, 131.

Hjalmar passet inn i intelligenskretsens typiske sosio-økonomiske trekk. Han var kosmopolitisk anlagt og hadde tidligere tatt en «fornuftig» utdannelse som ingeniørløytnant, men hadde en sparsommelig økonomi, særlig etter at faren døde i 1841. Se *ibid.*, 5, 35.

453 Hjalmar, brev til Welhaven, 10.12.1845, i *ibid.*, 126-131.

ikke økonomiske utfordringer, men behandlet Hjalmars motløshet utelukkende som et mentalt anliggende. Tvilen var, ifølge Welhaven, et mysterium, og nøkkelen til å komme ut av tvilen lå til syvende og sist hos den tvilende. Han fortsatte å fortelle om hvordan han i 1830-årene “havde overvundet Tvivlen og holdt mig selv fast, medens jeg var overladt til mig selv!”⁴⁵⁴ Her var det emosjonelle fellesskapet til intelligenskretsen i funksjon. Selv om Hjalmar ble oppfordret til selv å overvinne sine følelser, var Welhaven en venn og oppmuntrer. I samme brevet hadde han fortalt om hvordan Schweigaard hadde oppmuntret han da de brevvekslet under Schweigaards utenlandsreise 1833-35. Han fortalte om hvor dypt han var nedsunken i tvilstanker, og at Schweigaard gav han styrke til å overvinne tvilen. Schweigaard hadde intet mindre enn “læst i mit Indre og seet den Nød, som jeg omhyggelig søgte at skjule”, skrev Welhaven.⁴⁵⁵

En emosjonell standard i kontrast til patriotene

I sentimentalpatriotismen ble ekstreme følelsesuttrykk oppvurdert. Et talende eksempel finner vi i dagboken til Peter Jonas Collett. Her beskrev han sine møter med eidsvollsmannen Georg Sverdrup som fremdeles i 1830-årene var professor i filosofi ved universitetet. Etter å ha overvært Sverdrups forelesninger skrev han i dagboken at han “var virkelig reent begeistret, hvortil Sverdrup og hans Forelæsninger meget bidrog. Jeg gik og grublede herover saa længe, at jeg blev ganske forbauset over mig selv.”⁴⁵⁶ At Collett ble forbauset over sin grubling antyder at forelesningen hadde “emotive”-effekt. Effektive “emotives” kan skape eller intensivere følelser. Collett fortsatte med å skrive at han kom i “den mest exalterede Tilstand, hvori jeg noensinde hadde været” og “græd indvendig.” Han fortalte deretter om en hendelse hvor han i denne tilstanden hadde beveget seg opp på en høyde hvor han “troede at mine Vinger ogsaa begyndte at voxte frem”. Han fortalte også om at hans nærmeste trodde han “var paa gode Veie til at gaa fra Forstanden”. Av dette fremgår det at Collett var en person med dikterambisjoner, men han har sannsynligvis også forsøkt å sette ord på virkelige erfaringer. Det var denne typen begeistring som intelligenskretsen var meget skeptiske mot. Derfor var de veldig på vakt mot den sentimentalpatriotiske retorikken som var skreddersydd for å skape begeistrede følelser.

Colletts dagbok inneholder en selvbiografisk beskrivelse av hvordan han erfarte sitt første møte med sentimentalpatriotismen, og deretter sin senere overgang til intelligens-

454 Welhaven, brev til Hjalmar, 16.12.1845, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*. 5, 203.

455 Ibid., 202.

456 Alle sitater i dette avsnittet er fra Colletts dagbok, mai 1832, i Collett et al., *Studenteraar*, 60f.

kretsens emosjonelle standard. Han kalte dette to utviklingsprosesser. Møtet med den norske patriotismen hadde han først i 1832. Collett mente det var en typisk modningsprosess som mange unge gikk gjennom som “paa een Gang sætter alle hans Følelser i Bevægelse”.⁴⁵⁷ Han kalte dette stadiet av livet for “Livets Poesi”. Følelsene ville i dette stadiet manifestere seg i en “navnløs Længsel, en Higen efter noget Bedre, en Anelse om noget Høiere, og en Slags Venten paa Noget, der skal komme.” Men dette burde ikke være en tilstand for livet, ifølge Collett. I fortsettelsen fortalte han så om hans andre utviklingsprosess i 1835. Den unge ble først voksen, ifølge Collett, gjennom “Forstandens Udviklingsproces [hvor] en reflecterende Tendents bliver aabenbar i hans Sjel”. For Collett handlet utvikling av forstanden om å engasjere seg i ulike former for “videnskabeligt Studium” og selskaperlig omgang. Det var en emosjonell erfaring som utløste Colletts andre utviklingsprosess. Han hadde vært til stede i et borgerlig selskap hvor en persons karismatiske framtoning hadde gjort “et underligt Indtryk” på ham. Collett skrev at han “følte en Slags Jalousi og en brændende Lyst til at faa et lignende Ry”. Denne erfaringen gav Collett “den besjælede Villie” til selv å bli en selvskapsmann med karisma. Han ville med andre ord iscenesette seg på en ny måte. Var dette dermed uttrykk for falske følelser? Ikke nødvendigvis, fordi ifølge “emotives”-teorien kan det å bevisst omtale og iscenesette seg på føre til endrede følelser. Collett hevdet selv i sin dagbok at hans sterke opplevelse førte til at han allerede dagen etter følte “en saa levende Villie til at være hyggelig og interessant, at jeg virkelig var det.”

Kontrasten mellom intelligenskretsens og patriotenes emosjonelle standarder førte til at førstnevnte fikk et rykte i offentligheten for å være kjedelige og anstrengte. Før Collett hadde meldt sin overgang til intelligenskretsen skrev han om studentforbundet: “En afskyelig Tamhed og Lamhed syes mig at gaee gjennem det Hele”.⁴⁵⁸ Det hadde en utpreget “Charakterløshed”, som ifølge Collett gjorde at “det hele Selskab kjedede mig altfor meget”.⁴⁵⁹ En lignende kritikk ble rettet mot diktet *Norges Dæmring* som Welhaven publiserte i 1834. En anonym innsender i avisen *Morgenbladet* kritiserte diktet ved å si at det var komponert under anstrengelse på en måte som umuliggjorde at “Fugle kunne synge, Planter trives og Mennesker fryde sig deri” og at diktet med sitt ensformige og prosaiske preg ikke vakte begeistring hos leseren, noe et godt dikt skulle gjøre.⁴⁶⁰

457 Alle sitater i dette avsnittet er fra Colletts dagbok, april 1835, i *ibid.* uthevelse tillagt.

458 *Idem*, dagboksnotat, mai 1833, i *ibid.*, 130.

459 *Ibid.*, 131.

460 Anonym, “Norges Dæmring”, *Morgenbladet* 16.02.1835. Litteraturhistoriker Edvard Beyer tror skribenten var Henrik Wergeland. Se Beyer et al., *Norsk Litteraturkritikks Historie 1770-1940*, 283, fotnote 31.

Den emosjonelle standarden gjenspeiles i synet på politikk og kunst

Den emosjonelle standarden fikk betydning for intelligenskretsens forståelse av politikk og kunst. Når det gjelder politikk kom den til uttrykk ved deres forståelse av det populære allmennvilje-begrepet. Juristene Frederik Stang og Carl Fougstad publiserte i midten av 1830-årene en artikkel hvor de argumenterte for at allmennviljen var noe som måtte bli “luttret og modereret”.⁴⁶¹ Det var en strukturellhet mellom intelligenskretsens emosjonelle standard på den ene siden hvor følelsesuttrykk skulle prosesseres, og disse politiske anskuelsene på den andre siden hvor allmennviljen måtte bearbeides. I henhold til intelligenskretsen var det ikke intuitivt hva allmennviljen innebar. Fra 1814 frem til tiden da Stang og Fougstad skrev, hadde det vært en klar maktfordeling mellom Norges nasjonalforsamling og regjeringen. Stang og Fougstad tok til orde for å gjøre skillet mellom statsinstitusjonene mindre tydelige ved deres ønske om å la regjeringen få adgang til nasjonalforsamlingen.⁴⁶² Hele hensikten var å la stortingsrepresentantene få et bedre beslutningsgrunnlag gjennom samtaler med regjeringsmedlemmer. Dette var for dem et ledd i å bearbeide allmennviljen. Ved “livlig Samvirkning” fremfor utveksling av skrevne dokumenter, som til da hadde vært vanlig mellom stortingsrepresentanter og regjeringsmedlemmer, kunne man få et “større Indtryk end den døde Bogstav.”⁴⁶³ Den emosjonelle standarden skimtes også i hvordan Stang og Fougstad appellerte til en egenskap som “Rolighed”.⁴⁶⁴ På den måten insinuerte skribentene at intense følelser ikke sømmet seg for en nasjonalforsamling. Bare ved en rolig debatt kunne man nå fram til en “idealiseret Livsbetragtning.”⁴⁶⁵ Dette mente de at regjeringsmedlemmene hadde gode forutsetninger for å bringe til den politiske debatten. Begrunnelsen deres var at regjeringsmedlemmene hadde erfaring, dannelse og høyere innsikt i samfunnsforholdene enn de valgte representantene til nasjonalforsamlingen.⁴⁶⁶

Den emosjonelle standarden fikk også betydning for hvordan de omtalte og utformet kunst. Dikteren Jørgen Moe skrev i 1840 i innledningen til en diktantologi at det var et hovedkrav for et lands skjønnlitteratur at den i “rene, lutrede Billeder skal afspeile Folkets

461 Stang et al., “Statsraadernes Deeltagelse”, 12.

462 Dette hadde Christian Magnus Falsen foreslått allerede i 1826. Hommerstad, *Christian Magnus Falsen*, 263.

463 Stang et al., “Statsraadernes Deeltagelse”, 21 (“livlig Samvirkning”), 25 (“døde Bogstav”).

464 Ibid., 39.

465 Ibid.

466 Disse betraktningene hadde mye til felles med hvordan eidsvollsmannen Peter Motzfeldt i sin dagbok beklaget seg over opposisjonen på stortinget i 1820-årene som da betegnet de regjeringsvennlige som “de fornuftige”. Motzfeldt, dagboksnotat, 9.2.1821, sitert i Motzfeldt et al., *Breve og Optegnelser*, 234. Derfor er det også betegnende at Peter Motzfeldts sønn, Ulrik Anton Motzfeldt, kom til å identifisere seg med intelligenskretsen ved å bidra i *Vidar* og siden grunnlegge *Den Constitutionelle* sammen med Fougstad og Schweigaard. Husby, *Den Constitutionelle*, 54f.

Liv”.⁴⁶⁷ Begrepet om å lutre ble som ovenfor anført også brukt i Stang og Fougstads politiske teori hvor allmennviljen skulle bli modereres gjennom en renselsesprosess. En foredlet poesi representerte sannhet slik Moe så det. Han gav samme sted tydelig tilkjenne at Welhaven hadde vært en viktig inspirasjonskilde. Når det gjaldt malerkunsten kan det pekes på at Welhaven i 1845 skrev et brev til Hjalmar Kjerulf hvor han fortalte om den unge maleren Hans Gude (1825-1903) som var en god venn av dem begge.⁴⁶⁸ Når Welhaven skulle bedømme Gude som maler, så han dette i sammenheng med hvilken dannelse han hadde. Han forholdte seg altså ikke bare til kvaliteten på malingen som sådan. Gude hadde “en egen Slags Dannelse; den synes at have et stærkt og universelt indre Grundlag, alligevel fremtræder den usammenhengende og kun stykkeviis bevidst, men veed ikke ret hvorledes hans Udviklingsproces kan være beskaffen.”⁴⁶⁹ Året etterpå skrev han igjen til Hjalmar hvor han mente at Gudes malerier hadde forbedret seg. Maleriene var nærmere “Norges Naturaand” og fargene “friskere og sandere”. Både begrepene om et universelt indre grunnlag, om utviklingsprosess og om malerier som fremstilte sannhet var kjennetegnende for den emosjonelle standarden.⁴⁷⁰

4.3 Intelligenskretsens “maskuline” kampvirksomhet mot patriotene

Med utgangspunkt i sitt emosjonelle fellesskap gikk intelligenskretsen til offentlig angrep på den patriotiske liberalismen. Her kan det være på sin plass å bruke ordene til Welhavens biograf Arne Løchen som antydte at det kameratslige samværet på begynnelsen av 1830-årene gav dem “mod til livets kamp.”⁴⁷¹ I kampen mot patriotene brukte de følelser som makt ved å iscenesette seg med sine egne maskulinitetsidealer og ved å framstille seg som forkjempere for det de oppfattet som en bedre offentlighet. Jeg vil trekke fram to måter følelser ble brukt som makt på. For det første angrep de, først og fremst gjennom Welhavens dikt *Norges Dæmring*, den stolte nordmannsfølelsen som lå til grunn for patriotenes festkultur og politisk-opposisjonelle holdning. I diktet ble følelser brukt som makt i forsøket på å brennmerke det følelsesmessige politiske engasjementet til en hel generasjon. Welhaven ville stigmatisere den

467 Moe et al., *Samling af Sange Folkeviser og Stev*, V-VI.

468 Gude ble en kosmopolitt som ung gutt. Ifølge hans selvbiografiske nedtegnelser var det Welhaven som hadde oppdaget hans malertalent som 14-åring i 1839. Da ble “Branden kastet i min Sjæl”, skrev Gude siden. To år senere dro Gude til Düsseldorf på Welhavens oppfordring for å utdanne seg til maler. Gude sitert i Dietrichson, *Af Hans Liv og Værker*, 7.

469 Welhaven, brev til Hjalmar Kjerulf, 25.11.1845, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*, 5, 229.

470 Idem, brev til Hjalmar Kjerulf, 16.11.1846, sitert i ibid, 252.

471 Løchen, *J.S. Welhaven*, 175.

typen “emotives” som patriotene brukte og det intelligenskretsen oppfattet som en vulgær livsstil. For det andre angrep intelligenskretsen også indirekte Christianias bedrestilte byborgere og embetsmenn (“de kondisjonerte”) som de mente ikke gjorde nok for å aktivt stå imot den politiske opposisjonen slik den gjorde seg gjeldende på stortinget og i pressen. Samtidig kunne de iscenesette seg selv som selvutnevnte martyrer som tok den jobben ingen ville ta.

Intelligenskretsens maskulinitetsidealer

Norske historikere har tegnet et kontrasterende bilde av intelligenskretsen og patriotene når det kommer til maskulinitetsidealer.⁴⁷² Mens sistnevnte var “mandige” og “krigerske”, manglet intelligenskretsen slike attributter. Jeg tror imidlertid at i fraværet av den type mandighet som patriotene målbar, etablerte intelligenskretsen sine egne maskulinitetsidealer i sitt emosjonelle fellesskap. Disse idealene ble brukt i en offentlig konfrontasjon med patriotene. Et av de tidligste bevis på dette finnes i første utgave i 1832 av deres eget studenttidsskrift *Vidar* (1832-34). På forsiden av førsteutgaven var det et dikt hvor en av verselinjene lød: “See, Asa-Vidar gjennom Mulmet bryder, Og splitter Fenris Gab med vældig Arm”.⁴⁷³ Verselinjen inneholder en skildring av gudeskikkelsen Vidar fra norrøn mytologi som drepte fenrisulven. At intelligenskretsen titulerte sitt studenttidsskrift etter denne gudeskikkelsen sa noe om de maskulinitetsidealene de ønsket å identifisere seg med. Diktet skildret en mytologisk kamp mellom æsene og jotnene. Asene målbar de karaktertrekk intelligenskretsen ønsket identifiserte seg med: alvorsfullhet, visdom og et heltesinn. Dikteren antydte at jotnenes villskap representerte de norske patriotene. Slik iscenesatte intelligenskretsen seg i offentligheten tidlig som modige og kamplystne.

Året etter, i 1833, ble det valgt et rekordhøyt antall bønder på stortinget. Juristen Carl Fougstad skrev i en artikkel i *Vidar* at dette var et uvesen som måtte til livs. Den ukulturen som han mente bøndene brakte med seg til stortinget “skulde man kraftigt modvirke [...] med Mandemod”.⁴⁷⁴ Fougstad oppfordret alle og enhver til å motarbeide bondekulturen spesielt og opposisjonen generelt på en fryktløs måte. Med det hadde Fougstad manet til kamp ved å appellere til en konfronterende maskulinitet. Følelser ble her brukt som maktinstrument ved å anklage opposisjonen for mangel på den nødvendige dannelsen som han mente sømmet seg for stortingets kultur. Samtidig fikk Fougstad iscenesatt seg selv som en fryktløs og modig

472 Se Schnitler, *Slegten*, 452; Seip, *Utsikt*, 112.

473 Utdrag av dikt publisert i første utgave av ukeskriftet *Vidar*: 05.08.1832

474 Alle sitater i dette avsnittet er fra Fougstad et al., *Det norske Storting i 1833*, 52.

mann.

Intelligenskretsens maskulinitetsforståelse ses også i Schweigaards begeistring etter å ha lest Welhavens polemiske dikt *Norges Dæmring*. Han var på dette tidspunktet i utlandet hvor han skildret sin entusiasme i brev til Welhaven: “De [...] besidder et modent og mandigt Talent [...] Hvad De nu har at befrygte, er [...] at De af Frygt for Udfaldet lader store Partier af Deres Kapital ligge ubenyttet. Jo mere De vover, desto sikrere er De paa at vinde; [...] thi det er en Erfaring , som jeg selv har gjort, at, naar De rigtig hæver Hammeren med begge Hænder, saa antager Deres Vers en vis orakelmæssig Vægtfylde, der virker som svært Skyds, der bedøver og beseirer”.⁴⁷⁵ Her gjorde Schweigaard minst tre ting. For det første bekreftet han Welhavens “mandige” talent. For det andre oppfordret han sin venn til å fortsette i samme spor uten å frykte. For det tredje forsikret han Welhaven om at eksplisitt polemikk var den beste strategien.

Denne *konfronterende maskuliniteten* var ett av tre maskuline aspekter jeg ønsker å trekke frem ved intelligenskretsen. Det andre aspektet er knyttet til selve begrepet intelligenskrete, og kan kalles en *intelligent maskulinitet*. Selv brukte de begrepet “Intelligentsens Aristokratie”.⁴⁷⁶ De hadde en selvforståelse som modne, handlekraftige og dyktige menn med et overblikk over norske politiske, kulturelle, økonomiske og religiøse forhold. Denne formen for maskulinitet kom særlig til uttrykk i måten Fougstad, i etterkant av bondestortinget i 1833, argumenterte for at antallet bønder måtte stå i forhold til antall embetsmenn på stortinget slik at bøndene kunne adoptere embetsmennes politiske kultur og ikke undergrave den.⁴⁷⁷ Det tredje aspektet er knyttet til intelligenskretsens foretrukne omgangsformer i selskapslivet og kan kalles *civilisert maskulinitet*. Denne siste typen maskulinitet var knyttet til embetsstandens dannelse og til deltagelse i det finere selskapslivet som de selv ønsket å identifisere seg med. Slik var dette en maskulinitetsforståelse som stod i direkte opposisjon til livsstilen de mente å se hos studentpatriotene.

I et brev til sin bror Halfdan gav Hjalmar Kjerulf i et retorisk spørsmål en nedlatende beskrivelse av studentpatriotenes mandighetsforestillinger: “Er da ikke Krogh en Samfundscoryphæ, en Anti-Bureaukrat, en norsk mjøddrikkende, hestekjødspisende, odinpaakaldende Normand?”⁴⁷⁸ Slik den kosmopolitiske intelligenskrete så det var det vulgært å identifisere

475 Schweigaard, brev til Welhaven, 24.12.1834, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 157f.

476 Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 112. I den forstand bryter de noe med maskulinitetsidealene til de regjeringsvennlige i 1820-årene ettersom de approprierte og identifiserte seg med det negativt ladede aristokrati-begrepet.

477 Fougstad et al., *Det norske Storting i 1833*, 43-45.

478 Foranledningen til Hjalmars retoriske spørsmål var at intelligenskretsens egen avispublikasjon, *Den Constitutionelle*, ble solgt til patriotten Haagen Krogh i 1846 på grunn av økonomiske vanskeligheter. Moe,

seg med kulturtrekk fra oldtidens Norden slik patriotene gjorde. For dem ble greven Herman Wedel-Jarlsberg, den tidligere lederen av opposisjonen på Eidsvoll, et forbilde når det gjaldt selskapslivets finkultur. Wedel var en tilhenger av britisk selskapskultur. Han bidro ifølge intelligenskretsen til en “bedre og mere civiliseret Leveskiks Udbredelse” i Norge.⁴⁷⁹ I 1838 forsøkte intelligenskretsen å utbre denne selskapskulturen ved å opprette et ballselskap for “de kondisjonerte”.⁴⁸⁰ Det var imidlertid denne typen dannede væremåte som Peter Jonas Collett hadde omtalt som kjedelig i dagboken sin i 1832 da intelligenskretsen dannet sitt eget studentsamfunn.⁴⁸¹ Henrik Wergeland gjorde da også narr av det nyopprettede ballselskapet i en farse hvor han harselerte med selskapets nøkterne stil.⁴⁸²

Den konfronterende og intelligente maskuliniteten kom fram i måten intelligenskretsen posisjonerte seg i forhold til den patriotiske opposisjonen på stortinget. I artikkelen hvor Stang og Fougstad argumenterte for statsrådenes tilgang til stortinget, omtalte de nasjonalforsamlingen som en “Kampplads”.⁴⁸³ Statsrådene hadde ifølge artikkelforfatterne de “genialeste Aandsevner” som de hadde ervervet gjennom en “møisommelig Tæknings Vei”.⁴⁸⁴ Stang og Fougstads forslag hadde her vesentlige fellesstrekk med Habermas' begrep om den tvangsfrie og kommunikative rasjonalitet. Striden mellom stortingsrepresentanter og regjeringsmedlemmer skulle danne grunnlaget for allmennviljen, hvor regjeringsmedlemmene skulle være den beriktigende instans. Statsrådene skulle med andre ord kvalitetssikre at prosessene i stortinget gikk for seg på en fornuftig måte. Legemliggjøringen av en god statsmann så intelligenskretsen i Wedel. På grunn av hans syn på den sterke regjeringsmakt, hans driftighet og dyktighet ble han av intelligenskretsen beskrevet med Shakespeares ord: “He was a man, take him for all in all, we shall not look upon his like again”.⁴⁸⁵

Ti år senere, i 1845, ble disse forestillingene skjerpet hos to andre jurister fra intelligenskretsen, Bernhard Dunker og Peter Jacob Homann.⁴⁸⁶ De hadde mindre tro på at

Halfdan Kjerulf, 185. Historikeren Egil Husby har redegjort for salget av avisen i Husby, *Den Constitutionelle*, 90f.

479 Anonym, “Bidrag til vor Oppositions Historie og Characteristik IV”, i *Den Constitutionelle*. 8.5.1843.

480 Ballselskapet het “Balselskabet Foreningen” fra 1841. Se Myhre, *Oslo – spenningenes by*, 97-99.

Ballselskapet brøt også med patriotenes selskapskultur på en annen måte. Kvinner deltok i selskapet på lik linje med menn. Torill Steinfeld har skrevet at det her er mulig å “spore et gjennombrudd for en selskapselighet som ble oppfattet som et alternativ til de norske spise-, drikke- og kortspillsammenkomstene, hvor kvinner sjelden fikk være med.” Steinfeld, “Sylfide i den europeiske salong”, 354f.

481 Collett et al., *Studenteraar*, 130f.

482 Wergeland, Henrik Arnold. *Selsbaket "Kringla" Eller "Norske Almacks": Farce*. Christiania: P.T.Mallings Officin: 1840.

483 Stang et al., “Statsraadernes Deeltagelse”, 17. Jeg introduserte artikkelen på side 104.

484 Ibid., 16 (“genialeste Aandsevner”), 27 (“Tæknings Vei”).

485 Anonym, “Bidrag til vor Oppositions Historie og Characteristik IV”, i *Den Constitutionelle*. 8.5.1843.

486 Homann (1816-68) ble advokat. Han bidro i *Den Constitutionelle*. Hans søster, Caroline Magnine Homann, ble gift med Schweigaard. Jansen, “Homann”, 328f.

bøndene kunne kultiveres gjennom embetsmennes innflytelse.⁴⁸⁷ Hos Homann ble den konfronterende maskuliniteten forsterket. Han siterte den franske statsviteren Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi som argumenterte mot å la udannede bønder delta i det politiske livet. Det ville være å la dem delta i “en Gladiatorkamp [som] ubevæbnede Mænd, paa samme Tid som man lod Modstanderne tage de skarpeste Vaaben.”⁴⁸⁸ Homann ville derfor at det i størst mulig grad skulle være opp til embetsmenn alene å komme fram til allmennviljen. Homann anklaget bøndene for å være misunnelige på embetsmennene og at de var ute etter å beseire dem. Denne kritikken av bøndene var uttrykk for en typisk embetsmanns-holdning som ikke tilhørte intelligenskretsen alene. Claus Pavels gav på grunn av antallet bønder på stortinget allerede i 1815 uttrykk for de samme holdningene i sin dagbok.⁴⁸⁹

Ydmykelsen av patriotene gjennom diktet *Norges Dæmring*

Welhaven gjorde sitt ytterste for å være mest mulig polemisk i tråd med oppfordringen han hadde fått noen måneder tidligere fra Schweigaard. I diktet karakteriserte han patriotene som barnslige: De “maa sikres ved en Amme-Vagt, som svage Børn og uerfarne Piger”.⁴⁹⁰ Her gikk Welhaven i frontalangrep på nettopp det mandighetsidealet som lå i sentimentalpatriotismen hvor frihet og mandighet ble forstått som to sider av samme sak. Patriotene ble karakterisert som en “Skriger-Hob” på grunn av sin høylytte entusiasme for den politiske friheten.⁴⁹¹ Det var imidlertid en frihet som var misforstått, ifølge intelligenskretsen. I forlengelsen av det mente de at patriotene led av forfølgelseskomplekser, noe Welhaven forsøkte å karikere i verselinjen: “En Rojalist, en Ven af Despotiet! Op frie Normænd, frelser Eders Stat!”⁴⁹² Her pekte Welhaven på at patriotenes retorikk stod i arv til 1700-tallets manikeiske sentimentalisme men dens klare dualistiske forestilling om det gode og det onde. Senere forsøkte Welhavens nære venn, historikeren Peter Andreas Munch, i *Morgenbladet* å belære patriotene i at deres frihetsforståelse var betinget av en gal historieoppfatning. Ifølge Munch hadde ikke Norge, som andre europeiske nasjoner på 1700-tallet, reist seg mot “Despoters Magtsprog”, fordi den norske politiske friheten i 1814 kom plutselig på grunn av at Danmark-Norge endte opp på den tapende siden i napoleonskrigene: “Kom vi ei sovende til vor Lykke,

487 Bernhard Dunker sluttet seg imidlertid til Stangs ønske om at statsrådene skulle delta i stortingets debatter, men han gikk mye lengre enn Stang i å betone kongemaktens og regjeringens makt fremfor stortingets makt.

Se Sørensen, *Kampen*, 126-130.

488 Sismondi, *Etudes sur les sciences sociales* (1836), sitert i Homann, *Et Blik paa vore politiske Forholde*, 26.

489 Se Pavels, dagboksnotat, 14.3.1815, i Hommerstad, *Politiske Bønder*, 38

490 Welhaven, “Norges Dæmring”, sitert i Løchen, *Udvalgte digte*, 50.

491 Ibid., 38.

492 Ibid., 37.

uden engang at drømme derom?”, spurte Munch retorisk.⁴⁹³ Munch frarøvet her patriotene deres forestilling om at generasjonen fra 1814 hadde vært revolusjonære. Slik prøvde han å ta fra dem grunnlaget for å feire ved å fremstille deres selvgodhet som misforstått.

Publikasjonen av *Norges Dæmring* i 1834 førte til en steil og polemisk pressefeide mellom patriotene og intelligenskretsen. De fleste innlegg i denne striden foregikk i Norges største dagsavis *Morgenbladet*. Mange av innleggene i feiden var preget av en intens, useriøs og til tider hatsk retorikk. Patriotene svarte også ved å være konfronterende. Henrik Wergeland var den fremste av patriotene blant studentgenerasjonen, og avfeide diktet tidlig som “under enhver Penges Værd”.⁴⁹⁴ En anonym innsender mente at diktet var ondt og at Welhavens nedlatende holdning gjorde at han fortjente å bli kalt en “Modermorder der fortjener den hardeste Straf”, da han var en forbryter ikke bare mot sitt eget fedreland, men også mot menneskeheten som sådan.⁴⁹⁵ Et tredje eksempel var en anonym innsender som åpnet sitt innlegg med en tilsynelatende rosende skildring av diktet og Welhaven, men mot slutten av innlegget ble det tydelig at det dreide seg om bitende satire. Welhaven ble i starten skildret som en dikter med “Guddomsgnist”, men ble mot slutten karakterisert som særdeles arrogant.⁴⁹⁶

Forsvarerne av *Norges Dæmring* var ikke bedre. En anonym innsender appellerte eksplisitt til Welhavens modighet. Han hadde “vovet med Kraft og Djærvhed” å omtale patriotene uten formildende uttrykk.⁴⁹⁷ Innsenderen manet så til fortsatt kamp ved å be andre om å følge Welhavens eksempel. Man kunne ikke lenger la seg kue av patriotene mente han. Kanskje den mest nedlatende kommentaren kom fra Munch. Han lot det ikke mangle på karakteristikker. Welhaven ble på den ene siden skildret som den modige og djerve dannelsens ridder som i *Norges Dæmring* hadde uttalt seg med “Alvor, Bestemthed og Myndighed”.⁴⁹⁸ Patriotene ble på den andre siden skildret som “Barbariets, Raahedens og Ukjærlighetens” parti. De ble også beskrevet som “lurvede Uhyrer” og “mørkets Aander”. Munch insinuerte deretter at patriotenes nasjonalskryt hadde sin bakgrunn i frykt. Han mente at patriotene overvurderte den politiske trusselen fra svenskene og kjempet som om det skulle være en kamp på “Liv og Død”. Teologen Andreas Nicolai Hesselberg Stenersen anklaget patriotene for det samme ved å hevde at de så “Spøgelser” midt på lyse dagen. Det drev patriotene til

493 Munch, “For 'Norges Dæmring’”, i *Morgenbladet*. 18.03.1835.

494 Wergeland, “Om 'Norges Dæmring’”, i *Morgenbladet*. 29.11.1834.

495 Anonym, “Indsendt”, i *Morgenbladet*. 02.01.1835.

496 Anonym, “Apostrofe til Hr. Welhaven”, i *Morgenbladet*. 10.02.1835.

497 Anonym, “Om Norges Dæmring”, i *Morgenbladet*. 08.12.1834.

498 Munch, “For 'Norges Dæmring’”, i *Morgenbladet*. 18.03.1835. De følgende sitatene fra Munch er fra samme artikkel.

deres “unorske og umandige” politisk ladede hyllester til friheten.⁴⁹⁹ Kritikken fra Welhavens forsvarere viser at intelligenskretsen selv ikke klarte å fri seg helt fra den manikeiske virkelighetsanskuelsen som de anklaget patriotene for å bruke.

Ingen steder kom opplevelsen av å ha blitt krenket av Welhavens dikt tydeligere til uttrykk enn hos Henrik Wergelands far, eidsvollsmannen og presten Nicolai Wergeland, i et skriftet *Forsvar for Det norske Folk og udførlig Kritik over Det berygtede Skrift Norges Dæmring* fra 1835. “Vi taale det ikke [og] drives uimodstaaeligen til at protestere”, skrev han. Wergeland d.e. målbar i dette skriftet det sentimentale ved den norske patriotismen på en tydelig måte:

“Fædrelandet [er] en Moder; vi ere fødte, opfostrede, opdragne i dets Skjød; det er det Borgersamfund, vi leve i, som vi have at takke for, hvad vi ere, for Liv og Livsophold, Beskyttelse, Aandsdannelse, Færdigheder og Livsglæder. - Ja Fædrelandet er en Moder, som vi die i vort hele Liv, selv endnu som Oldinge; vi ligge ved dets Bryst, indtil vi sove ind i dets Skjød, som er baade vor Vugge og vor Grav.”⁵⁰⁰

Det var denne typen sentimentale metaforer om fedrelandet som gjorde at Welhaven hadde stemplet patriotene som umaskuline. For Wergeland var ikke metaforen om diende borgere negativt, nettopp fordi det bare var en metafor. For ham burde alle modnes med alderen, og derfor skrev han også at han “hader” det han kalte en blind frihetsentusiasme, men påpekte at selv dette var mer aktverdig enn Welhavens polemikk.⁵⁰¹ Dette kan ses som en implisitt innrømmelse av at han ikke likte enkelte utslag av de høyt klingende frasene som patriotene målbar og som var “emotives”. Tidligere hadde en annen av Welhavens opponenter i et innlegg på en lignende måte skrevet at det var mye som i og for seg kunne være sant i diktets kritikk, men beklaget seg over at det var gjort ved en hatsk og hånende fremstilling.⁵⁰²

Welhavens venn og støttespiller Stenersen tok til motmæle mot Wergeland d.e. i skriftet *Motiveret Protest imod Skriftet: “Forsvar for det norske Folk”*. Her kom den konfronterende maskuliniteten fram på en måte som tydelig knyttet den til intelligenskretsens emosjonelle standard. Han skrev at:

“Den sande store Mand formaaer just i Følelsen af sin Kraft at være sine Mangler bevisst. Hvad fordrer endelig størst Mod, enten at istemme Mængdens Jubel og dandse

499 Stenersen, “Til de norske Klopfægtere i Skumringen!”, i *Morgenbladet*. 27.12.1834. I et senere skrift gav Stenersen uttrykk for at patriotenes frihetsbegeistring utøvde en “mystisk Magt” over sinnene. Idem, *Motiveret*, 38. Det kan tolkes som at han forstod at de sentimentalepatriotiske “emotives” hadde virkning, men bare ikke på han selv.

500 Wergeland, *Forsvar for Det norske Folk*, 10f.

501 Ibid., 55.

502 Anonym, “Et foreløbigt Ord ianledning Anmeldelsen m. v. Af Welhavens 'Norges Dæmring’”, i *Morgenbladet*. 17.12.1834. Litteraturhistoriker Edvard Beyer tror skribenten var Wergeland d.y. Se Beyer et al., *Norsk Litteraturkritikks Historie*, 283, fotnote 31.

med den omkring dens 'Guldkalv', eller at vidne imod den, at dens Jublen er utidig og overdreven, at her er ganske andre Ting at tænke paa, end Spøg og Moroe.”⁵⁰³

Stenersen var her enig med Welhaven i at man måtte trosse patriotenes høystemte nasjonalfeiring. Det krevde et mot som bare den “sande store Mand” hadde. Den emosjonelle standarden kom her til uttrykk i den dobbelte oppfordringen til å begrense emosjonelle uttrykk og til å ikke bli for selvgode. Stenersen hevdet at å erkjenne sine mangler var en styrke. Det representerte den type modenhet som karakteriserte dannede menn.

Kontrasten mellom intelligenskretsens og patriotenes frihetsforståelse ble forsterket ved hvordan Stenersen opphøyde Welhaven til en slags profet. Welhaven hadde ifølge Stenersen “den filosofiske Aand” og kunne derfor gi folket åndelig oppdragelse.⁵⁰⁴ Han mente at Welhaven evnet å heve seg opp over hverdagslivets bekymringer for å betrakte tidsånden i sin alminnelighet med et klart blikk; et blikk med “en Kraft, en Mandighed, et sikkert Syn paa den sande Frihed”.⁵⁰⁵ Mens forestillingen om kraft lenge var assosiert med patriotenes krigerske innstilling i tidens politiske forhold, forsøkte Stenersen her å appropriere kraftbegrepet over til intelligenskretsen. Høyt klingende nasjonale “emotives”, skulle erstattes med idealene om en kraftig, men dyp og rolig konsentrasjon, som var egenskaper i intelligenskretsens emosjonelle standard. Kontrasten mellom intelligenskretsen og patriotenes maskulinitet ble satt på spissen av Stenersen i hvordan han koblet Welhavens profetstatus med den filosofiske idealismen. Stenersen mente at en ideal makt hadde tiltrodd Welhaven åndelig innsikt. Ifølge Stenersen hadde denne makten uinnskrenket myndighet og for den måtte alle “Jordens Mægtigste og Viseste ærbødigen bøie sig” i respekt, og implisitt for Welhaven. Stenersen antydte her at den maskuline intelligensen var nærmest transcendental.⁵⁰⁶

Indirekte bruk av følelser som maktmiddel overfor “de kondisjonerte”

Intelligenskretsen brukte ikke bare følelser som maktmiddel overfor patriotene men også overfor det dannede sjiktet av byborgerne og embetsmenn i Christiania. Intelligenskretsen mente at disse ikke var offensive nok i å konfrontere patriotenes festkultur, manglende

503 Stenersen, *Motiveret Protest imod Skriftet*, 63.

504 Ibid., 20.

505 Ibid., 68.

506 Ibid., 29. Intelligenskretsen var således ikke uforbeholdne motstandere av den filosofiske idealismen. Selv Schweigaard var ikke det i sin polemiske avhandling *De la Philosophie Allemande*. Her tok han ikke eksplisitt avstand fra “det Absolutte”, men hevdet at vi kan vite lite om det absolutte som sådan, og at man derfor burde gjøre empiriske studier av det absoluttes manifestasjoner (hvordan det reflekteres i en “Uendelighed af forskjellige Ting.”) Se Schweigaard, “Om den tyske Filosofi”, 260. I *Vidar* hadde han formulert noe lignende hvor han skrev om “det Guddommeliges aabenbarelse i det Mangfoldige”. Se idem, “Om Nødvendigheden af at indskrænke Sprogstudiets Omfang”, 12.08.1832.

dannelse og politiske opposisjon. I *Norges Dæmring* ses denne kritikken i følgende verseliner: “Vi see den bedre Mand med Strømmen følge. Skjønt denne Norskhed gjør ham flau tilmode”.⁵⁰⁷ Welhaven anklaget her “de kondisjonerte” for å være “flaue” over sin manglende motstand. I artikkelen fra 1833 hvor Fougstad kritiserte bøndernes inntog i nasjonalpolitikken kom en lignende kritikk til syne. Her rettet han en indirekte, men tydelig, anklage mot det øvre borgerskapet om at de unngikk å ta et oppgjør med patriotene på grunn av frykt for å bli utsatt for personlige krenkelser gjennom opposisjonspressen. Det nyttet ikke ifølge Fougstad “at man i private Kredse udtaler en velfortjent Foragt for 'Statsborgeren' og Consorter, naar man ei med Mandemod reiser sig imod dette Uvæsen, naar man af Frygt for de uædle Vaaben, hvormed man kan være vis paa at blive angreben, ikke vover høit og offentligt at udtale den?”⁵⁰⁸ På måten stemplet han store deler av Christianias borgerlige elite som ettergivende overfor patriotene.

Hos Schweigaard kom denne kritikken til uttrykk i hans offentlige refleksjoner rundt den økonomiske politikken på stortinget. Han hadde sett seg lei på at det var så mange bønder som ble valgt inn på stortinget i 1833 og i 1836 og gav uttrykk for sin fortvilelse over hvilke politiske følger dette fikk for statsøkonomien. I 1836 publiserte han en rekke artikler i den nyetablerte dagsavisen *Den Constitutionelle* for å påvirke stortingsarbeidet dette året. I en artikkel om bankkursen forfektet han sine økonomisk-liberale synspunkter og anklaget embetsmennene på stortinget for “Modløshet” og “Ængstelighed” for å ikke stå imot bøndernes økonomiske interessepolitikk, og dermed for mangel på “Plan og Indsigt”.⁵⁰⁹ I en artikkelserie om toll argumenterte han for å liberalisere innførselstollen og mente man måtte “beundre det Mod” som det reformvennlige regimet hadde vist i Danmark-Norge i 1797.⁵¹⁰ Disse liberale reformene hadde bøndene, ifølge Schweigaard, i stor grad reversert i 1833.

Intelligenskretsens selvrettferdiggjørende kamp overfor seg selv

Ifølge Christian Birch-Reichenwalds biograf, Andreas Hjelm, var intelligenskretsens motstand mot Henrik Wergeland en kamp “mot noe voldsomt i sitt eget sinn.”⁵¹¹ Jeg tror det er riktig, men jeg tror også, som Egil Husby har tatt til ord for, at Wergeland ble et symbol på noe

507 Welhaven, “Norges Dæmring”, sitert i Løchen, *Udvalgte digte*, 38.

508 Fougstad et al., *Det norske Storting*, 52.

509 Schweigaard, “Om Forslaget til en forandret Grændse for Bankkursens Nedsættelse”. Artikkelen er upaginert: fjerde paragraf (“Modløshed”), femte paragraf (“Ængstelighed”), siste paragraf (“Plan og Indsigt”).

510 Idem, “Indførselstolden og dens Historie”, 220.

511 Hjelm, *Christian Birch-Reichenwald*, 115. Birch-Reichenwald var sønn av en general og ble jurist som mange i intelligenskreten. Han ble senere embetsmann i regjeringsapparatet og politiker. Han bidro i både Vidar og *Den Constitutionelle*. Koht, “Birch-Reichenwald”, 528f.

større. “Det er sagt om [Fridtjof] Nansen at han var en stat – et lignende synspunkt må vi legge på intelligensens motstand mot Wergeland”, skrev Husby.⁵¹² For intelligenskretsen ble Wergeland et symbol på sentimentalpatriotismen som fenomen. Selv når Wergeland var alvorlig syk i 1844 kunne intelligenskretsen ønske at han forsvant. Komponisten Halfdan Kjerulf uttrykte det året “lad ham forsvinde!” i et brev, åpenbart uten sympati for at den populære dikteren var i ferd med å dø som en meget ung mann.⁵¹³ Og selv førti år etter Wergelands død kunne Birch-Reichenwald bare ved tanken på Wergeland, ifølge Hjelm, “rykke til, stivne, være sur, mørk og fornærmende.”⁵¹⁴

I det følgende skal jeg gi Hjelms påstand om at intelligenskretsen kjempet mot noe i sitt eget sinn min egen tolkning. Jeg tror at intelligenskretsen etterstrebet å ikke gjøre den type sentimentalpatriotiske “emotives”, som patriotene tok i bruk, til sine egne. De ønsket ikke at slike “emotives” skulle være effektive for dem selv. Det var en fare som heftet ved dem. Å ta dem i bruk ville kunne vanskeliggjøre deres egne embetsambisjoner. Det var en kjent sak at Karl Johan ikke likte feiringen av 17. mai. Selv om kongen etter 1829 trappet ned sin aktive motstand var fornemmelsen om hans og de regjeringsvennliges misnøye med feiringen fremdeles til stede i de tidlige 1830-årene, noe Peter Jonas Colletts dagbok vitner om.⁵¹⁵ De mest sentrale personene i intelligenskretsen var i 1830 mellom tjue og 23 år. De var med andre ord unge studenter som ennå ikke var etablerte samfunnsaktører. Kampen mot den norske patriotismen kan ses som intelligenskretsens strategi for å sikre sin egen karriere. Deres emosjonelle fellesskap kan ses som et privat verksted hvor de utarbeidet de redskapene de kom til å bruke i kampen mot patriotene.

Intelligenskretsen fikk sympatisk oppmerksomhet fra en prominent embetsmann som greven fra Eidsvoll, Herman Wedel-Jarlsberg. Forleggeren Johan Dahl fikk i 1835 avgjørende økonomisk støtte av Wedel slik at dagsavisen *Den Constitutionelle* kunne starte året etter som en motvekt til *Morgenbladet* som sympatiserte sterkt med opposisjonen. Fra 1828 hadde Wedel vært prokansler ved universitetet i Christiania og kjente dermed til intelligenskretsen da deres politiske anskuelser om en sterk regjeringsmakt passet godt med hans egne. I de tidligere 1830-årene ble det derfor knyttet vennskapsbånd mellom dem. Welhaven holdt privatundervisning for hans sønn, Christian Langberg var hans sekretær, og han ble personlig

512 Husby, *Den Constitutionelle*, 43.

513 Kjerulf sitert i idem, *Den Constitutionelle*, 42f.

514 Hjelm, *Christian Birch-Reichenwald*, 114.

515 Da Collett ble begeistret av Henrik Wergelands tale 17. mai 1833 skrev han at “jeg føler hos mig selv Kraft nok til at trodse [...] saadan kortsynet Smaalighed hos Konge og Regjering.” Collett, dagboksnotat, mai 1833, i Collett et al., *Studenteraar*, 132.

kjent med Schweigaard og særlig Frederik Stang.⁵¹⁶ Å identifisere seg for sterkt med opposisjonen ville sannsynligvis ha utfordret denne typen relasjoner.

Jeg tror imidlertid at opptattheten med å sikre karrieren hadde en dypere side. Den økonomiske tryggheten som et embete innebar var også en nøkkel ut av en skambelagt tilværelse. Schweigaard var en av flere i intelligenskretsen som valgte en juridisk embetskarriere da dette var en vei til økonomisk sikkerhet. I brev hjem til hans familie skildret han iveren han la ned i studiene da dette “aabner Udsigten til en tryggere Fremtid *med virkelig Værd*.”⁵¹⁷ I brevene skimtes hvilken pris han var villig til å betale for å oppnå dette. Schweigaard skrev at han i de første årene av studietiden unngikk alt av sosiale sammenhenger for å spare tid og penger, selv på helligdager, og endte opp med å føle seg “i en temmlig isoleret Tilstand”.⁵¹⁸ Faktiske skamfølelser finnes imidlertid ikke i hans brev. Skamfølelser var tydeligere hos dem som av ulike grunner ikke gjennomførte en embetseksamen. Halfdan Kjerulf var en av dem. Han hadde valgt jussen, selv om det i hans tilfelle var musikken som lå hjerte nærmest. Det juridiske studiet måtte han avbryte av økonomiske årsaker etter at hans far døde i 1841.⁵¹⁹ I flere brev til sin bror Hjalmar i 1840-årene beskrev han sin motløshet og klaget over sin vanskelige økonomiske livssituasjon. Ved et tilfelle utbrøt han i frustrasjon i brev til broren: “Herregud – disse Penge som saaledes gribe ind i [våre liv.] Det er dog haardt at vide sig saa hjælpeløs.”⁵²⁰

Welhaven hadde store økonomiske utfordringer i mesteparten av sin studietid. I årene 1831-34 skrev han flere ydmyke brev til hans venn og kreditor Johan Dahl hvor han ba om pengelån, og ved flere anledninger skrev han at han skammet seg over å spørre. “I denne Tid taaler jeg mindst den Skam, som venter mig naar jeg ikke reddes. Lille Dahl vil du vove noget paa mig?”, skrev han i et av brevene. Å be om penger “lammer min Kraft og egentlig dræber mit indre Liv”, fortsatte han.⁵²¹ I et senere brev til Dahl gav han uttrykk for at hans håp var å

516 Husby, *Den Constitutionelle*, 38 f.; Nielsen, *Lensgreve Johan Caspar Herman Wedel-Jarlsberg B.3*, 463.

517 Schweigaard, brev til Trine, 19.8.1828, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 67 uthevelse tillagt.

518 Idem, brev til Trine, 1.9.1829, sitert i *ibid.*, 76. Schweigaard fortalte om ensomheten ved flere anledninger.

Se hans brev til Trine i *ibid.*, 65 (4.8.1828), 72 (16.2.1829), 80 (29.10.1829), 90 (2.9.1830), 93 (22.4.1831).

All tiden han brukte på studiene gav han også selvtillit. Se brev til Trine i *ibid.*, 65f. (4.8.1828), 71f.

(16.2.1829). Selvtillitsfullt, men nøkternt, redegjorde han for sine toppkarakterer og begrunnet sin glede over karakterene med at de ville føre til en lys framtid. Se brev til Trine i *ibid.*, 66f. (19.8.1828), 98f. (22.12.1831), 100 (7.3.1832).

519 Halfdan kom til å livnære seg som bidragsyter i *Den Constitutionelle* og som pianolærer og komponist. Sandvik, “Kjerulf, Halfdan”, 357-366.

520 Halfdan, brev til Hjalmar, 31.7.1846, sitert i Moe, *Halfdan Kjerulf*, 209. Den samme frustrasjonen kom også fram i andre brev til Hjalmar. Se *ibid.*, 199 (10.7.1846), 227 (25.9.1846), 231 (2.10.1846).

521 Welhaven, brev til Johan Dahl, udatert, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*: 5, 26. Brevene er sannsynligvis fra høsten 1831. Se *ibid.*

bli “en Mand, der kan efterlade sig et nogenlunde Renomee”.⁵²² På en lignende måte klaget Halfdan Kjerulf over at han ennå ikke hadde “udrettet noget i Verden!” i et brev til broren.⁵²³ Ønsket om anseelse vitner om at intelligenskretsen ikke bare ønsket embeter, men også ære og respekt.

At intelligenskretsen måtte *etterstrebe* å ikke la patriotenes “emotives” virke på dem selv tror jeg også hadde sammenheng med hvordan sentrale medlemmer i kretsen var tiltrukket av aspekter ved den norske patriotismen, for eksempel når det gjaldt feiringen av 17. mai. I april 1828 foreslo Fougstad å feire grunnlovsdagen i Studentersamfundet. Stang støttet ideen.⁵²⁴ På grunn av sterkt press fra universitetsprofessorene falt forslaget, men det viser at to av de som bare få år senere skulle bli sentrale i kretsen ikke hadde noe i mot feiring av grunnlovsdagen som sådan. Så sent som i 1833 beklaget Fougstad seg over at embetsmenn vegret seg for å feire 17. mai, denne gang som et argument for å skape tillit til embetsmennene i befolkningen.⁵²⁵ Det var således ikke det nasjonale som i seg kom til å distansere intelligenskretsen fra studentene i Studentersamfundet, men den eksplisitte opposisjonelle holdningen og den vulgære festkulturen blant studentene.

Et annet eksempel er hvordan de reflekterte rundt folkelighet. Stenersen antydet det i en artikkel i *Vidar* om den religiøse folkebevegelsen til Hans Nielsen Hauge. Hauge var ifølge Stenersen en reformator som ble drevet av følelser som gav en naturlig “Friskhed” i motsetning til de dannedes følelsesløshet.⁵²⁶ Stenersens artikkel var en filosofisk-religiøs refleksjon over intelligenskretsens stillingstagen mellom disse to konstruerte ytterpunktene. Peter Jonas Collett og Welhaven reflekterte langs samme linjer. Etter at Collett hadde meldt sin overgang til intelligenskretsen skrev han i dagboken om nødvendigheten av å ha fantasi og takt for å være tiltrekkende og interessant i selskapslivet. Begge delene handlet for Collett om sjelelige evner. Mens fantasien mekanisk sørget for at sinnet ble forsynt med bilder fra omgivelsene, handlet takten om evnen til å se det komiske i enhver situasjon og å fremstille det muntlig. Collett kalte fantasien “det mandlige Princip”, og kan ses som en alludering til den type fantasi som i samtiden ble oppfattet som uunnværlig for romantisk anlagte diktere som Henrik Wergeland.⁵²⁷ For å utvikle både fantasien og takten måtte man balansere “munter, livlig Omgang [med] passende Læsning og nogen Tid til Studium eller rettere Tænkning”.⁵²⁸

522 Idem, brev til Johan Dahl, november-desember 1833, i *ibid.*, 35.

523 Halfdan, brev til Hjalmar, 25.9.1846, sitert i Moe, *Halfdan Kjerulf*, 227.

524 Wallem, *Det norske studentersamfund*, 96f.

525 Fougstad, *Det norske Storthing i 1833*, 54-56.

526 Stenersen, “Haugianismen, dens Historie og Væsen”, 51.

527 Collett, dagboksnotat, april 1835, i Collett et al., *Studenteraar*, 146.

528 *Ibid.*, 147.

Her syntetiserte Collett det han så som det beste fra sentimentalpatriotismen med de, slik han så det, dannede idealene til intelligenskretsen. På en lignende måte klagde Welhaven i en artikkel over at det dannede selskapslivet i Christiania var forbundet med en ufri tone. Han beklaget seg over både kjedelige samtaleemner og en kleskode forbundet med tvang. Han mente at både menn og kvinner i denne kulturen ble kjedelige og veloppdratte. Mennene var “umandig[e]” og “tryglende”.⁵²⁹ Welhavens løsning var at de dannede ikke måtte være redde for å eksponeres for samfunnets lavere klasser. Det var en vinn-vinn situasjon hvor de lavere lag i samfunnhierarkiet på den ene siden kunne bli kultivert og hvor de dannede på den andre siden kunne “vinde Nydelser af en ganske anden, ægte Natur end disse halvdøde Glæder, som en unaturlig, ængstende selskabelig Tvang formaar at give”.⁵³⁰

Tiltrekningen til aspekter ved den samme patriotismen som de konfronterte har sannsynligvis bidratt til at angrepet ikke ble uten bismak for intelligenskretsen og gjort det vanskeligere for dem å rettferdiggjøre kampen overfor seg selv. Offentlig skildret de seg som de som tok den jobben ingen ville ha. Det kom fram i den indirekte kampen mot “de kondisjonertes” manglende motstand mot opposisjonen.⁵³¹ Welhaven var den som rettferdiggjorde dette med tydeligst patos. I artikkelserien *Om norske Presse-Anliggender* (1838), karakteriserte han sin tidligere offentlige virksomhet som en livsoppgave for å skape et bedre offentlig klima. Han bedyret at han ikke gjorde det av lyst, tvert imot var det “Smerte i hans Dadel og en dybere Kierlighed i hans Savn” etter en bedre offentlighet.⁵³² I samme artikkel skrev han at i arbeidet med *Norges Dæmring* hadde han følgende selvoppofrende holdning: “det er godt, at Een dør for Folket.”⁵³³ Men det er interessant at det samme uttrykkes privat. I et brev til Hjalmar reflekterte han over sin tidligere polemiske virksomhet i offentligheten og beskrev den som intet mindre enn hans “Martyrdom”.⁵³⁴

Her brukes “emotives” for å rettferdiggjøre sin kamp overfor patriotene, men mer interessant, slik jeg ser det, også for å overbevise seg selv om at kampen var gjort med oppriktige intensjoner. Noe lignende skimtes hos Schweigaard. Når han sommeren 1834 oppfordret Welhaven til å skrive polemisk, brukte han delvis følelser som argument ved å vise til sin egen “Bedrøvelse” over tilstanden i den norske offentligheten.⁵³⁵ Det var overensstemmelse mellom private og offentlige ytringer i måten de rettferdiggjorde kampen

529 Welhaven, “Kristianias Vinter- og Sommer-Dvale”, sitert i Welhaven, *Samlede Skrifter B. 2.*, 315.

530 Ibid., 323.

531 Fougstad, *Det norske Storthing i 1833*, 52.

532 Welhaven, “Om norske Presse-Anliggender”, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker. 3*, 307

533 Ibid.

534 Idem, brev til Hjalmar, 16.12.1844, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker. 5*, 203.

535 Schweigaard, brev til Welhaven, 13.6.1834, sitert i Aubert, *Barndom og Ungdom*, 140.

emosjonelt. At følelser uttrykkes på denne måten er signifikant i seg selv. Ved at “emotives” ble brukt konsekvent, og over tid, tyder på at de iallefall til en viss grad må ha vært effektive. Det vil si at det var noe “sant” i ytringene. At intelligenskretsen førte en innbitt kamp mot patriotene for å fremme sin egen karriere, betyr dermed ikke nødvendigvis at de ikke også kan ha følt dette som et slags “kall”. I utformingen av disse “emotives” var maskulinitetsidealene en ressurs. Å iscenesette seg som fryktløse og offervillige forkjempere for en bedre offentlighet var et forsøk på å overbevise andre og seg selv om at kampvirksomheten var rettferdig.

Nasjonalromantikken

Den ambivalente emosjonelle tiltrekningen til patriotenes livsholdning, kan sies å ha hatt betydning for at intelligenskretsen mot slutten av 1840-årene kom til å bidra til å skape og omfavne en nasjonalitetsforståelse som hadde fellestrekk med patriotenes nasjonale idealer. Her sikter jeg til det som i norsk historiografi heter “nasjonalromantikken”.⁵³⁶ Nasjonalromantikken vakte ikke emosjonelt anstøt fordi intelligenskretsens emosjonelle standard i større grad var kompatibel med den enn med 1830-årenes norske patriotisme. Gjennombruddet for nasjonalromantikken har blitt datert til mars 1849 i Christiania. Den 28., 29. og 30. mars arrangerte kunstforeningen i Christiania tre festaftener hvor kunstnerne Adolf Tidemand og Hans Gude, blant flere, presenterte sine malerier. Ett av dem, “Brudeferden i Hardanger” hadde de malt sammen. Året før hadde de presentert maleriet i Düsseldorf, men måtte dra hjem på grunn av at februarrevolusjonen bredte seg til Tyskland. I Christiania ble maleriets motiv fremstilt i et levende tablå (*tableux vivant*) hvor vakre piker og prominente menn fra hovedstaden gled i en båt på en scene, alle kledd i bondedrakter, som var en internasjonal trend. Den sceniske fremstillingen ble ledsaget av et dikt av Andreas Munch og med musikk av Halfdan Kjerulf. Mens stilen var utpreget internasjonal, var motivet av norske bønder.⁵³⁷

Ti år senere harselerte forfatteren Asmund Olavsson Vinje (1818-70) over dette nylig konstruerte kulturelle fenomenet. Han spurte retorisk: “Kvifor vil dei ha slikt no som dei ikkje ville ha før?”⁵³⁸ Vinje påpekte at det i de kulturelle festbegivenhetene etter intelligenskretsens smak i hovedstaden ble brukt kulturobjekter som kubjeller og horn. Dette var gjenstander som

⁵³⁶ Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, 32.

⁵³⁷ Haverkamp et al., *Der ånder en tindrende sommerluft*, 9f. Andreas Munch var en dikter med tilknytning til intelligenskretsen. Han fungerte som redaktør for *Den Constitutionelle* i perioden 1841-46. Husby, *Den Constitutionelle*, 86.

⁵³⁸ Vinje, “Folkefesten på Modum 4. juli 1859”, sitert i Berggreen, *Da kulturen kom til Norge*, 34.

hadde vært typiske symboler for patriotenes festkultur tidligere på 1800-tallet. Svaret på Vinjes retoriske spørsmål er som Brit Berggreen skriver at nasjonalromantikken var en “allmenn, europeisk mote som fenget de øvre befolkningssjiktene” og at “folkekulturen, eller bondekulturen, ble råmateriale for nye moteretninger”.⁵³⁹ Jeg vil derimot påpeke at nasjonalromantikken ikke bare “fenget” intelligenskretsen, men var i tillegg konstruert på en måte som ikke vakte emosjonelt anstøt.

At fremstillingen av norske bønder ikke vakte emosjonelt anstøt beskrev Halfdan Kjerulf i et brev til sin bror Hjalmar allerede tre år tidligere. 2. oktober 1846 fortalte Halfdan om et møte han hadde vært på i frimurerlosjen i Christiania. En av deltagerne på møtet

“optraadte i [Bonde]kostume og gjennemførte sin Rolle aldeles mesterlig. Især vakte han Enthusiasme, da han ved Aftensmaaltidet med Champagneglasset i Haanden holdt en Skaaltale til vores Hans [Gude] med en norsk Bondes hele gemyttlige og kjernesunde Naivitet. Det var næsten slet ikke comisk; det var tvertimod *næsten rørende*. Det, som for at undgaae al Formalitet og Opskruethed, var arrangeret som en Spøg, fik her Præget af en Solennitet [høytidelighet], som havde den Egenskab, som saamangen Solennitet ikke har, at den var hjertelig og naturlig.”⁵⁴⁰

En lignende beskrivelse redegjorde Betsy Anker, senere Hans Gudes kone, for i 1849 etter å ha overvært tablåene i Christiania.⁵⁴¹ 31. mars skrev hun i et brev at hun kom “i en *underlig* oprørt og lykkelig Stemning [og det var] Saa deiligt! Deiligt!”⁵⁴² I samme brevet fortalte hun at festaftenene skapte en høystemt begeistring for både Tidemand og Gude som de begge følte seg ubekvemme med: det var “næsten rørende at see hvor lidet denne offentlige Hyldning stemmede overeens med deres Begreber om det Rigtige”.⁵⁴³ Intelligenskretsen var med andre ord ikke vant med denne typen begeistring.

Jeg vil trekke frem to grunner til at sitatene er interessante. For det første hadde hendelsene “emotive”-effekt på både Halfdan og Betsy. Begge uttrykte forundring over at de ble berørt følelsesmessig av bonderomantiseringen, som har sammenheng med at bondekulturen tradisjonelt ble sett ned på av hovedstadseliten som de selv var en del av. I Halfdans tilfelle formulerte han seg på en måte hvor forundringen også fungerte som et forsvar. Ved å skrive at han bare *næsten* ble berørt, og ved å beskrive hendelsen som høytidelig, forsvarte han sin emosjonelle reaksjon på en hendelse som han vanligvis ville synes var komisk. For det

539 Ibid., 32, 35.

540 Halfdan, brev til Hjalmar, 2.10.1846, sitert i Moe, *Halfdan Kjerulf*, 232 uthevelse tillagt.

541 Betsy var en del av den fornemme Anker-familien i Christiania og hadde i en periode tatt pianotimer hos Halfdan Kjerulf. Se Halfdan, brev til Hjalmar, 15.1.1846, i Moe, *Halfdan Kjerulf*, 138.

542 Betsy, brev til Generalinde Anker, 31.3.1849, sitert i Gude et al., *Hans og Betsy Gudes Brevveksling*, 154 uthevelse tillagt.

543 Ibid., 156.

andre vitner nettopp denne forbauselsen om at intelligenskretsen i andre halvdel av 1840-årene var i ferd med å bli fortrolige med å indentifisere seg med norsk bondekultur, om enn på en idyllisk-idealisert måte.

Omfavnelsen av det nasjonale kom tydelig fram i et foredrag Welhaven holdt i Studentersamfundet i 1846. I Norge, sa Welhaven, “er det friske, vinkende Stof for den skabende Evne, her er den svulmende Sæd og det jordgravende Guld, her rinde de dybeste Sundhedskilder for Nordens Liv.”⁵⁴⁴ Han hadde et bevisst ønske om å forbedre omgangformene i studentklubben.⁵⁴⁵ For å oppnå det brukte han den såkalte “skandinavismen” i sin argumentasjon: en ideologi som handlet om å knytte sammen Norge, Sverige og Danmark enten politisk, kulturelt eller vitenskapelig.⁵⁴⁶ Det er usikkert hvilken tilknytning Welhaven så for seg, men i talen gav han uttrykk for at i en eventuell forening skulle Norge “hævde sin Plads, og det skal høres over Landene at den norske Stræng lyder fyldigt og reent i Treklangen!”⁵⁴⁷ Ved å ta til orde for et overnasjonalt fenomen på den ene siden, som var i tråd med intelligenskretsens kosmopolitiske livsholdning, og ved å hevde Norges plass i en eventuell forening på den andre siden, med en retorikk som minnet om patriotenes, demonstrerte Welhaven noe av den samme emosjonelle plastisiteten som Christian Frederik hadde vist overfor nordmenn i 1814. Han var fremdeles full av forakt overfor patriotenes ukultiverte måte å feire på, samtidig som han klarte å utforme sin tale på en måte som ikke blottla denne forakten. På en kløktig måte klarte Welhaven å ikle kjernen i intelligenskretsens ideologi med den entusiasmen som var sedvanlig hos studentpatriotene. Taktikken fungerte. Dagen etter stod det i et referat i dagsavisen *Den Norske Rigstidende* at Welhaven ble “baaret paa Hænderne igjennem Salen.”⁵⁴⁸

Som Welhavens foredrag og brevene til brevene til Halfdan og Betsy viser hadde noe endret seg fra de tidlige 1830-årene da Peter Jonas Collett skrev om intelligenskretsen at de “fremtræder saa lidet egentlig nationalt”.⁵⁴⁹ I slutten av 1840-årene kunne intelligenskretsen indentifisere seg med det nasjonale uten at det vakte emosjonelt anstøt for dem.

544 Welhaven, foredrag 13.1.1846, sitert i Fabritius et al., *Beretning Om Studenternes Nordiske Høitid Den 13de Januar 1846*, 13.

545 Det kom frem i et brev til Hjalmar hvor han fortalte at tidligere hadde man i Studentersamfundet festet med “harsk Skinke og Hestekjød” men nå skulle det “derimod see anderledes ud”. Idem, brev til Hjalmar, 25.12.1845, sitert i Welhaven et al., *Samlede Verker*, 5, 232.

546 Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, 1ff.

547 Welhaven, foredrag 13.1.1846, sitert i Fabritius et al., *Beretning Om Studenternes Nordiske Høitid Den 13de Januar 1846*, 14.

548 *Den Norske Rigstidende*, 17.1.1846. Referatet er uten tittel og begynner på avisens forside.

549 Collett, dagboksnotat, mai 1833, i Collett et al., *Studenteraar*, 131f.

4.4 Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg argumentert for at intelligenskretsen var et emosjonelt fellesskap. Jeg har redegjort for hvilken emosjonell standard som lå til grunn for dette fellesskapet ved å kontrastere den med emosjonsidealene som lå til grunn i den patriotiske liberalismen. Her har jeg funnet at intelligenskretsen ikke bare la faktiske emosjonelle bånd på seg, men at de skapte en sofistikert emosjonell standard. Begrepet om “luttrelse” handlet om å begrense impulsive, og særlig høylytte følelser, til fordel for nøkterne emosjonsuttrykk som i deres forståelse i større grad var uttrykk for “sanne” følelser.

Jeg har deretter vist hvordan intelligenskretsen brukte både maskulinitetsidealer og den emosjonelle standarden som maktmidler i en offentlig kamp mot det Seip har kalt “den patriotiske liberalismen”. De valgte å angripe ved å være utpreget konfronterende og ved å ydmyke patriotene og ved å utfordre den dannede overklassen til å delta i maktkampen. Striden kan ses som uttrykk for å realisere intelligenskretsens egne embetsambisjoner. Dette hadde en tilleggsdimensjon ved at embete på denne tiden var både en økonomisk og en kulturell privilegert posisjon. Dermed kan kampen med patriotene også ses som intelligenskretsens ønsker for å unngå en skambelagt tilværelse. I den forbindelse har jeg argumentert for at dette innebar å betale en emosjonell pris. Ved å bidra til polarisering i offentligheten distanserte de seg fra alt ved den patriotiske liberalismen, også de aspektene de sympatiserte med. Intelligenskretsen hadde særlig hatt problemer med patriotenes nasjonalitetsforståelse og hvordan den ble feiret. Det var først med etableringen av “nasjonalromantikken” mot slutten av 1840-årene at intelligenskretsen kunne forsone seg med en nasjonalitetsforståelse som ikke vakte emosjonelt anstøt hos dem.

Konklusjon

Denne avhandlingen har tematisert hvordan følelser ble brukt av eliter for å erobre og befeste makt. Jeg begynte analysen med innføringen av eneveldet i 1660 for å vise hvordan kongen disiplinerte følelser i den knappe hundreårsperioden før sentimentalismen ble importert til Danmark-Norge. I løpet av perioden bygget kongen opp en sofistikert rangorden som skapte en sosial kappestrid ikke bare mellom stendene, men også innbyrdes i dem. Begrepet “Rangsyge” ble utover på 1700-tallet et symptom på en erfart emosjonell lidelse på grunn av alle de formelle normene som fulgte med det finmaskede rangsamfunnet. Først i andre halvdel av 1700-tallet ble en ny selskapskultur importert til Danmark-Norge etter parisisk inspirasjon, i utgangspunktet for det dansk-tyske aristokratiet og senere for det dansk-norske borgerskapet. Arenaene hvor denne selskapeligheten ble praktisert var også emosjonelle tilfluktssteder fra de tradisjonelle samværsformene som i sterk grad regulerte atferd.

I de emosjonelle tilfluktsstedene ble en ny emosjonell stil sedvanlig og skapte nye måter å føle på. De nye moteordene og -begrepene i sentimentalismen ble her tematisert og praktisert. Sentimentalismen var således et diskursivt fenomen med en klar manikeisk struktur. Begreper som frihet, vennskap og håpet om det lykkelige samfunn stod i kontrast til slaveri, tvang og despoti. Denne formale strukturen i sentimentalismen var sammen med de nye moteordene et diskursivt reservoar for å formulere virkekraftige “emotives”. I de emosjonelle tilfluktsstedene kunne sentimentale “emotives” flyte friere enn det som fantes av offentlighet i eneveldet fordi følelsesuttrykk fremdeles var sterkt regulert i tråd med rangsamfunnet.

Sentimentalismen kan sies å ha blitt omfavnet at statsmakten i andre halvdel av 1700-tallet. Den ble gjort til en ressurs i det å skape statspatriotiske borgere. Tyge Rothe og Jens Schelderup Sneedorffs statsteoretiske verk fra slutten av 1750-årene er eksempler på det. Men sentimentalpatriotismen var et tveegget sverd, noe teorien om “emotives” kan kaste lys på. Etersom “emotives” både er elastiske og potensielt følelsesforsterkende, var det vanskelig å kontrollere at sentimentale “emotives” ble uttrykt med statspatriotiske øyemed. Det gjaldt særlig det fremvoksende borgerlige klubbvesenet fra 1770-årene som kongen tolererte, men regulerte.

I løpet av det progressive regimet fra 1784 og spesielt med utbruddet av den franske revolusjonen i 1789 nådde de sentimentale “emotives” en kulminasjon i hvordan de ble

knyttet eksplisitt til politiske forhold. På grunn av terrorregimet i Frankrike fra 1793 ble borgerskapets optimisme snudd til skuffelse, mens myndighetene ble skremt og innskrenket trykkefriheten betraktelig i 1799. I perioden mellom 1793 og 1814 ble de sentimentale “emotives” i større grad frikoblet fra det politiske. De emosjonelle tilfluktsstedene endret dermed sin emosjonelle stil. De nye sentimentale “emotives” opererte fremdeles med de samme begrepene om frihet, likhet og vennskap, men begrepene endret innhold ved å være mindre eksplisitt knyttet til politiske forhold. Begrepenes “emotives”-effekt ble dermed endret.

Det var imidlertid ikke vanntette skott mellom de eldre politisk-sentimentale “emotives” og de nyere ikke-politiske. De sistnevnte kunne også brukes som maktredskap, noe som særlig skulle vise seg i Norge i 1814. Med bortfallet av eneveldets emosjonelle regimet ble det skapt et mulighetsrom med Kieltraktaten hvor både politiske og ikke-politiske sentimentale “emotives” ble brukt som maktinstrument for å vinne politiske seire i kampen for norsk selvstendighet. Christian Magnus Falsen og Jonas Rein kan tjene som eksempler. Mens Falsen tydelig målbar de sentimentale idealene i sin retorikk og teatraliske øvelser, brukte Rein en retorikk som argumenterte for at norsk politisk selvstendighet først og fremst var et åndelig, fremfor et politisk mål.

I perioden etter 1814 ble de politisk-sentimentale “emotives” brukt som maktmiddel først og fremst av den norske politiske opposisjonen. Den stod i klar arv til den manikeiske strukturen i sentimentalismen. I den forstand var det Seip kalte den “patriotiske liberalismen” sentimental fordi ordsammensetningene frihet og despoti fremdeles kunne vekke moralsk og emosjonelt anstøt, slik sentimentalismen hadde gjort som diskursivt fenomen allerede på 1700-tallet. Kong Karl Johan ble i opposisjonens retorikk en inkarnasjon av ondskap som underkuet norsk frihet. Sentimentalismen i denne tiden fungerte i politisk sammenheng ved å polarisere norsk offentlighet. Det var først i 1830-årene at denne norske sentimentalpatriotiske nordmannsfølelsen aktivt ble konfrontert og forsøkt stigmatisert av intelligenskretsen i Christiania.

Analysen som er gjort i denne avhandlingen handler med andre ord om hvilken resepsjon sentimentalismen som europeisk fenomen fikk i en hundreårsperiode, ca. 1750 til ca. 1850, først i Danmark-Norge og i Norge fra 1814. Jeg har skildret hvilke ulike funksjoner sentimentalismen hadde på grunn av dens ulike rammevilkår ettersom politiske regimer avløste hverandre. Et gjennomgangstema har vært hvordan sentimentalismen kan ses som en emosjonell standard som kunne brukes som maktredskap for å erobre og befeste kulturell og politisk makt. Dette emosjonshistoriske perspektivet skiller min avhandling fra tidligere

forskning som også har avdekket maktkamper både på riksforsamlingen og i tiårene framover. Jens Arup Seip skrev således om den doble arven fra 1814 som brakte både “fellesskap, men også fiendskap inn i nasjonens liv.”⁵⁵⁰ Ved å betrakte sentimentalismen som maktreddskap har jeg imidlertid argumentert for at disse maktkampene også fikk en emosjonell dimensjon. Norske eliter var på denne tiden kjent med hvordan sentimentalpatriotiske “emotives” skapte og intensiverte følelser. Sentimentalismen hadde status som en allment akseptert offentlig ressurs. Det sier noe om betingelsene for å utøve makt i offentligheten. Ved å beherske og bruke denne ressursen kunne man legitimere egne fanesaker emosjonelt. Det ble eksempelvis vanskelig for unionspartiet i 1814 å argumentere mot selvstendighetspartiet etter at sistnevnte gruppe hadde ikledd sin sak i sentimentalismens språkdrakt.

I forlengelsen av det har jeg også redegjort for den emosjonelle erfaringen det var å stå på begge sider i periodens maktkamper. For året 1814 har jeg argumentert for at bruken av de sentimentalpatriotiske “emotives” både var et maktmiddel for å bringe meninger til taushet, men også for å styrke egne oppfatninger. Det samme har jeg argumentert for i intelligenskretsens kamp mot patriotene. Ved å bruke “emotives” overfor seg selv forsøkte kretsens medlemmer å overbevise seg selv om at sin kamp mot patriotene var rettferdig. Offentlig brukte intelligenskretsen følelser som maktmiddel ved å stemple patriotenes sentimentalpatriotisme som umaskulin og sneversynt.

I hele avhandlingen har jeg fokusert på de politiske myndighetene på den ene siden og en elite bestående av diktere, dramatikere, litterater, embetsmenn og skribenter på den andre siden. Hovedfokuset har dermed hele tiden vært på “kulturelle” og “politiske” følelser. I løpet av arbeidet har jeg imidlertid ved flere anledninger blitt gjort oppmerksom på at mange av de samme aktørene nærte sterke religiøse sympatier, ikke minst på grunn av at mange embetsmenn var prester med kulturell dannelse. Å studere “religiøse” følelser i perioden kan være en mulig vei å gå for å få en dypere forståelse av perioden. Det finnes ikke eksisterende forskning som vier seg til dette spørsmålet spesielt, noe som kan ha sammenheng med hvordan man har operert med Habermas' fornuftsbegrep. Et slikt forskningsarbeid vil også kunne kaste lys på i hvilken grad større deler av befolkningen ble trukket inn i kampen om emosjonshegemoniet på grunn av prestenes kirkelige infrastruktur og religiøse lekmenns omreisende virksomhet.

⁵⁵⁰ Seip, *Utsikt*, 62.

Bibliografi

Trykte primærkilder

- Anker, Carl Johan (red.), Christian Frederik og Carsten Anker. *Christian Frederik og Carsten Ankers Brevveksling 1814 : samt Uddrag af deres Breve fra 1801-13 og fra 1815-17*. Christiania: Aschehoug, 1901.
- Aubert, Ludvig Mariboe Benjamin (red.). *Anton Martin Schweigaards Barndom og Ungdom 1808-1835: Breve og erindringer*. Kristiania: Mallings Boghandels Forlag, 1883.
- Blom, Gustav Peter, Ludvig Daae og Ole Olsen Amundrød. *Gustav Peter Bloms Dagbog under Rigsforsamlingen Paa Eidsvold*. Kristiania: Grøndahl & Søn, 1888.
- Blom, Gustav Peter. *Fordum Og Nu : 1801-1838*. Christiania: J.W. Cappelens Forlag, 1849.
- . *Norges Statsforandring I Aaret 1814*. Christiania: P.T. Mallings, 1860.
- Peter Jonas Collett og Leiv Amundsen (red.). *Dagbøger Og Breve : [5] : Studenteraar : Oplevelser Og Refleksioner 1831-1838 / Peter Jonas Collett*. Vol. [5]. Oslo: Gyldendal, 1934.
- Dietrichson, Lorentz. *Af Hans Gudes Liv Og Værker: Kunstnerens Livserindringer*. Kristiania: Det Norske Aktieforslag, 1899.
- Daa, Ludvig Kristensen. *Syttende Mai Og Politiet : En Politisk Betragtning I Anledning Af Christiania Politirets Dom, Afsagt 20. December 1830, over De, Formedelst Constitutions-Dagens Begivenheder S. A. Tiltalte*. Christiania: Trykt i J. Schiwes Officin, Af W. Hartmann, 1831.
- Fasting, Claus, og Sverre Flugsrud (red.). *Samlede Skrifter: 2. Vol. 2*. Oslo: Gyldendal, 1968.
- Fougstad, Carl, Johan A. Dahl og Lars Torstensen Tønsager. *Det Norske Storting I 1833*. Christiania: Forlagt Af Johan Dahl, 1834.
- Gude, Hans, og Betsy Gude. *Hans Og Betsy Gudes Brevveksling: Forlovelsestiden*. Vol. 1. Kristiania: Dybwad, 1924.
- Homann, Peter Jacob. *Et Blik Paa Vore Politiske Forholde*. Christiania: Carl L. Roshauw, 1845.
- Lindbæk, Sofie Aubert. "Breve fra Fr. Schmidt til Kamma og Knud Lyhne Rahbek. Meddelt ved Sofie Aubert Lindbæk", i *Edda : Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning*, redigert av Gran, Gerhard von Der Lippe og Francis Bull, 116-142. Kristiania: Aschehoug, 1915.
- . *"Moer Korens" Dagbøger : B. 1 : 1808-1810*. Vol. 1. Kristiania: Aschehoug, 1915.

- . *“Moer Korens” Dagbøger : B. 2 : 1813-1815*. Vol. B. 2. Kristiania: Aschehoug, 1915.
- Løchen, Arne. *Udvalgte Digte af Welhaven: Norges Dæmring; Mindre Digte*. Vol. 6. Kristiania: Aschehoug, 1896.
- Moe, Jørgen, og Ørnulf Hodne. *Samling Af Sange, Folkeviser Og Stev : Norske Almuedialekter*. 4. Utg. Med Etterord Av Ørnulf Hodne. ed. Vol. 132. Norsk Folkeminnelags Skrifter (trykt Utg.). Oslo: Norsk Folkeminnelag, 1988.
- Moe, Wladimir. *Halfdan Kjerulf : Av Hans Efterlatte Papirer : [I] : 1831-1847*. Vol. 1. Kristiania: Dybwad, 1917.
- Motzfeldt, Peter, og Ketil Motzfeldt. *Breve og Optegnelser af Peter Motzfeldt: med Forfatterens Portræt og hans Biografi af Udgiveren*. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1888.
- Pavels, Claus. *Claus Pavels's Biografi Og Dagbøger*. Bergen: C. Floor, 1864.
- . *Prædikener*. Kjøbenhavn: Pavels, 1800.
- . *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1812-1813*. Kristiania: Foreningen, 1889.
- . *Claus Pavels's Dagbogs-Optegnelser 1815-1816*. Christiania: Cappelen, 1867.
- . *Claus Pavels's Dagbøger for Aarene 1817-1822 : B. 1 : 1817-1819*. Christiania: Foreningen, 1899.
- Platou, Ludv. Stoud. *Professor (senere Statssekretær) Ludvig Stoud Platous Optegnelser for Aaret 1814*. Kristiania: Malling, 1871.
- Schmidt, Frederik. *Provst Fredrik Schmidts Dagbøger : Udgivne I Uddrag Ved N. Hancke*. Kjøbenhavn: C.A. Reitzel, 1868.
- Schweigaard, Anton Martin. “Indførelstolden og dens Historie (1836)”, i *Ungdomsarbeider*, redigert av Fredrik Stang og Oskar Jæger, 203-235. Kristiania: Aschehoug, 1904.
- . “Om den tyske Filosofi (1835)”, i *Ungdomsarbeider*, redigert av Fredrik Stang og Oskar Jæger, 237-300. Kristiania: Aschehoug, 1904.
- Schønning, Gerhard. *Gerhard Schønings Norges Riiges Historie : I : Første Deel, Indeholdende Riigets ældste Historie Fra Dets Begyndelse Til Harald Haarfagers Tiider*. Vol. 1. Sorøe: Mumme og Faber, 1771.
- Stang, Frederik, og Carl Fougstad. “Statsraadernes Deeltagelse i Stortingets Forhandlinger”, i *Repertorium for Oplysninger Og Undersøgelser, Vedkommende Vigtige Gjenstande for Ottende Ordentlige Storthings Virksomhed*. Vol. 1. Kristiania: Johan Dahl, 1835.
- Stang, Fredrik og Oskar Jæger. *Ungdomsarbeider*. Kristiania: Aschehoug, 1904.
- Steen, Sverre. *Breve Fra Slekten Aalls Arkiver 1738-1905*. Oslo: Dreyer, 1948.

Stenersen, Andreas N. H. *Motiveret Protest imod Skriftet: "Forsvar for Det Norske Folk" [af Nikolai Wergeland]*. Christiania: J. Dahl, 1836.

Thrap, Daniel. *Fra Biskop Bugges Haand: Breve Og Taler*. Kristiania: I Kommission Hos P.F. Steensballe, 1886.

Welhaven, J.S. "En literair Situation og en Digter-Række", i *Samlede Verker: Prosa*, redigert av Hauge, Ingard, og Det Norske Språk- og Litteraturselskap, 440-510. Vol 4. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

———. "Kristianias Vinter- og Sommer-Dvale", i *Samlede Skrifter. B. 2.*, redigert av Welhaven, J.S., 301-323. Vol. 2. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1867.

———. "Om norske Presse-Anliggender", i *Samlede Verker. 3: Prosa*, redigert av Hauge, Ingard, og Det Norske Språk- og Litteraturselskap, 285-347. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.

———. *Samlede Skrifter. B. 2. Vol. 2*. Kjøbenhavn: Gyldendal, 1867.

———. *Samlede Verker. 3: Prosa. Vol. 3*. Oslo: Universitetsforlaget, 1991.

———. *Samlede Verker. 4: Prosa. Vol. 4*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

———. *Samlede Verker. 5: Brev. Vol. 5*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Wergeland, Henrik. *Henrik Wergelands Skrifter I Udvalg : B. 6 : Norges Konstitutions Historie*. Vol. B. 6. Kristiania: Huseby, 1897.

Wergeland, Nicolai. *Forsvar for Det Norske Folk Og Udførlig Kritik over Det Berygtede Skrift Norges Dæmring*. Christiania: Winther, 1835.

———. *Fortrolige Breve Til En Ven, Skrevne Fra Eidsvold I Aaret 1814*. Christiania: H.T. Winther, 1830.

Aall, Jacob. "Jacob Aalls Dagbog", i *Bidrag til Norges Historie i 1814: Afhandlinger og Aktstykker*, redigert av Nielsen, Yngvar, 367-403. Vol. 1. Christiania: Den Norske Historiske Forening, 1882.

Artikler i aviser/tidsskrifter

Anonym. "Bidrag til vor Oppositions Historie og Characteristik I". *Den Constitutionelle*, 21.04.1843.

———. "Bidrag til vor Oppositions Historie og Characteristik IV". *Den Constitutionelle*, 08.05.1843.

Hjelm, Jonas Anton. "Prophetier af C.M. Falsen". *Det Norske Nationalblad*. 10.05.1821. (21de Hæfte No. 69-72).

- Munch, Peter Andreas. "For 'Norges Dæmring'". *Morgenbladet*. 18.03.1835. (Tillæg til nr. 77)
- Pram, Christen. "Om Selskabelighed", i *Minerva: et Maanedskrivt*. Kjøbenhavn: Johan Frederik Schultz, October, November og December 1791.
- Schweigaard, Anton Martin. "Logik af William Sverdrup". *Den Constitutionelle*. 17.02.1836, 18.02.1836 og 19.02.1836.
- . "Om den litteraire Antidanskhed". *Vidar: Et Ugeskrift*. 11.11.1832.
- . "Om den ufortjente Ringeagt, der hos os vises det classiske Underviisningssystem." *Den Constitutionelle*. 26.02.1836.
- . "Om Forslaget til en forandret Grændse for Bankcoursens Nedsættelse". *Supplement-Blad til Den Constitutionelle, Nr. 32*. 03.03.1836.
- . "Om Nødvendigheden af at indskrænke Sprogstudiets Omfang i den lærde Underviisning". *Vidar: Et Ugeskrift*. 05.08.1832 og 12.08.1832.
- Stang, Frederik. "Bemærkninger angaaende Sprogstudiets Omfang i vor lærde Underviisning, foranledigede ved en Forfatters Afhandling om samme Gjenstand i dette Blads Nr. 1 og 2." *Vidar: et Ugeskrift*. 02.09.1832, 09.09.1832, 16.09.1832 og 23.09.1832.
- Stenersen, Andreas N. H. "Haugianismen, dens Historie og Væsen, samt Forhold til Herrnhuttismen, fremstillet af en Sandhedsven". *Vidar: Et Ugeskrift*. 16.04.1834.

Andre kilder

Norges lov. *Kong Christian Den Femtes Norske Lov : 15de April 1687 : Med Kongeloven 1665*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982 [1687].

Litteratur

- Andersen, Anette Storli. *Deus ex machina? Henrik Ibsen og teatret i norsk offentlighet 1780-1864*. Ph.D.avhandling, Universitetet i Oslo. 2010.
- . "Teatret og Riksforsamlingen i 1814: De handlende personers kunst", i *Politisk kompetanse: Grunnlovas borgar 1814-2014*, redigert av Nils Rune Langeland, 280-303. Oslo: Pax Forlag, 2014.
- Andersen-Næss, Reidar. "Welhaven, Johan Sebastian Cammermeyer", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 401-427. Vol. 18. Oslo: Aschehoug, 1977.
- Andresen, Anton Fredrik. *Opplysningsidéer, Nyhumanisme Og Nasjonalisme I Norge I de*

Første årene Etter 1814 : Nytt Lys På Vår Første Skoledebatt. Vol. Nr 3. Nasjonal Identitet (trykt Utg.). Oslo: Norges Forskningsråd, 1994.

Aschehoug, T.H. *Norges Offentlige Ret : Afd. 1 : Statsforfatningen I Norge Og Danmark Indtil 1814*. Vol. Afd. 1. Christiania: I Commission Hos Feilberg & Landmark, 1866.

Bagge, Sverre, og Knut Mykland. *Norge i dansketiden : 1380-1814*. 2. Utg. Oslo: Cappelen, 1993.

Barrett, Lisa Feldman. "Constructing Emotion." *Psychological Topics* 20, no. 3 (2011): 359-80.

Berge, Kjell Lars. "Developing av New Political Text Culture in Denmark-Norway 1770-1799", i *Eighteenth-Century Periodicals as Agents of Change: Perspectives on Northern Enlightenment*, redigert av Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvej, 172-184. Vol. 33. Leiden: Brill, 2015.

Berggreen, Brit, og Jorunn Veiteberg. *Da Kulturen Kom Til Norge*. 2. Utg. Oslo: Aschehoug, 1994.

Bergsgård, Arne. *Året 1814: I Grunnlova*. Oslo: H. Aschehoug & Co., 1943.

Beyer, Edvard, F.J. Billeskov Jansen, Hakon Stangerup, P.H. Traustedt. *Verdens Litteraturhistorie: Romantikken (1800-1830)*. Vol. 7. Oslo: Cappelen, 1972.

Beyer, Edvard, Morten Moi, Irene Iversen og Arild Linneberg. *Norsk Litteraturkritikks Historie 1770-1940: 1770-1848*. Vol. 1. Oslo: Universitetsforlaget, 1990.

Beyer, Harald. *Henrik Wergeland og Henrich Steffens*. Kristiania: Gyldendal, 1920.

Birkeland, Michael., Fr. Ording og Den Norske historiske forening. *Historiske skrifter*. Vol 1. Oslo: Grøndahl, 1919.

Bjerkås, Trond. "Revolusjonær Tale? : Nye Perspektiver På Eidsvolladressene." *Historisk Tidsskrift* 93, nr. 1 (2014): [95]-124.

Bjørndal, Bjarne. *Frå Formaldaning Til Allmenndaning : Eit Studium Av Allmenndaningsomgrepet I Norsk Pedagogikk I Det 19. Hundreåret*. Oslo: Universitetsforlaget, 1964.

Bliksrud, Liv. *Den smilende makten: Norske Selskab i København og Johan Herman Wessel*. Oslo: Aschehoug, 1999.

Bregnsbo, Michael. "Struensee and the Political Culture of Absolutism", i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820*, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 55-65. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.

Bregnsbo, Michael og Pasi Ihalainen. "Gradual Reconsiderations of Lutheran Conceptions of Politics", i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-*

- 1820, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 107-119. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.
- Bull, Francis. "Collett, Peter Jonas", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 111-113. Vol. 3. Oslo: Aschehoug, 1926.
- . "Dahl, Johan Anthon Abraham Fjeldsted", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 197-200. Vol. 3. Oslo: Aschehoug, 1926.
- Busk-Jensen, Lise. "Glansen fra Madonna", i *Nordisk Kvindelitteraturhistorie: Faderhuset: 1800-tallet*, redigert av Møller Jensen, Elisabeth, Inger-Lise Hjordt-Vetlesen, Anne-Marie Mai, Ingeborg Nordin Hennel, Christina Sjöblad og Ebba Witt-Brattström, 45-55. Vol. 2. København: Rosinante/Munksgaard, 1993.
- Christensen, Olav. "En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonalkulturelle avgrensninger", i *Jakten på det norske : perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Sørensen, Øystein, og Ruth Hemstad. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1998.
- Damsholt, Tine. *Fædrelandskærlighed Og Borgerdyd: Patriotisk Diskurs Og Militære Reformer I Danmark I Sidste Del Av 1700-tallet*. Vol. 6. Etnologiske Studier. København: Museum Tusculanum, 2000.
- Denby, David. *Sentimental Narrative and the Social Order in France, 1760-1820*. Vol. 47. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Dyrvik, Ståle, og Beate Homlong. *Norsk Historie 1536-1814: Vegar Til Sjølvstende*. Oslo: Samlaget, 2011.
- Daae, Ludvig. *Gerhard Schøning: En Biographi*. Christiania: Foreningen, 1880.
- . *Stemninger i Danmark Og Norge i Anledning Af Og Nærmest Efter Adskillelsen*. Kristiania: Fabritius, 1887.
- Engelhardt, Juliane. *Borgerskab Og Fællesskab: De Patriotiske Selskaber i Den Danske Helstat 1769-1814*. København: Museum Tusculanum, 2010.
- Evju, Håkon. "I Revolusjonens Skygge : En Studie I Den Dansk-norske Opplysningens Politisering 1789-1799". Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo. 2008.
- Fabritius, Wilhelm Christian. *Beretning Om Studenternes Nordiske Høitid Den 13de Januar 1846, Afgiven Ved Den Valgte Festcommitte*. Christiania: Feilberg & Landmarks Forlag, 1846.
- Feldbæk, Ole. "For Norge, Kjæmpers Fødeland", i *Mellom brødre 1780-1830*, redigert av Dyrvik, Ståle, og Old Feldbæk. Oslo: Aschehoug, 1996.
- . "For Norge, Kjæmpers Fødeland. Norsk Kritik og Identitet 1770-1773", *Historisk*

tidsskrift 73, nr. 1 (1994): 23-48.

Fjeldstad, Anton. "Nasjon og nasjon, Fru Winsnes", i *Syn og Segn*, nr. 2 (1990): 150-164.

Fjord-Jensen, Johan, Morten Møller, Toni Nielsen og Jørgen Stigel. *Dansk Litteraturhistorie 4: Patriotismens tid 1746-1807*. København: Gyldendal, 1983.

Frevert, Ute. "Defining Emotions: Concepts and Debates over Three Centuries", i *Emotional Lexicons : Continuity and Change in the Vocabulary of Feeling 1700-2000*, redigert av Frevert, Ute, 1-31. Oxford: Oxford University Press, 2014.

Frydenlund, Bård. "Før unionspartiet. Omstridte forbindelser og norske møter om helstatens fremtid 1809-1814", i *Veivalg for Norden: 1809-1813*, redigert av Storsveen, Odd Arvid, og Bård Frydenlund, 23-42. Oslo: Akademika, 2013.

———. *Stormannen Peder Anker : En Biografi*. Oslo: Aschehoug, 2009.

———., og Ingrid H. Eia Ryvarden. *Spillet Om Norge: Det Politiske Året 1814*. Oslo: Gyldendal, 2014.

Fure, Eli. *Eidsvoll 1814: hvordan grunnloven ble til*. Oslo: Dreyers Forlag, 1995.

Glenthøj, Rasmus. *Skilsmissen: fansk og norsk identitet før og ffter 1814*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2012.

Grøgaard, Stian. "Batteux og den moderne inndelingen av kunstene", i *Kritikk før 1814: 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 532-550. Oslo: Dreyers forlag, 2014.

Gustafsson, Harald. "Identiteter i Danmark-Norge. Reflexioner över Øystein Rians refleksjoner över mina reflexioner", i *Historisk tidsskrift* 80, nr. 2 (2001): 267-270.

———. "Reflexioner över Danmark-Norges historia", i *Historisk tidsskrift* 78, nr. 4 (1999): 540-551.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig Offentlighet: Dens Fremvekst Og Forfall : En Undersøkelse Omkring et Av Det Borgerlige Samfunns Grunnbegreper*. Oversatt av Helge Høibraaten, Elling Schwabe-Hansen og Jon Øien. Oslo: De norske bokklubbenene, 2005.

Hauge, Ingard. "Stenersen, Andreas Nicolai Hesselberg", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 500-502. Vol. 14. Oslo: Aschehoug, 1962.

Haugen, Trond. "Den kritiske mottakelsen av engelsk skjønnlitteratur i Kiøbenhavnse lærde Efterretninger i perioden 1750-1800", i *Kritikk før 1814: 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 413-423. Oslo: Dreyers forlag, 2014.

- Haverkamp, Frode Ernst og Marit Ingeborg Lange. *Der Aander En Tindrende Sommerluft Varmt over Hardangerfjords Vande: Nasjonalgalleriet, 28. September-7. Desember 2003*. Oslo: Nasjonalgalleriet, 2003.
- Heber, Lilly. *Norsk Realisme i 1830 Og 40 Aarene: Et Bidrag Til Intelligenspartiets Historie*. Kristiania: Olaf Norlis forl., 1914.
- Hemstad, Ruth. *Propagandakrig: Kampen Om Norge i Norden Og Europa : 1812-1814*. Oslo: Novus forl., 2014.
- Henningsen, Peter. “Den bestandige maskerade : standssamfund, rangsamfund og det 18. århundredes honnette kultur”, i (dansk) *Historisk tidsskrift* 101, nr. 2 (2001): 313-344.
- Hjelm, Andreas. *Christian Birch-Reichenwald: En Studie I Norsk Konservatisme*. Oslo: Gyldendal, 1950.
- Hommerstad, Marthe. “Bondestrategene”, i *Ideal Og Realitet : 1814 I Politisk Praksis for Folk Og Elite*, redigert av Hommerstad, Marthe, og Morten Nordhagen Ottosen, 47-60. Oslo: Akademika Forl, 2014.
- . *Christian Magnus Falsen : Stridsmannen*. Oslo: Cappelen Damm, 2015.
- . “de Stridende Partier, [om] Jeg Maa Bruge Det Udtryk”, i *Smak av frihet: 1814-grunnloven : Historisk virkning og sosial forankring*, redigert av Storsveen, Odd Arvid, Bård Frydenlund og Amund Pedersen, 101-138. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2015.
- . *Politiske Bønder : Bondestrategene Og Kampen Om Demokratiet : 1814-1837*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2014.
- Horstbøll, Henrik. “The Politics of Publishing: Freedom of the Press in Denmark, 1770-1773”, i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820*, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 145-156. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.
- Hougaard, Jens, Toni Nielsen, Erik Vestergaard Rasmussen, Arne Rindom og Peer E. Sørensen. *Dansk Litteraturhistorie 3: Stænderkultur og enevælde 1620-1746*. København: Gyldendal, 1983.
- Hunt, Lynn. *Inventing Human Rights: A History*. New York: W.W. Norton, 2007.
- Husby, Egil. *Den Constitutionelle: Et Dagblad for Hundre år Siden*. Kristiansund: Sverdrups Bokhandel, 1943.
- Irgens, Kristen. “Langberg, Lorentz Christian”, i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 441-471. Vol. 8. Oslo: Aschehoug, 1938.
- Jansen, Einar. “Homann, Peter Jacob”, i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 328-329. Vol. 6. Oslo: Aschehoug, 1934.

- Jordåen, Runar. *Wilhelm F.K. Christie : Presidenten*. Bergen: Fagbokforlaget, 2014.
- Kaiser, Thomas E. "Louis le Bien-Aimé and the Rhetoric of the Royal Body", i *From the Royal to the Republican Body: Incorporating the Political in Sventeenth and Eighteenth-Century France*, redigert av Melzer, Sara E., og Kathryn Norberg, 131-162. Berkeley, CA: University of California Press, 1998.
- Keilhau, Wilhelm. "Schweigaard, Anton Martin(us)", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 37-53. Vol. 13. Oslo: Aschehoug, 1958.
- Knudsen, Trygve. "Munch, Peter Andreas", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 441-471. Vol. 9. Oslo: Aschehoug, 1940.
- Koht, Halvdan. *1814: norsk dagbok hundre aar efterpaa*. Kristiania: H. Aschehoug & Co, 1914.
- . "Birch-Reichenwald, Christian", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 528-534. Vol. 1. Oslo: Aschehoug, 1923.
- . "Sverdup, Jørgen (Georg)", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 372-378. Vol. 15. Oslo: Aschehoug, 1966.
- Krefting, Ellen, Aina Nøding og Mona Ringvej. *Eighteenth-century Periodicals as Agents of Change : Perspectives on Northern Enlightenment*. Vol. 42. Library of the Written Word. Leiden: Brill, 2015.
- . *En Pokkers Skrivesyge: 1700-tallets Dansk-norske Tidsskrifter Mellom Sensur Og Ytringsfrihet*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2014.
- Landes, Joan B. "The Public and the Private Sphere: A Feminist Reconsideration", i *Feminists Read Habermas: Gendering the Subject of Discourse*, redigert av Johanne Meehan, 91-116. London: Routledge, 1995.
- Langberg, Ludv. Kr. *Oplysninger Om Gunder Andersen Langbergs Efterkommere*. Kristiania: Hammerstad og Co.s Boktrykkeri, 1923.
- Langen, Ulrik "The Great, the Pages and the End of Eighteenth-Century Danish Court Culture", i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820*, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 67-77. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.
- Linvald, Axel. *Christian Frederik Og Norge 1814: De Store Beslutninger Mellem Kielfreden Og Eidsvoldmødet Januar-Februar*. Oslo: Universitetsforlaget, 1962.
- . *Kong Christian VIII: Norges Statholder 1813-1814*. Vol. 2. København: Gyldendal, 1952.

- Lunden, Kåre. *Dialog med fortida: Historie og historikarar frå 1184 til 1984*. Oslo: Samlaget, 1985.
- . *Norsk Grålysning: Norsk nasjonalisme 1770-1814 på allmenn bakgrunn*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1992.
- Lyngby, Thomas. *Den Sentimentale Patriotisme : Slaget På Reden Og H.C. Knudsens Patriotiske Handlinger*. København: Museums Tusculanums Forlag, Københavns Universitet, 2001.
- Løchen, Arne. *J.S. Welhaven : Liv Og Skrifter*. Kristiania: Aschehoug, 1900.
- Laache, Rolv. *Nordmenn Og Svensker Efter 1814: Spredte Trekk Som Bidrag Til Unionens Historie*. Oslo: Aschehoug, 1941.
- Mai, Anne-Marie. *Hvor Litteraturen Finder Sted: Bidrag Til Dansk Litteraturs Historie*. København: Gyldendal, 2010.
- Matt, Susan J., og Peter N. Stearns. *Doing Emotions History*. Urbana: University of Illinois Press, 2014.
- Meldahl, Per. “Opplysningsessayet som kritisk form – eksemplifisert ved Jens Krafts kritikk av Sneedorff”, i *Kritikk før 1814: 1700-tallets politiske og litterære offentlighet*, redigert av Eivind Tjønneland, 139-165. Oslo: Dreyers forlag, 2014.
- Monrad, Jørgen H. *Den Københavnske Klub 1770-1820*. Århus: 1976.
- Myhre, Eivind. “Fire generasjoners hovedstadssosietet – 'Balselskabet Foreningen' 1841-1956”, i *Oslo - Spenningenes by: Oslohistorie*, redigert av Knut Kjeldstadli og Jan Eivind Myhre, 97-109. Oslo: Pax, 1995.
- Nevers, Jeppe “The Transformation of Danish Monarchism in the Age of Enlightenment”, i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820*, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 157-167. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.
- Nielsen, Yngvar. *Bemærkninger Ved Det Af Professor Dr. J.E. Sars Udgivne Skrift “Historisk Indledning Til Grundloven.”* Kristiania: Mallings Boghandel, 1882.
- . *Lensgreve Johan Caspar Herman Wedel Jarlsberg : Amtmand, Medlem Af Rigsforsamlingen Paa Eidsvold, Statsraad, Stortingsmand, Statholder Og Prokansler Ved Det Kgl. Frederiks Universitet: 1779-1840: 1815-1840*. Vol. 3. Christiania: Fabritius, 1902.
- . *Norges Historie efter 1814. 3: 1831-1837*. Vol 3. Kristiania: Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, 1892.
- Nygaard, Knut. *Jonas Rein : En Monografi*. Oslo: Gyldendal, 1947.

- . *Nordmenns Syn På Danmark Og Danskene I 1814 Og De Første Selvstendighetsår*. Oslo: Aschehoug, 1960.
- Olden-Jørgensen, Sebastian. “State Ceremonial, Court Culture and Political Power in Early Modern Denmark, 1536-1746.” *Scandinavian Journal of History* 27, nr. 2 (2002): 65–76.
- Reddy, William. “Against Constructionism: The Historical Ethnology of Emotions”. *Current Anthropology* 38, nr. 3 (1997): 327-351.
- . *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Rian, Øystein. “Hvorfor Var Det Ikke Nordmennene Som Forlot Fredrik 6.?” *Historisk Tidsskrift* 93, no. 1 (2014): 9-33.
- . “Refleksjoner over Harald Gustafssons refleksjoner”, i *Historisk tidsskrift* 79, nr. 3 (2000): 376-384.
- . *Sensuren i Danmark-Norge: Vilkårene for Offentlige Ytringer 1536-1814*. Oslo: Universitetsforlaget, 2014.
- Ringvej, Mona. “1814 og opplysningen”, i *Kunnskap Og Opplysning - Til Nytelse Og Nytte- : Artikler Fra 'opplysningsseminaret', Nes Verk Og Arendal, 9.-10. Desember 2011*. Vol. 7. Skrift (Jacob Aall-prosjektet: Trykt Utg.), redigert av Gunnar Molden, 7-23. Tvedestrand: Næs Jernverksmuseum, 2012.
- . “Bowing Deeply without Tipping Over: The Theatrical Panegyrics of Absolutism”, i *Eighteenth-Century Periodicals as Agents of Change: Perspectives on Northern Enlightenment*, redigert av Ellen Krefting, Aina Nøding og Mona Ringvej, 252-266. Leiden: Brill, 2015.
- . *Christian Frederiks Tapte Rike*. Bergen: Vigmostad og Bjørke, 2016.
- Rosenwein, Barbara H. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006.
- . *Generations of Feeling : A History of Emotions, 600-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- . “Worrying about Emotions in History,” i *The American Historical Review* 107, no. 3 (2002): 821–45.
- Rosenwein, Barbara H. og Riccardo Cristiani. *What Is the History of Emotions?*. Cambridge: Polity Press: 2018.
- Sammons, Jeffrey L. *Heinrich Heine : A Modern Biography*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979.
- Sandvik, Hilde. “Gender and Politics Before and After the Norwegian Constitution of 1814”,

- i *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820*, redigert av Ihalainen, Pasi., Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt, and Patrik Winton, 329-341. Burlington, Vt: Ashgate, 2011.
- Sandvik, Ole Mørk. "Kjerulf, Halfdan", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 357-366. Vol. 7. Oslo: Aschehoug, 1936.
- Sanness, John. *Patrioter, Intelligens Og Skandinaver: Norske Reaksjoner På Skandinavismen Før 1848*. Oslo: Universitetsforlaget, 1959.
- Sars, Johan Ernst. *Samlede Værker: Portrætter og Essays*. Bind 4. Kristiania og Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, 1912
- . *Samlede Værker: Udsigt over Den Norske Historie*. Bind 2. Kristiania: Gyldendalske Boghandel, 1912.
- Schnitler, Carl W. *Eidsvold 1814*. Kristiania: Cappelen, 1914.
- . *Slegten Fra 1814: Studier over Norsk Embedsmandskultur i Klassicismens Tidsalder 1814-1840 : Kulturformene*. Kristiania: Aschehoug, 1911.
- Scott, Joan W. "The Evidence of Experience." *Critical Inquiry* 17, nr. 4 (1991): 773-797.
- Seip, Anne-Lise. *Demringstid: Johan Sebastian Welhaven Og Nasjonen*. Oslo: Aschehoug, 2007.
- Seip, Jens Arup. *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*. Oslo: Universitetsforlaget, 1958.
- . *Utsikt over Norges historie: Tidsrommet 1814 – ca. 1860*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1974
- Sejersted, Francis. "Historiefagets fortellinger", i *Norsk idyll?*, redigert av Sejersted, Francis, 15-33. Oslo: Pax, 2000.
- og Knut Mykland. *Den Vanskelige Frihet: 1814-1851*. Oslo: Cappelen, 1978.
- Sewell, William. "Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille." *Renewal and Critique in Social Theory* 25, nr. 6 (1996): 841–81.
- Skjæveland, Yngve. *Nasjonal retorikk i Det norske nationalblad 1815-1821*. (KULTs skriftserie nr. 62). Oslo: Noregs forskingsråd, 1996.
- Slagstad, Rune. *De Nasjonale Strateger*. Oslo: Pax, 1998.
- Stearns, Peter N., og Carol Z. Stearns. "Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards." *American Historical Review* 90/4 (1985): 813-36.
- Steen, Sverre. *Det Frie Norge: 1814*. Vol. 1. Oslo: Cappelen, 1951.
- . *Det Frie Norge: Konge Og Storting*. Vol. 5. Oslo: Cappelen, 1962.

- . *Det Frie Norge: Krise Og Avspenning*. Vol. 3. Oslo: Cappelen, 1954.
- . *Langsomt Ble Landet Vårt Eget*. 2. Utg. Oslo: Andresen & Butenschøn, 1996.
- Steinfeld, Torill. “Sylfide i den europeiske salong: Den unge Camilla Collett som salonggjest”, i *Nordisk salonkultur; Et studie i nordiske skønånder og salonmiljøer 1780-1850*, redigert av Anne Scott Sørensen, 351-366. Odense: Odense Universitetsforlag, 1998.
- . “Valgslektskap og vennskapskult. Christiane Koren og Hovindkretsen”, i *Nordisk salonkultur; Et studie i nordiske skønånder og salonmiljøer 1780-1850*, redigert av Anne Scott Sørensen, 297-325. Odense: Odense Universitetsforlag, 1998.
- Storberg, Marianne. *Vennskap Mellom Menn På 1800-tallet*. Ph.D.avhandling. Universitetet i Oslo. 2009.
- Storsveen, Odd Arvid. “I Opposisjon Til ‘Den Exalterede Stemning’: Jacob Aall under Riksforsamlingen På Eidsvoll.”, i *Jacob Aall Som Politiker Og Jernverkseier - Nasjonalt Og Lokalt*. Vol 8. Skrift (Jacob Aall-prosjektet: Trykt Utg.), redigert av Gunnar Molden og Knut Holt Sandbløst, 7-53. Tvedestrand: Næs Jernverksmuseum, 2013.
- Storsveen, Odd Arvid, Øystein Rian, Liv Bliksrud og Astrid Oxaal. *Norsk patriotisme før 1814*. (KULTs skriftserie nr. 88.) Oslo: Noregs forskingsråd, 1997.
- Svare, Bjarne. *Frederik Stang: 1808-1856*. Vol. 1. Oslo: Aschehoug, 1939.
- . “Stang, Frederik”, i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 300-329. Vol. 14. Oslo: Aschehoug, 1962.
- Sørensen, Anne Scott. “Bakkehusets poesi: Om Kamma Rahbek”, i *Nordisk Kvindelitteraturhistorie 2: Faderhuset*, redigert av Elisabeth Møller Jensen, Inger-Lise Hjordt-Vetlesen, Anne-Marie Mai, Ingeborg Nordin Hennel, Christina Sjöblad og Ebba Witt-Brattström, 38-44. København: Rosinante/Munksgaard, 1993.
- Sørensen, Øystein. “Ernst Sars' teori om 1814 – et forsvar verdt?”, i *Historisk Tidsskrift* 66, nr. 4 (1987): 469-495.
- . “Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770-1945”, i Øystein Sørensen, red., *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1998.
- . *Kampen om Norges sjel: 1770-1905*. Oslo: Aschehoug, 2001.
- . “Når ble nordmenn norske?”, i Øystein Sørensen (red.), *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1998.
- Thue, Fredrik W. “Norge som dannelsesprosjekt. Akademisk kultur, borgerlighet og samfunnsforståelse 1830-1890”, i *Kunnskap og kultur: Vitenskapens roller i det*

- norske samfunn, 1760-2000*, redigert av Anne Kristine Børresen og Mikael Hård, 73-112. Trondheim: Tapir akademisk forl., 2004.
- Thrap, Daniel. *Bidrag Til Den Norske Kirkes Historie I Det Nittende Aarhundrede : Biografiske Skildringer*. Kristiania: Steen, 1884.
- Tjeder, David. *The Power of Character : Middle-class Masculinities, 1800-1900*. Stockholm, Stockholm University department of History, 2003.
- Tjønneland, Eivind. *Kritikk Før 1814: 1700-tallets Politiske Og Litterære Offentlighet*. Oslo: Dreyers Forlag, 2014.
- Trepp, Anne-Charlott. "The Emotional Side of Men in Late Eighteenth-Century Germany (Theory and Example)", i *Central European History* 27, nr. 2 (1994): 127-152.
- Vassenden, Eirik. "Welhaven og den andre romantikken", i *Gjenlyd af min Sang: En antologi om Johan Sebastian Welhaven*, redigert av Liv Blikrud, 123-136. Oslo: Unipub, 2009.
- Viken, Øystein Lydvik Idsø. "Underdanig opposisjon: offentlig skriftleg motstand i noreg 1807–1814", i *Historisk tidsskrift* 90, nr. 3 (2011): 337-364.
- Våhlin, Vagn. "Opposition og statsmagt", i *Protest og Oprør: Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*, redigert av Flemming Mikkelsen og Birgit Løgstrup, 105-130. Aarhus: Modtryk, 1986.
- Wallem, Fredrik B. *Det Norske Studentersamfund Gjennem Hundrede Aar: 1813 - 2. Oktober - 1913*. Vol. 1. Kristiania: Aschehoug, 1916.
- Wildhagen, Frederik Chr. "Fougstad, Carl Andreas", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 214-215. Vol 4. Oslo: Aschehoug, 1929.
- . "Hielm, Jonas Anton", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 100-109. Vol 6. Oslo: Aschehoug, 1934.
- Winsnes, Andreas Hofgaard. *Det Norske Selskab: 1772-1812*. Kristiania: Aschehoug, 1924.
- . "Meyer, Ove Gjerløw", i *Norsk biografisk leksikon*, redigert av Bull, Edvard, Anders Krogvig og Gerhard Gran, 181-182. Vol 9. Oslo: Aschehoug, 1940.
- Witoszek, Nina. *The Origins of the "regime of Goodness" : Remapping the Cultural History of Norway*. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Waage, Peter Normann. *Jeg, vi og de andre: Om nasjoner og nasjonalisme i Europa*. Oslo: Cappelen, 1993.
- Østberg, Kai. "Frispråk eller ubehøvlethet? Den politiske dimensjon ved omgangstone og stil blant eliter i Norge og Sverige i 1814 og årene etterpå", i *Heimen* 44, nr.4 (2007): 325–342.

———. “Kvinnelighet og mannlighet som dimensjoner i det politiske liv i Norge før og etter 1814”, i *Kvinnor och politik i det tidligmoderna Norden. Rapport til det 26:e Nordiska historikermötet i Reykjavik den 8–12 augusti 2007*, redigert av Åsa Karlsson Sjögren, 95-114. Vol. 40. Ritsafn Sagnfræðistofnunar. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2007.

Østvedt, Einar. *Bernhard Dunker : Juristen, Politikeren Og Kulturmennesket*. Oslo: Gyldendal, 1940.

———. *Christian Magnus Falsen: Linjen i Hans Politikk*. Oslo: Aschehoug, 1945.